

ZBIÓR
RAPORTÓW NAUKOWYCH

Literatura i kulturoznawstwo, 2014.
Osiągnięć, projekty hipotez.

Kraków

29.12.2014 -30.12.2014

СБОРНИК
НАУЧНЫХ ДОКЛАДОВ

Филология и культурология 2014.
Достижения, проекты, гипотезы.

Краков

29.12.2014 -30.12.2014

УДК 8.2+8.1.1.1.1.1 +8.0.1.8+082

ББК 94

Z 40

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Druk i oprawa: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Adres wydawcy i redakcji: 00-728 Warszawa, ul. S. Kierbedzia, 4 lok.103

e-mail: info@conferenc.pl

Cena (zl.): bezpłatnie

Zbiór raportów naukowych.

Z 40 Zbiór raportów naukowych. „Literatura i kulturoznawstwo, 2014. Osiągnięć, projekty hipotezę... (29.12.2014 -30.12.2014) - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2014. - 152 str.

ISBN: 978-83-64652-79-0

Zbiór raportów naukowych. Wykonane na materiałach Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji 29.12.2014 -30.12.2014 roku. Kraków

УДК 8.2+8.1.1.1.1.1 +8.0.1.8+082

ББК 94

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Powielanie i kopiowanie materiałów bez zgody autora jest zakazane.

Wszelkie prawa do materiałów konferencji należą do ich autorów.

Pisownia oryginalna jest zachowana.

Wszelkie prawa do materiałów w formie elektronicznej opublikowanych w zbiorach należą Sp. z o.o. «Diamond trading tour».

Obowiązkowym jest odniesienie do zbioru.

Warszawa 2014

ISBN: 978-83-64652-79-0

"Diamond trading tour" ©

SPIS /СОДЕРЖАНИЕ

SEKSCJA 22. FILOLOGIEŹ. (ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ)

1. Бітківська Г. В. 7
ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ ДИСКУРС ПОВІСТІ ГРИГОРІЯ ШТОНЯ «ПАС-ТОРАЛЬ»
2. Маслій І. А. 11
ЖАНРОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ РОСІЙСЬКОМОВНОЇ ПРОЗИ Г. Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА НА СТОРІНКАХ ВИДАННЯ «ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА»
3. Вишницька Ю. В. 16
ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЕСХАТОЛОГІЧНОГО МІФОСЦЕНАРІЮ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ ІЗДРИКА)
4. Kovaliova E. 26
LES OEUVRES AUTOBIOGRAPHIQUES DE J.-J. ROUSSEAU COMME UN CYCLE CONFESIONNEL
5. Орлова М.О. 29
ЗОБРАЖЕННЯ ПОДІЙ 1968-ГО РОКУ В АВТОБІОГРАФІЧНИХ ФІКЦІЙНИХ ТВОРАХ: РОМАН У. ТІММА «СПЕКОТНЕ ЛІТО»
6. Руднева Е.М. 33
КУЛЬТУРА ГЛАМУРА КАК ОСНОВНАЯ ЦЕННОСТЬ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ОКСАНЫ РОБСКИ
7. Редчиц Т.В. 37
ТРАКТУВАННЯ АППЕРЦЕПЦІЇ В ТЕОРЕТИЧНИХ ПРАЦЯХ ГАЙМІТО ФОН ДОДЕРЕРА
8. Ванденко О.А. 39
СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ КАРОЛІНИ ШЛЕГЕЛЬ-ШЕЛЛІНГ НІМЕЦЬКИМИ ПИСЬМЕННИКАМИ ХХ СТ.
9. Гавронська-Сулова І. Б. 42
ПРАГМАТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ САННУ КЕЛЛІ 'ALWAYS AND FOREVER'
10. Коваленко О.В., Пустовойченко Д.В. 47
НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ТА КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

11. Маймакова А.Д.	52
ЭТНОЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВОСТРАНОВЕДЕНИЕ КАК СМЕЖНЫЕ НАУКИ О ЯЗЫКЕ И КУЛЬТУРЕ	
12. Митяева Н. В.	56
ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ КОММУНИКАТИВНЫХ ПРАВИЛ КВЕСИТИВНЫМИ РЕЧЕВЫМИ АКТАМИ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	
13. Молчанова С.Е.	60
ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-РОЛЕВЫХ ОТНОШЕНИЙ УЧАСТНИКОВ ДИАЛОГА НА УПОТРЕБЛЕНИЕ ДИСКУРСИВНЫХ КОННЕКТОРОВ ПРОТИВОПОСТАВЛЕНИЯ	
14. Мусійчук С., Літйонкін Ю.	65
ВІДАПЕЛЯТИВНІ УТВОРЕННЯ ФРАНЦУЗЬКИХ ТОПОНІМІВ (ГЕОГРАФІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У МОТИВАЦІЇ ТОПОНІМІВ)	
15. Кузьміна І.В.	69
АВТОБІОГРАФІЯ	
16. Личук С. В.	72
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА “ВЕРШИНА ГОРИ, ГОРБА, ПІДВИЩЕННЯ” У ГОВІРКАХ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ: СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА, ЕТИМОЛОГІЯ.	
17. Задорожна О. С.	79
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ	
18. Петришин О.Л., Лужецька О.М.	83
ФОНЕТИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КАНАДІ	
19. Олійник А. Д.	89
РОЛЬ МЕТАФОРИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	
20. Рижкіна А.О.	92
ЛЕКСИКА РОДИННИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: НА ПРИКЛАДІ СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ “ПОКОЛІННЯ ДІТЕЙ”	
21. Пустовойченко Д.В.	95
ОСОБЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРНОГО СТИЛЮ МАРІ ДЕ СЕВІНЬЄ	

22. Шепеля И.В.....	99
ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ ОБРАЩЕНИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ МУЛЬТИПЛИКАЦИОННЫХ ФИЛЬМОВ О ТРЕХ БОГАТЫРЯХ)	
23. Tashimkhanova D.S., Bekturova Zh. B., Ismailova A.A.....	103
LANGUAGE POLICY IS A SOPHISTICATED CONCEPT	
24. Яковлева Т.Б., Герцев Н.Э., Гасанов Э.С.	107
К ВОПРОСУ О СТИЛЕВОЙ СПЕЦИФИКЕ МОЛОДЕЖНЫХ ТЕЛЕСЕРИАЛОВ	
25. Давиборщ В.В.	110
КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ЇЇ КАТЕГОРІЇ	
26. Balatska O. L.....	113
PRAGMATIC TYPES OF CRITICAL REMARKS IN ENGLISH-LANGUAGE RESEARCH ARTICLES IN LINGUISTICS AND PSYCHOLOGY: A COMPARATIVE STUDY	
27. Діденко Т. М., Зуєнко Н. О.	116
ВПЛИВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	
28. Дідик В.А., Зуєнко Н. О.	119
ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ ЗА ДОПОМОГОЮ МОДАЛЬНИХ ЧАСТИНОК У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	
29. Огиенко В. П., Кравченко Т.В.....	121
КОМУНІКАЦІЯ І КУЛЬТУРА РЕЧІ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ	
30. Півовар Н. В.	123
ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й ЛІТЕРАТУРИ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ	
31. Попова Л.И.....	127
ИЗОБРАЖЕНИЕ ПРИРОДНЫХ И КУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ СТРАНЫ В СТРАНОВЕДЕНИИ (НА ПРИМЕРЕ ТЕКСТОВ Б.А. ПЕЧНИКОВА ОБ АНДОРРЕ)	
32. Сорока О.А., Зуєнко Н.О.	130
СЛОВА – РЕДУПЛІКАТИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	

33. Худжіна Ю., Монашненко А. М. 133
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІДИОМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ
34. Гриченко Л.В. 135
БЕССОЮЗНЫЕ СЛОЖНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПОБУДИТЕЛЬНОЙ
СЕМАНТИКИ В ПОСЛОВИЧНОМ ФОНДЕ РУССКОГО ЯЗЫКА
35. Сушко Т.Д. 137
ЛІНГВІСТИЧНІ ПРИЙОМИ ВПЛИВУ РЕКЛАМИ НА АУДИТОРІЮ
36. Сушко Т.Д. 139
ПЕРЕКЛАД СТРУКТУРНИХ ЧАСТИН РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ
37. Плеханова Ю.В. 141
К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КРИТЕРИЕВ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА
УСТНОГО ПЕРЕВОДА
38. Павловская Л.И. 144
ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ АРТИКЛЯ НА РАЗЛИЧНЫХ ЭТАПАХ
ОБУЧЕНИЯ НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКУ
39. Сереброва Л.Н. 147
УПОТРЕБЛЕНИЕ АРТИКЛЯ С АБСТРАКТНЫМИ ИМЕНАМИ СУ-
ЩЕСТВИТЕЛЬНЫМИ КАК СТИЛИСТИЧЕСКИЙ ПРИЕМ В ХУДО-
ЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ
40. Бойко Ю., Монашненко А. М. 149
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СПОСОБІВ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛО-
ГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Бітківська Г. В.

канд. пед. наук, доцент

Київський університет імені Бориса Грінченка

ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ ДИСКУРС ПОВІСТІ ГРИГОРІЯ ШТОНЯ «ПАСТОРАЛЬ»

Ключові слова: інтермедіальність, інтермедіальний дискурс, пастораль, взаємодія мистецтв,

Keywords: intermediality, intermedial discourse, pastoral, co-operation of arts.

Інтермедіальність належить до тих міждисциплінарних підходів, сучасна популярність яких зумовлена і недавнім часом виникнення, і поглибленою увагою до естетики взаємодії різних видів мистецтва, і розширенням діапазону літературознавчих практик тощо. Погляд на літературний твір під кутом інтермедіальності порушує автоматизм сприйняття в будь-якому випадку, особливо ж цікаво, на наш погляд, застосувати такий підхід до жанрів з тенденційною модальністю, в яких панують визначені вимоги, кліше в розвитку сюжету, способі оповіді, співвідношенні світу героя і дійсності тощо [5, с. 388-394], наприклад до пасторалі. Відомо, що пастораль вважається різновидом буколічної поезії (разом з еклогою, ідилією та ін.) [3, с. 99] і визначається як «невеликий за обсягом художній твір, де мовиться про цноти сільського життя на лоні природи, підкреслюється стилізація простоти» [3, с. 539]. Хоча пастораль виникає в часи Античності, вона була популярна в різні епохи, а в наш час відзначаються спроби оновлення жанру, зокрема, у творах Г. Штоня, В. Герасим'юка [там же].

Мета нашої статті – дослідити особливості інтермедіального дискурсу повісті Григорія Штоня «Пастораль». Творчість письменника неодноразово ставала об'єктом наукових розвідок (Я. Голобородько, В. Кузьменко, О. Леоненко та ін.), проте в інтермедіальному аспекті спеціально не розглядалася, хоча передумови для такого підходу, на нашу думку, є. Серед них і різнобічний талант Григорія Штоня, який відомий не лише як майстер слова, а й пензля, і важлива роль взаємодії видів мистецтва в образній структурі згаданої повісті.

Застосування для назви твору літературознавчого терміна викликає в читача певні очікування, які письменник акцентує з перших же рядків за допомогою створення контрасту між міською спекою і «затінком безлюдних сільських вулиць». Повість розпочинається з усталеного для пасторалі ще з античних часів протиставлення розбещеному місту морально чистого села, утвердження чарівливості природи, гармонійності світу почуттів простої людини [4, с. 270]. Думка головного героя – журналіста Стаха – відштовхується від конкретного порівняння: машини біля міністерства нагадують йому «юрмиська возів навколо мурованого млина їхнього села». Водночас автор визначає своєму персонажеві місце поза цим протистоянням, імовірно, для того, щоб його погляд набув ознак певної відстороненості, здатності в знайомих фактах сільського життя побачити позачасове, вічне. Одним із способів такого дистан-

ціювання є мистецькі вподобання героя: «... у зір увійшло високе, кольору вицвілих волошок, небо. Краєм ока Стах вловив у ньому грифонів над прямокутниками наріжних колон музею. Обігріті невидимим за будинками сонцем, грифони дивилися поверх дахів у зовсім інші, далекі часи, де камінна європейська історія і спогадкові видіння села не перепліталися» [6, с. 38].

Образи грифонів відіграють у думках Стаха важливу роль: «незворушні й загадково потворні» вони переконують його в невідкладності поїздки в рідне село, а потім підштовхують до виявлення ілюзорності уявлень про село. Статичні й величні фігури фантастичних крилатих створінь контрастують з убогим сільським ландшафтом: «Внизу лежало його село. Невідь-звідки й чому в думки про нього раз по раз потрапляли вчорашні грифони, погляд яких сягав тепер саме сюди, на миршаве плетиво вулиць, підтримуваних чорною бадиллякою ґрунтової дороги» [6, с. 39]. Картина, створена за допомогою зневажливих і грубуватих образів, готує читача до сприйняття не ідеалізованого, а критичного зображення села, хоча для пасторалі характерне ідилічне зображення замкненого простору [5, с. 433]. У повісті Григорія Штоня село асоціюється не з ідилією, а з тяжкою працею. Такий образ формують думки Стаха про красу, що виникають від зіставлення образів міських і сільських жінок: «Зрештою, що таке власне краса? Хіба Афродіта була не такою ж? В уяві постало поле з низько зігнутими постатями жінок... Чому ці грубі пози ніким не увічнювались?» [там же]. Для осіб, що бачать тільки оболонку краси, та й ту перетворюють на ширвжиток, у повісті знайдено узагальнену назву з іронічним забарвленням – праксителі. Вона викликає алузію з давньогрецьким скульптором Праксителем (IV ст. до н.е.), видатним митцем, що прославився створенням ідилічних, одухотворених образів, найвідоміший з яких – Афродіта Кнідська, і увиразнює конфлікт між ідеалом і дійсністю. Цей конфлікт пронизує кожен елемент повісті, починаючи з назви і завершуючи різноманітними позасюжетними описами. Він наповнює досить утилітарну подію – продавання хати – світоглядним змістом і спонукає сприймати Стаха як інтелектуального героя, що шукає точку опори у світі ілюзій.

В образі Стаха зібрано досвід людини, яка народилася в селі, добре знає сільське життя, проте не обмежується ним. Освіта Стаха, професія журналіста, переконання ставлять його поза герметичним світом села, проте на таку відстань, щоб він міг розібратися в ієрархії життєвих цінностей – сільських і власних: «Дивно, але саме після столиці кидалась відсутність у селі зелені, котра крапчасто купчилась, але не змикалась в одне буйнокронне ціле. Стах зрозумів, що згадував своє село завжди надто узагальнено і вперше переконався, що його не знав» [6, с. 39]. Так починається шлях головного героя до розуміння власного Я, свого роду й тих неписаних законів, за якими жило й продовжує жити село. Душевні вагання Стаха заважають йому господарювати на власному обійсті. Йому бракує впевненості, сили духу господаря, що найбільше шанується односельцями. Це відчуває і його тітка, і найближчий друг Федір. Придивляючись до Федора, з часом це усвідомлює і сам Стах,

Духовна єдність Стаха і Федора виявляється в їхньому ставленні один до одного, пам'яті про дитячі та юнацькі витівки, зрештою, їхній «несерйозності», яка є ознакою не легковажності, а свіжості сприйняття життя. Особливо це гарно видно, коли вони разом співають. Імпровізований концерт, який вони влаштували для Марійки та її матері Надьки, підносить над буденністю і виконавців, і слухачів. Пісня

об'єднує тих, хто «має в серці те, що не вмирає», і показує обмеженість приземленого погляду на світ таких, як студент Ярослав, дядько Йосип, зоотехнік.

У тісному гуртку гостей буфетниці Надьки чужим є Ярослав. Цього хлопця не тішить прихильність вродливої Марійки, йому бракує чемності й стриманої поведінки. Письменник зображає його непривабливим, впертим, не здатним сприйняти загальний настрій товариства. Для цього застосовуються скупі, але промовисті деталі щодо його зовнішності і ставлення до присутніх. Портрет Ярослава подано не реченням, а словосполученням «насуплений низьколобий вусань»; коли Стах з ним вітається, хлопець навіть не відриває очей від карт; програвши в карти, він не згоджується на примирливу пропозицію Федора; за столом кидається першим до страв і т.д. У цьому контексті назва його улюбленої пісні «З сиром пироги» породжує різні асоціації. Оскільки її жартівливість не знаходить відгуку в характері Ярослава, викремлюємо в ній лінії, що корелюють з його вдачею. У такому аспекті трактуємо пісню як символ світу, у якому найвищі поривання пов'язані з матеріальним достатком, недаремно Федір зауважує, що й батько хлопця також її любив. Можемо розглядати її і як своєрідну травестію почуттів Ярослава до Марії: у цій ситуації Стах і Федір є «мисливцями», які «беруть дівчину», бо вони своїм спілкуванням з Марійкою спонукають подивитися на молодика під іншим кутом зору; окрім того, вчинок козака, який «із переляку сховався в бур'яни» в тексті повісті також має свій аналог: студент разом з товаришем несподівано нападають на Стаха, що повертається додому після гостини. Хоча на боці цих двох кількісна перевага, сила молодості і підступна раптовість, Стах зображений безперечним переможцем.

Зовсім інший контекст створюють пісні, які співають Федір і Стах: «Козак од'їжджає, дівчинонька плаче», «Ой з-за гори кам'яної», «В кінці греблі шумлять верби», «Ой у лузі та ще й при березі», «Пожену я сиві воли та й на крутії гори» та ін. Тексти пісень у повісті не звучать, цитується лише один рядок з першої пісні: «Аби, серце, із тобою на Україні далекій». Проте вони присутні в пам'яті читача, і комплекс пісенних мотивів (військова доблесть, розлука і вірність в коханні, плинність життя, повернення до рідного дому тощо) можемо сприймати як ліричну кульмінацію, адже добір репертуару не випадковий.

Письменник більше зосереджує нашу увагу на манері виконання пісень, і вона значно поглиблює наше уявлення і про тих, хто співає, і про тих, хто слухає. Ми бачимо, як у пісні виявляється і духовна спільність, і інакшість персонажів. Крім того, вперше друзі міняються ролями, адже упродовж усього твору увага читача більше прикута до Стаха, Федір свідомо ставить до нього як до заводія в їхньому товаристві. Зацікавлення піснями, яких «село до Федька не знало», роль співочого очільника сільського парубоцтва підносить Федора над оточенням – як колись, так і нині. Він учив хлопців «співати без крику, опечалено й строго», «був вимогливим і до слів, які звіряв із пісенниками», «в пісні був пуританином і мелодії, і змісту» [6, с. 77]. Мабуть, тому Стах ставить до таланту Федора як до вічності народу, його мови. Не змовляючись, вони з пісенного моря вибирають однакові твори, знакові для української культури.

Чоловіки на два голоси співають пісню, «якої ні Надька, ні Марійка ще ніколи не чули», автор її не називає, але дозволяє за промовистими деталями впізнати: трикратне «кру» та згадка про автора слів Богдана Лепкого підказують, що йдеться

про пісню «Чуєш, брате мій...». Емоційна тональність пісні зрозуміла Федору, який заблукався по світах, поки знайшов свій шлях додому, і Стахові, який відчув себе чужим у рідному селі: «Чуєш брате мій, / Товаришу мій, / Відлітають сірим шнуром / Журавлі у вирій. / Кличуть: кру-кру-кру / В чужині умру...» [1, с. 67]. Своєрідною відповіддю звучить пісня на слова Д. Павличка «З далекого краю лелеки летіли». Її розпочинає співати Стах, бо він, власне ще в дорозі до свого гнізда: «З далекого краю / Лелеки летіли, / Та в одного лелеченьки / Крилоньки зомліли. / Висушила силу / Чужина проклята, / Візьміть мене, лелеченьки, / На свої крилята...» [2].

Отже, інтермедіальний дискурс повісті Г. Штоня утворюється за допомогою взаємодії літератури з іншими видами мистецтва, зокрема скульптурою, народною піснею. Взаємодія вербального, пластичного і музичного кодів у межах одного твору розширюють інформативність та виразність тексту залежно від асоціацій інтерпретатора. У жанрах з тенденційною модальністю, наприклад пасторалі, інтермедіальність розглядаємо як засіб модернізації жанру. Проблема інтермедіальності літературних творів вважаємо перспективною для подальших досліджень.

Література:

1. Лепкий Б.С. Твори: в 2 т. – К.: Дніпро, 1991. – Т. 1. – Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті / упор. М. Ільницький. – 862 с.
2. Павличко Д. Лелеченьки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/buunt/ukr_lit_tvory/part1/144.htm (Дата звертання: 24.12.2014)
3. Пастораль / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. // Літературознавчий словник-довідник. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
4. Пастораль // Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В.М. Кожевникова и П.А. Николаева. – М.: «Сов. энц.», 1987. – 752 с.
5. Теория литературы: уч. пособие: в 2 т. / под ред. Н.Д. Тамарченко. – Т. 1: Н.Д. Тамарченко, В.И. Тюпа, С.Н. Бройтман. Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика. – М.: Изд. дом «Академия», 2004. – 512 с.
6. Штонь Г. Пастораль: повість / Г. Штонь // Київ. – 1988. – №4. – С. 38-79.

ЖАНРОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ РОСІЙСЬКОМОВНОЇ ПРОЗИ Г. Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА НА СТОРІНКАХ ВИДАННЯ «ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА»**Ключові слова:** журнал, стаття, критика, роман, рецензія, автор**Keywords:** journal, article, criticism, novel, reception, author.

Одне з провідних місць серед столичної періодики першої половини ХІХ століття займало художньо-публіцистичне видання «Литературная газета». Ідея створення нового часопису належала О. С. Пушкіну, який давно мріяв про заснування такого друкованого органу, котрий міг мати суто літературний характер і де «не буде місця критичній суперечці» [4, с. 1]. Газета виходила один раз на тиждень, складалася з п'яти рубрик: проза, поезія, критика, наукові відомості та «смесь».

«Литературная газета» 1840–1845 років – одне з найбільш яскравих періодичних друкованих органів середини ХІХ століття. У цей час її очолювали такі видатні редактори, як А. О. Краєвський, Ф. О. Коні, Н. А. Некрасов. Саме Ф. О. Коні влучно визначив естетичну функцію видання та охарактеризував аудиторію передплатників: «“Литературная газета” – журнал особливий, виключно літературний, доступний лише освіченому колу читачів, які дійсно цінують інтереси літератури та мистецтва» [5, с. 3]. На сторінках цього часопису друкувалися твори В. Г. Белінського, Д. В. Григоровича, М. Ю. Лермонтова, В. Ф. Одоєвського, І. І. Панаєва, В. І. Даля, І. І. Лажечнікова, князя О. І. Шаховського та інших.

Тісні зв'язки існували у редакції і з Україною. Активним співробітником цього видання був Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. На шпальтах часопису побачили світ сім його творів, які були досить різними за жанрами: фантастична повість «Вот тебе и клад» (1840), оповідання «Знакомые незнакомцы» (1841), «Ботфорт» (1841), історичні статті «История театра в Харькове» (1841) та «Народные воспоминания, когда и для чего поставлены пушки в Харькове близ дома дворянского собрания» (1843), фізіологічний нарис «Друзья» (1842), повість «Вояжеры» (1842).

Надсилаючи листа П. О. Плетньову від 8 лютого 1839 року, Г. Квітка зазначає, що додає до нього автопереклад на російську мову повісті «Конотопская ведьма» для публікації у «Современнику». Письменник обіцяє редактору надіслати до травня власний переклад повісті «От тобі й скарб»: «Вслед за этим будет “Вот тебе и клад” – в мае вышло» [3, с. 214]. Проте, будучи прикро враженим негативною рецензією М. О. Полевого на першу спробу автоперекладу «Мертвецький великдень», автор вирішує не друкувати російськомовний варіант повісті «От тобі й скарб» у «Современнику». Згодом, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко все ж наважився його опублікувати. Поштовхом до такого рішення стала поява казки В. І. Даля з ідентичною назвою: «г. Луганский в первом № “Прибавлений” поместил сказку о кладе, рассказываемую у них и сходную с рассказом Основьяненко. Я полагал, что <...> прилично было бы и мой рассказ, на который он ссылался, поместить» [3, с. 234]. Письменник сподівався

побачити свій твір на сторінках «Литературного прибавления» к «Русскому инвалиду». Однак, фантастична повість «Вот тебе и клад» побачила світ у 1840 році на сторінках «Литературной газеты» № 1, 2.

Цікавий факт: жоден з автоперекладів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка не увійшов до повного зібрання його творів. Укладачі видань з певних причин оминули увагою цю частину художнього спадку письменника. Російськомовні варіанти відомих читачам повістей «Конотопська відьма», «Мертвецкий Великдень», «От тобі й скарб» на сучасному етапі, на жаль, доступні лише у прижиттєвих періодичних виданнях автора. На нашу думку, не варто недооцінювати переклади Г. Ф. Квіткою власних творів, оскільки кожен з них цілком оригінальний та самобутній, хоча і мають спільні сюжети та дійових осіб.

На Різдвяні свята 1841 року читачі познайомилися з черговим шедевром письменника. Перший номер «Литературной газеты» нового року відкривало оповідання «Знакомые незнакомцы». Сам автор, надсилаючи до Ф. О. Коні низку статей для публікації, так охарактеризував четверту з них: «Без имени. Что оно такое, я и сам не придумаю». Право вибору заголовка автор надав самому видавцеві. Ф. О. Коні назвав оповідання «Знакомые незнакомцы. Рассказ Грицка Основьяненко». Ймовірно, автобіографічний характер твору став причиною того, що Квітка висловив побажання друкувати його «не под моим именем». Автор сатирично обіграв життєву ситуацію, надавши їй анекдотичного характеру.

В анекдотичному стилі написана розповідь штаб-лікаря Пахома Пампушкіна, яка має назву «Ботфорт». У зв'язку з тим, що в оригіналі назва оповідання була написана не розбірливо, довгий час у наукових колах існувало припущення про існування втраченого твору Г. Ф. Квітки «Готоропт». У листі до Ф. О. Коні від 19 квітня 1841 року белетрист писав: «Вот же Вам, мой добрый и любезный Федор Алексеевич, давно изготовленный «Ботфорт». Он сточан кое-как, и не знаю, придет ли на ножку <...>интересной «Литературной газете». Не нужно ли его будет разбить или посадить по колодкам Вашим. Делайте как хотите, когда из него что можно сделать». Письменник висловив редакторів сподівання на подальшу співпрацю, пообіцяв надалі надсилати власні матеріали, але зауважив, що «так много на шее разных обязанностей, что, именно, не знаю, как управиться; и потому, что можно, то и будет, и без обещания [3, с. 304].

Наступний твір, з яким столичні читачі познайомилися на сторінках «Литературной газеты» мав історичний характер і називався «История театра в Харькове». Фактично вперше він був надрукований у «Прибавлениях к “Харьковским губернским ведомостям”» № 32–34 за 1841 рік під заголовком «Театр в Харькове». Ця стаття отримала схвальні відгуки як у читачів, так і у критиків, тому передруковувалася у «Прибавлениях к “Московским губернским ведомостям”» (№ 22 від 30 травня 1841 року) та у журналі «Репертуар и Пантеон» (книга 12, с. 15–20, за 1842 рік). Наразі автограф не зберігся.

Промовисті факти про перші кроки розвитку сценічного мистецтва на батьківщині письменника знаходимо у нарисі «История театра в Харькове». Ця стаття присвячена відкриттю нового приміщення театру Л. Ю. Млотковського: «Харьковцы, видя отстраивающийся или уже готовый к открытию (22 августа) свой прекрасный театр, просили сказать что-нибудь об основании театра в Харькове. Что помнил,

то и написал» [3, с. 312]. Як активний учасник театрального життя, Г. Ф. Квітка дає кваліфіковану характеристику виставам, визначним акторам і театральним групам. Оцінки письменника ґрунтувалися на позиціях прибічника реалістичного сценічного мистецтва. Матеріали нарису «История театра в Харькове» широко використовуються й дотепер істориками театрального жанру.

У художньому доробку останні роки життя Г. Ф. Квітки з'являється новий жанр – фізіологічний нарис. Саме у такому стилі написані твори «Друзья» та «Вояжеры», які вперше побачили світ на шпальтах столичної «Литературной газеты» у 1842 році. Автор не був упевнений в успіхові творів «такого рода», тому першим прохає Ф. О. Коні оцінити нову «сентиментальную статейку»: «Судите и рядите о статье как знаете и хотите. Но мне очень хотелось бы знать собственно Ваши мысли и суждения о ней толковых людей» [3, с. 335].

Письменник, натхненний ідеями «натуральної школи», планував видати цілий ряд творів, «приняться за выпуски в небольших тетрадках разных людей: друзей, родственников, мужей в разных видах, жен так же разных» [3, с. 344]. Під «выпусками» автор мав на увазі журнал «Наши, списанные с природы русскими», у якому він спочатку планував надрукувати нарис «Друзья». Проте, провокаційні публікації Ф. В. Булгаріна змусили Квітку змінити свої наміри та надрукувати чергову статтю у «Литературной газете».

Публікація фізіологічного нарису «Вояжеры. Фантазия Грицка Основьяненка» була з певною долею інтриги, оскільки друкувалася частинами у трьох номерах: № 26 (с. 525–531), № 27 (с. 545–551) та в № 28 (с. 565–575). Читачі з нетерпінням чекали чергового номеру «Литературной газеты». Стаття Г. Ф. Квітки привернула особливу увагу актора та відомого автора водевілів П. І. Григор'єва, з яким письменник особливо тісно зблизився в останні роки свого життя. Він запропонував Основ'яненку написати на основі нарису «Вояжеры» однойменну комедію. Літератору ця ідея сподобалася і у 1843 році надіслав нову п'єсу Григор'єву, котрий в свою чергу мав написати до неї куплети та поставити у свій бенефіс. З цього приводу Г. Ф. Квітка писав Ф. О. Коні: «Исполнил же я настояние и личное убеждение Петра Ивановича – выслал ему пьесу. Уже, конечно, Вы будете в числе судей <...>. Куплетов ожидаю залихватских, когда приложите руку» [3, с. 357]. Проте не судилося письменнику за життя побачити прем'єру власного водевілю – обіцянка Григор'єва залишилася не виконаною. Комедія була надрукована уже після смерті автора.

Історична тема завжди цікавила письменника з Основи. В останні дні свого життя він до неї знову звернувся. У листі до Ф. О. Коні від 24 липня 1843 року, за два тижні до смерті, Г. Ф. Квітка писав: «Посылаю Вам хоть что-нибудь для «Литературной газеты». Времени мало, не успеваешь не только написать, но и обдумать. <...> Можно ли будет ее целиком поместить?». Мова йшла про статтю «Народные воспоминания, когда и для чего поставлены пушки в Харькове близ дома дворянского собрания», яка була надрукована 12 вересня 1843 року із редакційним підзаголовком «Последняя статья Г. Ф. Квитки (Основьяненки)». Автор завжди непокоївся про те, щоб бути цікавим для читача, він намагався сухі історичні факти розбавити доброзичливим гумором, легкою іронією. «Занимательно ли будет и о наших пушках? Не пощадил покойников, расписал, как они постреливали да и дострелялись...» [3, с. 357], – Г. Ф. Квітка цікавився думкою столичного видавця щодо надісланої статті.

До творчості своїх українських співробітників «Литературная газета» завжди була прихильна і захищала їх від нападок пробулгаринських видань. Критика столичного видання особливо лояльно відносилася до маститого українського письменника з Основи. Так, у 1843 році у Петербурзі вийшов черговий випуск збірника Н. В. Кукольника «Сказка за сказкой». Анонімний рецензент газети дав йому позитивний відгук, особливе враження справили твори самого редактора. Критик не забув сказати і кілька хороших слів про «Солдатский портрет» Г. Ф. Квітки: «Оповідання, написане п. Основ'яненко, спочатку на малоросійській мові, і самим автором перекладене на великоросійську мову, – досить забавне та дотепне. Воно проникнуте тим особливим, неповторним малоросійським гумором, яким відзначаються кращі твори п. Основ'яненка» [24, с. 82].

В «Огляді минулого театрального року та новинах наступного» у 1842 році невідомий рецензент спеціально присвятив Г. Ф. Квітці цілий розділ у стилі доброзичливої настанови. «Зараз ми будемо говорити про авторів, діяльність яких протягом минулого року обмежувалася лише однією п'есою. Перше місце займає поважний, трудолюбивий, творчо обдарований Грицько Основ'яненко, який так блискавично вийшов на театральну арену комедій в п'яти актах під заголовком “Шельменко-денщик”», – писав критик. Оглядач зазначає, що спочатку подивившись постановку цієї п'еси, а потім прочитавши її в «Пантеоні», глядачі подумки вітали російську драматичну літературу з прекрасним новим здобутком, а столичну публіку – з великим запасом насолоди, яку можна буде отримати з майбутніх творів Грицька Основ'яненка [9, с. 331].

Ф. О. Коні також виступав на захист свого українського співробітника від закидів столичних журналів. Для цього редактор використав слушну нагоду – вихід з друку у Петербурзі 1841 року «Творів» Грицька Основ'яненка у двох частинах. Зібрання, головним чином, містило основні масштабні прозові твори Г. Ф. Квітки: романи «Пан Халявский» та «Жизнь и похождения Петра Столбикова, помещика в трех наместничествах. Рукопись XVIII века». Але не цим художнім надбанням була присвячена увага критика. Перше за все він віддав належне надзвичайним здібностям автора, який, на думку редактора, «належить до невеликого числа найоригінальніших і талановитих наших письменників». Столичний видавець захоплюється «непідробним гумором, комізмом у манері викладу, оригінальністю характерів і постійною свіжістю у винаходах, котрі надавали повістям автора особливий колорит, а різнобарвна малоросійська місцевість робила їх ще цікавішими».

Смерть Грицька Основ'яненка, активного співробітника, талановитого автора та палкого товариша столичних видань, 8 серпня 1843 року стала тяжким ударом для редакції та особисто для Ф. О. Коні. Він відгукнувся на цю сумну подію та глибоку втрату некрологом на останній шпальті одного із вересневих номерів свого видання. Критик охарактеризував померлого письменника як «видатного російського оповідача та малоросійського поета», виокремив із усього творчого спадку Квітки найбільші – романи «Пан Халявский» та «Жизнь и похождения Столбикова». Редактор наголосив на тому, що «оповідання Основ'яненка завжди відзначалися якоюсь добродушністю та наївною насмішкою» [10, с. 650].

Г. Ф. Квітка-Основ'яненко – найактивніший співробітник «Литературной газеты». Його твори досить часто розміщували на перших шпальтах видання. Сам

автор не шкодував епітетів для приязної характеристики улюбленого часопису, називав його «інтересенькой, часто веселенькой, иногда унылой, иногда шутливой, острой, едкой, но всегда миленькой» [3, с. 304]. Головний редактор в свою чергу не залишався в боргу перед таким цінним дописувачем.

«Літературна газета» зіграла величезну просвітницьку та естетичну роль у формуванні російської культури, журналістики та літератури. Її редакторами у різний час були А. О. Краєвський, Ф. О. Коні, М. О. Некрасов. Разом із «Отечественными записками» вона стала коліскою «натуральної школи» у літературі, належала до табору прогресивної російської журналістики, ідейні позиції якого вона послідовно дотримувалася, зберігаючи при цьому свою творчу індивідуальність.

1. Зубков С. Д. Русская проза Г. Ф. Квитки и Е. П. Гребенки в контексте русско-украинских литературных связей. – К.: Наукова думка, 1979. – 272 с.
2. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Знакомые незнакомцы // Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Збір. творів : У 7 т. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 5. – С. 378–392.
3. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Листи // Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Збір. творів: У 7 т. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 7. – С. 163–357.
4. Літературная газета. – 1830. – № 1 (1 января). – С. 1.
5. Літературная газета. – 1834. – № 50 (6 мая). – С. 3.
6. Літературная газета. – 1841. – № 118 (18 октября). – С. 472.
7. Літературная газета. – 1841. – № 122 (28 жовтня). – С. 487.
8. Літературная газета. – 1841. – № 54 (20 мая). – С. 213–216.
9. Літературная газета. – 1842. – № 16 (26 апреля). – С. 331.
10. Літературная газета. – 1843. – № 35 (5 сентября). – С. 650.
11. Літературная газета. – 1843. – № 4 (24 января). – С. 82
12. Сочинения и переписка П. А. Плетнева: в 2 т. / сост. Я. Грот. – СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1885. – Т. 1. – 587 с.

Вишницька Ю. В.

кандидат філологічних наук, доцент,
докторант, доцент кафедри світової літератури
Гуманітарного інституту Київського університету
імені Бориса Грінченка

ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЕСХАТОЛОГІЧНОГО МІФОСЦЕНАРІЮ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ ІЗДРИКА)

Ключові слова: есхатологічний міф, міфосценарій, індивідуально-авторська модель, Іздрик, ізоморф, міфологема, медіатор, психологічний асоціатив, символ, текстовий простір, хронотоп

Keywords: individual author's model, eschatological myth, Izdryk, the mediator, the mythological scenario, mythologem, psychological associative, symbol, time-space.

Проаналізуємо індивідуально-авторську реалізацію міфосценарію кінця у прозових творах Іздрика. Апокаліптична модель є однією з домінантних серед міфомоделей, запропонованих сучасними українськими письменниками.

Есхатологічний сценарій у «Подвійному Леоні: історія хвороби» Іздрика моделюється на емоційному крещендо за допомогою хронометричних орієнтирів: «за п'ятнадцять хвилин до кінця <...> за сім хвилин до кінця <...> за три й півхвилини до кінця <...> за хвилину до кінця [1, 7-13]. «Кінець» приймає форми готельної кімнати, куди силоміць поміщають головного героя. Кімната «розтягується» до меж «пустки», схожої на хтонічну, тератоморфну істоту (що матеріалізується то в «вахтерці-відьмі», яка «якось хвацько вчепилася пазурами в повітря і втягла себе всю» в готельний номер, то в атрибути-медіатори часопростіру («шафа», вузьке довге приміщення тощо) [1, 11-17]. «Власне кінець» описується як поступовий відхід-втеча і як дивовижний початок, народжений з «кінця»: «Вже водорості вийшли на узбережжя, і чисте холодне повітря спускалося із засніжених вершин, витісняючи сморід і морок. <...>Вже піднімалися з найглибших океанських западин нові, майже прозорі мешканці, котрі ніколи не бачили сонця, й далекі айсберги розтріскувалися, мов стиглі горіхи, відкриваючи очеревіну кришталевого соку. <...> Повсюди наступали тиша і спокій» [1, 21-22]. В одному з розділів «Подвійного Леона: історія хвороби» «Син літньої ночі» руйнівну природу (знищити, щоб очистити) проявляє «вогонь»: «<...> потроху мій дім почав нагадувати піч — гуділо полум'я, розтріскувалися шиби. <...> Раптом великий жмут вогню вилетів із будинку — прогорів дах — і вітер погнав до заростів сухостою, що спалахнув умить, неначе хмиз, а полум'я швидко рухалося в гуцавину» [1, 48]. (Ідентичну функцію – руйнації (навмисного підпалу сигаретним недопалком монастиря, в якому «стоїчно, без звуку, згорають його брати і сестри», в іншому варіанті – «реабілітаційного центру для контужених» [3, 224, 254]) виконує цей першоелемент буття в романі «АМ™: Як досягти безсмертя в домашніх умовах».) Леонід Косович, аналізуючи міфологічну основу «Подвійного Леона: історія хвороби», зауважує, що «вогонь для Леона — це передовсім апокаліптична енергія»

[див. коментар до: 1, 180]. Ключовий амбівалентний символ: творець життя і його руйнівник — протидіє «воді», що є «єдино прийнятною формою матерії», в той час як «вогонь» виступає для Леона «єдиним способом позбутися диктату матеріального макросвіту шляхом його «реконструкції» в первинний матеріал космогенези» [1, 180].

Міфосценарій кінця розгортається у світі галюцинацій та снів, де «внутрішня хронометрія» [1, 25] абсолютно розходиться із зовнішнім, загальноприйнятим розумінням часу й набуває «тієї граничної точності, ясності, за межами якої зникає сама структура часу» [1, 25]. Цей особистісний хронотоп, в якому «країни колишніх снів розсипалися в порох», являє собою «корпускулярну модель» «напівдійсності»-напівсну. «Напівіснування-напівжиття» героя диктує свої правила: «зависання на півдорозі», можливе існування, фантазмагоричні метаморфози [1, 25]. Внутрішній хронотоп ототожнюється з ключовим колоративним ізоморфом хаоса — «мороком»: «Я збагнув тоді: ця п'ятьма — єдине, що виповнює мене. В середині моїй, як у черва, не залишилося більше нічого — тільки порожня й смердюча п'ятьма» [1, 25] й підсилюється межовим станом страху. «Порожнеча» в уяві головного героя проходить ланцюг «архітектурних» метаморфоз: «рельєф собачого піднебіння <...> нагадує склепіння монастирської келії або ж вокзальний неф, неф незнайомою вокзалу, куди потрапляєш морозяної ночі після виснажливих, але марних намагань повернутися додому» [1, 26]. Так замкнені простори («ротова порожнина пса», «монастирська келья», «неф незнайомого вокзалу») ототожнюються мотивами безвиході, відчуття й усвідомлення марноти. Семантичне дублювання «пустки», «порожнечі» візуалізує «ніщо»-хронотопи, де міфологема шляху стає симулякром, адже відсутня точка повернення додому. «Завішеність» в «якійсь непевній точці», «позатраекторність» руху наратора «Його» / «Мене» стає ознакою позачасовості / позапросторовості мандруючого «я»: «Все вирувало довкола в екстатичному пароксизмі, а він залишився сам у собі, сам по собі, сам не свій, сам нічий, жертва власного гомеостазу, кулька непридатної забавки. Тепер він перебував у місцях, про які нізащо не скажеш «тут», чи навіть «десь», а хіба лиш «ніде» та «ніколи»» [1, 168]. Зовнішній хронотоп «ніби-світу» збігається з внутрішнім хронотопом «я» у точці «ніщо»; мета шляху — у самому русі, а не до певної точки-центру, точки-«повернення»: «Йти без мети, — мета, властиво, йти» [1, 165]. Однак «шлях в нікуди» («*Quo vadis? Куди валиш, козел?*» [1, 169] приводить до неочікуваного сакрального центру — церкви, до того ж церкви, яку будують люди [1, 170].

Усвідомлення пустки змушує наратора «Подвійного Леона: історія хвороби» конструювати можливі світи абсолютного / втраченого щастя, в яких відбуваються зустрічі самотніх «я» Його й Її: «на березі, де дві річки зливаються в одну <...>, «під брамою старого міста <...>, на занедбаній автобусній зупинці <...>, на людній вулиці <...>, на залізничному пероні <...>, у готельному ліфті <...>, на летовищі» [1, 26-27]. Міфологема «Віднайденого Раю» одночасно функціонує у двох світах: минулого й умовного (про це свідчить «рефрен» епізоду «зустрічі»: «ми зустрілися (б) <...>» [1, 26-27]. «Втрачений Рай» же – у хронотопі нездійсненої / нездійсненої зустрічі: «ми (не) зустрілися <...>» [3, 28-29]. Обидві «точки зору» (наратора «Вона» і наратора «Він») збігаються в часовому полюсі минулого, а розходяться в можливості / нездійсненності зустрічі: для Нього – умовне, уявне змикання світів можливе, для

Неї – категоричне «так» чи «ні». До полюсного «зміщення» додається ще й часова коловерть, що відцентровується від точки «я»: *«Дійсність, яка раніше несла його <...> в своєму пліні, — а він давно вже перестав опиратись і течіям, і чорторіям, — раптом почала оминати чувача — він виявився завішеним в якихось непевних точках, відчуваючи, як все проноситься мимо мутною круговертю, не зачіпаючи його аніскілечки»* [1, 168]. «Я» стає *«тим пунктом, тією точкою опори, упершись в яку, можна перевернути світ»* [1, 168] і, водночас, загубитися, «провалившись» у «пустку» власного «я». «Пустка» також набуває ознак *«мерехтливої темряви»* книжкових полиць [1, 36-37], де слова-речі перетворюються на химерних істот-артефактів зі світу видінь, снів, фантазій, створюючи *«порожнечу, в котру хоч на деякий час можна було скинути нерозуміння і неприйняття довоколишньої мінливості»* [1, 37]. З книг як міфологем-медіаторів, хронотопів, символів, знаків паралельних світів конструюється домінанта космо- та есхатологічних міфів – «хаос» («ніщо», «пустка»), що виступає одночасно і початком, і кінцем шляху. (Та й сам автор «Подвійного Леона» констатує, що *«слова «кінець» і «початок» — не лише синоніми, але й — у деяких справжніх мовах — омоніми»* [1, 170].) «Складається» цей артефактний хронотоп у свідомості Її, у той час як *«захланне черево світу»* [1, 38] відкривається Йому в *«кошмарних снах»* [1, 39]. Рух у «п'ємту» в «Подвійному Леоні: історія хвороби» є блискавичним *«провалюванням в темну ополонку сну»* [1, 82], підсиленням наркотичним та алкогольним сп'янінням головного героя та *«лікуванням» «хвороби»*: *«Більшість моїх тутешніх снів, що минають під знаком Хімічної Зорі, — зізнається головний герой, — річ не надто приємна. Я весь час нібито перебуваю в дійсності, але в дійсності невлімово паралельній до справжньої»* [1, 105]. Однак ці світи – галюциногенного сну й реального буття – «вплітаються» один в одного, містками-переходами між якими є *«дрібнички»*: *«Іноді їхні [снів, реальності] площини наближаються так близько, що я можу годинами розмовляти з дружиною, яка прийшла провідати мене, про наші проблеми, про те, як найкраще все вирішити, про наше майбутнє; і раптом якась дрібничка – недбало вбитий у стіну цвях, або дірка на панчохах підказують мені, що це знову лише сон»* [1, 105]. Саме в такому «зміщеному» хронотопі й відбувається «роздвоєння» Леона на його *«ефірно-астральних» «друзів»-«двійників BEER і BEAR»* й усвідомлення головним героєм «раю» й «пекла»: *«Сульфазиновим раєм»* іронічно називається галюциногенний стан від транквілізаторів — ліків проти наркозалежності [1, 129], однак матеріалізація раю й пекла для Подвійного Леона відбувається *«саме тут, у матеріальному світі»*: *«Можливо, наше тут-існування і є своєрідним загробним життям чи радше примусовим відрядженням для душ, кожна з яких – лише лабораторний зріз єдиного, цілісного й вічного спокою. Можливо, втілення є різновидом покарання чи нагороди. <...> До того ж найбільше пекло полягає в неможливості раю, а рай — у звільненні від пекельних мук»* [1, 135]. Така ж матеріалізація притаманна й стану галюциногенного сну: сон сприймається героєм як *«в'язка і липуча матерія»* [1, 138]. Тіло, заражене *«аморфністю»*, приймає форми *«довколишнього рельєфу»* (*«Незбаром я майже повністю перетворився в драглисте покриття камінних сходів <...>»* [1, 139]), матерія, розпадаючись на *«компоненти»* / *«шматки»*, зменшувалася, а свідомість *«перебувала в <...> мізерній, обліпленій піском і пилом грудці мислячого жиле <...>»* [1, 139]. Так, занурюючись у глибини підсвідомого, матерія – тіло й свідомість – виходить *«за власні межі, просякнуті порожнечєю»* [1, 140]. Занурення в морок власного «я» від-

бувається у воді, що здається Леонові то «білими пелюстками», то «дивним напоєм, що споживає самого себе», то «рідною життєдайною цілістю», то «реальною стихією, в якій тонуло його все ще реальне тіло» [1, 140]. А саме занурення у воду «звелось <...> до безконечної подорожі неіснуючого тіла в неіснуючому морі» [1, 141]. Безмежний водний часопростір у свідомості Леона ототожнюється з його «власною плоттю». Це злиття «неіснуючого тіла з неіснуючим морем» призводить до химерних модифікацій, «коли з краплі води він намагався проникнути в імлісті, неясно окреслені нескінченністю терени, немовби у святі місця <...>» [1, 141]. «Безцільне плавання» [1, 141] морем власного «я» видається насправді пошуком «омріяної норі, печери, ніші» – Віднайденим Раєм. Жахлива мандрівка – «розщеплення» власного «я», «розципання» на друзки власної свідомості та «аморфізація» власного тіла – насправді виявляється своєрідною ініціацією, а перешкоди знайшлися не зовні, а всередині – «<...> він віднаходив себе, приєднувався сам до себе, окупував місце, до якого ніхто інший не зміг би проникнути» [1, 142]. (Хоча сам наратор скептично зауважує: «А ким він був у цьому світі, по суті, як не знайдою й чужинцем. Зашимарканий шукач ініціації. Мисливець за обов'язками. Не дивно, що чашею Ірааля для нього виявилася горілчана пляшка» [1, 171].) Злиття «я» з водою, це «розчинення» усього в усьому – така трансценденталістська ідея-мета-мрія Подвійного Леона – «щоб опанувати світом і тобою <...>, з'єднатись із соком твого життя <...>, де вже ніхто не розлучить повік» [1, 142-143], подібна до «кінця пошуків» Воццека (так називається один із розділів однойменного роману), коли він усвідомлює, що «присутність небесного Бога унаочнює приземлену тотожність усіх трьох – Його, Тебе, Мене, а отже, звільняє від подальших шукань» [2, 43]. Множинне «я» Воццека, «розпадаючись» на безліч «персонажів» (Той, Він та ін.), в той же час є не дискретним, а здатним на метаморфози, що дивують: «Невже й тут відсутня дискретність і твоє перетворення, твій поступовий перехід у рухливе повітря, котре ото ти щойно вдихнув, чи в незворушний камінь, куди впираються твої коліна, є таким же плавним і непомітним, як перетікання води у воду?» [2, 41]. Метаморфози «я», втілення-вживлення-оживлення «я» у «вікно, підлогу, стелю, стіни, й унітаз, і водогін» («усе воно було тобою, а ти був ним усім») відбуваються як у свідомості персонажа, так і в його снах: «<...> люди у твоїх снах не були по-дурному прив'язані до своїх тілесних оболонок, і ти міг вільно комбінувати – поміщати кількох осіб в одне тіло чи розділяти когось одного на кілька різних, тасувати, міняти місцями, приміряти різних людей до тіл різних людей або навіть до предметів чи речей, адже сутність речей теж не була встановленою раз і назавжди, вона виявлялась у своєму споконвічному багатстві всіх можливих варіантів» [2, 42, 46-47]. Ототоженне з усім, релевантне всьому (а не розщеплене і – відповідно – зруйноване цією дискретністю) й таким чином космологізоване, укосмічене «я» спроможне віднаходити Рай. Міфосценарій кінця обертається міфосценарієм початку, де хаос є насправді першопричиною космосу, а «роздвоєння-розщеплення» – поштовхом до «злиття», «цілісності», «збирання до купи». Однак така дискретність-метаморфозність усього в усе не безкінечна: герой «Воццека» (Автор-Він-Той тощо) усвідомлює, що «за останнім десь порогом ти вправся в одне велике неподільне й неіснуюче Ніщо – саяливу подобу чистої енергії, – котре стояло в основі всіх речей і всіх світів, і всього Всесвіту, нарешті» [2, 40]. Так теорія дискретності проектує есхатологічно-космогонічний міфосценарій, в якому кінець ідентичний початку й

навпаки, а цілісне, злите, неподільне є одночасно є й розрізненим, дискретним, атомарним. Сні-марення-мрії-галюцинації-(хвороблива) уява породжують низку можливих метаморфоз матеріалізованого гідроморфного «я-хронотопу» в романі «АМ : як досягти безсмертя в домашніх умовах»: від романтичних («перетворитись на воду»: «вибухати гейзерами, джерелами, фонтанами <...>» [1, 142-143]) до «прозаїчних» («я б погодився бути довічним бранцем водогонів <...>» [1, 143]). Однак «розв'язка виявилась апогеєм ганьби й безчестя – я перетворився на слимака» <...>» [1, 144].

Міфосценарій кінця моделюється з перших сторінок роману «АМ : Як досягти безсмертя в домашніх умовах» у локусі міста-аргамеддона, що «виглядало дуже дивно, ніби після бомбардування. Властиво, то були самі руїни, але не звичайні, присипані попелом, уламками й военним сміттям руїни, а руїни плекані, доглянуті, свіжо помальовані в яскраві ярмаркові кольори» [3, 7]. Архітектура міста, здавалося, була витвором «крейзанутого архітектора», адже «кожен дріт арматури, що стирчав зі стіни, немовби виконував своє функціональне призначення, кожен фрагмент стіни ніс певне естетичне навантаження <...>, кожна цеглина <...> мала своє чітко вираховане місце», «гвинтові сходи» вели «догори просто неба – стіни не збереглися», вокзал виглядав як «уламки руїни», на бруківці лежали мертві тварини [3, 7-9]. Та й мешкали в місті дивні істоти: «гурт молоді <...>, можливо, це були байкери», серед якого – звабливі дівчата, що пропонували «прийняти ванну [єдино вцілілу у зруйнованому будинку!] втрюх», перехожі, «фенотипи <яких> гвалтовно змінювалися в бік якоїсь перебільшеної потворності <...> тут переважають довгі носи, плескаті лоби, дебільні очі, слиняві роти – суцільна кунсткамера»: «сіамські близнючки», «лиса почваря з накладним носом», «якась дилда в шкіряній камізьелці на голе тіло», «огрядне бабисько без видимих дефектів, але з бородою й бакенбардами», «карлиця», «юрба молодиків» [3, 10, 11-15]. Місто-руїна з «потворами» та «нечистю», яка лізла зі щілин у паркеті [3, 19], вибухає, як «аргамеддон». «Вибух» замінованих «вочевидь, «квадратно-гніздовим» способом» будинків», мосту, «над яким ми збиралися пити каву», ратуші лише продовжує низку апокаліптичних руйнацій, що розпочалися в «дивному місті» [3, 16-17]. Однак це місто виявилось «справжнісіньким макетом <...>, виконаним із невірорідною прецизією» уві сні, подробиці якого «непідвладні цейсівській оптиці» [3, 34, 23]. Усю новелу «Демидрол» пронизано «вниз-спрямованою» вертикаллю: Езра летів до Землі, оминаючи / помічаючи «у вікні жінку», «блиск ножа», яким вона розрізала овочі, «табличку на будинку», «камінь, по якому розпляцкалися мої мізки» [3, 22, 33-34]. Саме хронотопи з «Арктичних снів» (в яких «цілком відсутні запахи» [3, 62] стають кінцевим локусом – «скелястим краєм світу» [3, 63]. Автор описує архітектурні варіації часопросторів із сновидінь, об'єднані мотивом замкненості: усі вони «обмежені стінами, що він [Він] їх сприймав просто як бар'єри, пастки, перешкоди для бігу» [3, 62, 63]. Те, що знаходилося за стінами (а вві сні було відчуття, що за тими стінам-скелями вже нічого не може бути), притягувало, й «він намагався ще до пробудження перебраться, втекти в зону вічних снів, однак це ні разу не вдавалося» [3, 63]. У другому романі трилогії «3: 1. Острів Крк. Воцтек. Подвійний Леон» сновидіння «перетасовують» реальні локуси-топоси так, як це вимагає логіка (точніше, алогічність) снів: «Фрагменти різних міст перебували в одному, а самі ті міста були всюди й ніде; ти міг завернути за ріг свого обшарпаного муніципального

будинку, а перед очима вже виникала венеціанська святомарківська площа <...>, звідки <...> можна було потрапити на львівський вокзал, що знаходився в Стрию <...>» [2, 47]. Простір уві сні приймав усілякі гіпертрофовані форми: так, «одного разу весь простір усесвіту звівся до розмірів якогось тісного темного подвір'я чи галереї з облупленими стінами, низькою аркою та замкненими дверима в кінці переходу <...>» [2, 46]. Архітектурними особливостями оніричних просторів є намішаність, нашарування, алогічні поєднання-переходи деталей: наприклад, «жодного коридору у звичному розумінні слова не існує, бо за вузьким коротким передпокоем відкрилася нагло панорама претензійних сходів, балюстрад, терас і галерей, що вели в усіх мислимих напрямках і в усіх можливих вимірах під найнесподіванішими кутами: кам'яні плити, сферичні склепіння, фрески, фронтони, парад фігуративу <...>» [2, 66]. Загерметизованість, химерність простору (низька стеля, зачинені двері, темні, тіснява), а також безкінечна повторюваність «сюжетів», «нескінченність надр нічної віртуальної вітальності» («Репризи, репризи, прокляті репризи, петлі, і кола, і пастки репризи») [2, 91] спричиняють психологічні стани «страшної безвиході й приреченості» [2, 46]: «У цьому світі на тебе чекала тільки смерть. І виходу звідси немає й не буде ніколи» [2, 91]. (У реальному вітальному часопросторі Воццека мотив безвиході об'єктивується в образі «обмеженого простору» вокзалу – матеріалізованого страху героя: «металева скриня», «металеві камери» «вагонів, комфортабельних салонів літаків, авто й кораблів», вокзалів нагадують інфернальним світлом, пекельною тишею «підвали» потойбіччя (до речі, у цьому ж контексті – сюжетному фрагменті з'являється образ підвалу, в який герой роману замикає дружину й сина) [2, 99, 100].) Своєю химерністю й мінливістю архітектурні «споруди» близькі «ландшафтам» оніричних картин, «примхливим, рухливим і нетривким» [2, 88]. Есхатологічними ознаками цих «ландшафтів» є їхня танатологічна маркованість: «якийсь занедбаний будинок у глибині закинутого парку. Там не було архітектури (хіба деталі – обпалене недопалками підвіконня, шматок стіни із вбитим у неї самотнім цвяхом, випадваюча дощечка паркету)<...> – усе мало цей відтінок тремтливо-млистої, вицвілої емульсії» [2, 88]. Колоративна складова хронотопів снів експлікує мотив відмирання, руйнації. Есхатологічним маркером снів у творах Іздрика є міфологеми-медіатори, міфологеми-провідники ірреальними (оніричними, хтонічними, тератоморфними тощо) світами. Найчастіше це – сходи- й коридори-лабіринти, як-от у снах «Воццека»: «перекинуті навсідч сходи <...якими > ти опускався нижче й нижче» та «довжелазні коридори» [2, 67, 97]. Напрямок руху сходами (або в інший спосіб) найчастіше – вниз (див., до прикладу: [2, 68]). Міфологема шляху реалізується уві снах гідроморфними образами та мотивами пірнання-занурення. «День» «Воццека» починається саме з авторської етимології «сну»: «сон – то рідина, розтоплений бурштин, прозора каніфоль, <...> снити – то пірнати. Не літати. Та навіть і не пірнати, а занурюватися потроху. Та навіть і не занурюватися, бо ця тепла млість тебе затопить, залле спочатку вуха, потім очі й ніздрі й буде поволі підніматися, аж поки ти не опинишся на дні найглибшої западини, де й життя, мабуть, ніякого немає <...>» [2, 85]. Гідроморфним провідником у часопросторі снів стає «мутна річка дрімоти» [2, 94], в яку провалюється свідомість Воццека та інших героїв творів Іздрика. «Нестримна, незнана, небачена раніше річка» у снах Воццека стає апокаліптичним прецедентом: «Бурхливий киплячий потік <...> несе в собі пісок і дерева, камені, худобу й птаство, і куці, і сміття, молитви й хулу,

заввиграшки прокладаючи русло в сипкому, наче крупа, ґрунті, миттєво змінюючи ландшафт, утворюючи кручі й урвища на своїх сомнамбулічних і рухливих берегах» [2, 72]. Гідроморфна першостихія стає есхатологічним прецедентом, що залишає після себе «апокаліптичну картину <...> панораму – із-тільки-сну-притаманною-логікою» [2, 73]. «Чорні і нечисті хвилі» символічно експлікують смерть, знищення, погибель («сюжетна лінія» есхатологічного сценарію сну Воццека «Велика вода» побудована саме на руйнації як ключовій функції амбівалентного образу води: «розгул стихій» обвалює землю, перетворюючи береги ріки й схили на урвища – «непоборну і фатальну перешкоду» → під «місивом води, дерев, каміння» гине хлопчик із вовченням [2, 73, 74]. Так, «вода» (об'єктивована образом-психологічним асоціативом хаоса – каламутною річкою, смертоносним потоком тощо) є міфологемним кодом апокаліптичного сценарію у снах головного героя трилогії. Філософським розвитком руйнівного сценарію з гідроморфною домінантою стає «лекція про мудаків <...>, прочитана Тоєм в університетській аудиторії», «гнівний, запеклий та бурхливий спіч на огуду демократії» [2, 75-80], де порушується «проблема винищення мудаків», що перетворюється, за Тоєм-Воццеком, на «есхатологічну проблему, адже мудаки – практично всі» [2, 80].

Нижньою точкою «занурення» в міфосвіті сну стає «просторовий» ізоморф смерті «прірва» («западина», вир, яма, «наддніпрянський вертоград», коловерт»). Авторські роздуми приводять до такого припущення: «Може, сні – це провалля, у які час від часу зривається твоя свідомість? Тоді, щоб повернутися, тим більше доведеться дертися вгору, чіпляючись за непевні куці, спираючись на непевні камені, минаючи шматки імлі» [2, 86]. Іздрик, моделюючи міфосни з ключовим гідроморфним кодом, актуалізує юнгівське архетипне підсвідоме. Ще однією ознакою хронотопів сну є їхня надмірність, переизвантаженість, обтяженість «надлишковими деталями <...>, від яких <...> цей загадковий світ і справді може розлетітися на шматки <...>» [3, 64, 67]. Усі «конструкти» снів можуть приймати будь-які форми та виконувати будь-які функції, як-от у снах «Воццека»: «Ти міг розмовляти з жінкою за столиком відкритого кафе, а сам бути й тим столиком, і тією жінкою, і вимощеним бруківкою майданом, котрий виднівся з тераси, і господарем кафе, що поливає бруківку перед входом, збиваючи відстояну вранішню пилуку, і самою пилукою чи водою, а більше нічим, бо більше нічого й не було в тому сні, світ складався лише з перелічених речей, і з перелічених речей складався й ти» [2, 47]. Ідеєю трансцендентності – усе в усьому, ти – в усьому, усе є тобою – просякнуто текстові міфосни усіх творів Іздрика: «Світ цей і справді був світом невпинних недвозначних і безугавних метаморфоз: повертаючись туди, ти щоразу ловив себе на відчутті, що твоя мова, поведінка, звички, навіть одяг уже виглядають децю анахронічними» [1, 88]. Окрім того, метаморфози стосуються й мікрокосму, здатного стискатись / розширюватись, приймаючи усілякі форми-субстанції та виконуючи функції природних стихій-руйників: «<...> світлолюбне «я» відступало, локалізувалося, ти вже відчував себе щоразу меншим і меншим, дрібнішим – дрібним – дуже дрібним, компактним, твій внутрішній зір <...> легко проникав у мікросвіт, і сам «ти» вже належав мікросвіту, зосередившись десь у районі сонної артерії, аж раптом пульсації цієї артерії, пульсації, що про них ти зовсім забув і які для змізернілого тебе набували масштабів землетрусу, викидали тебе на поверхню сну разом з уламками розтритоного метафоричного палацу, а ледь

відчутне *тертя епітелію об полотно подушки перетворювалося на скрегіт і тріск стихійного лиха*» [1, 97]. Світ міфосну побудований за своїми законами і логікою, що суперечить світу реального буття, – уві сні все підпорядковане певній «грі»: *«От і сьогодні привиділось ЙОМУ [в кінці новели НИМ виявився «досвідчений і хитрий арктичний вовк»], ніби знайомі з попередніх візій люди (а за дивною логікою снів, ВІН був цілком подібний до них і нічим посеред них не виділявся) намагаються включити ЙОГО в якусь свою, незрозумілу гру»*. «Гра» концентрується навколо *«великої, темної, як полярна ніч, речі, <що> щурилася білими і чорними зубами»* – такого собі тератоморфного зооатрибута, який має навчити Його *«видобувати звуків з багатьох речей»* [3, 67, 64]. Оніричні хронотопи, до того ж, мають не лінійну, не ланцюгову природу з'єднання, а «матрьошкову», що найяскравіше проявляється у «фіктивних пробудженнях» Воццека (означених як «синдром Любанського»): *«Видіння поміщалися одне в одному, як матрьошки, як магичні китайські кульки, і не було цьому ні кінця, ні краю. Із кожним разом імітація дійсності була все досконалішою, довершенішою, тож не залишилося жодної надії на кінець диявольської каруселі»* [2, 95]. А час (який «біжить», «стоїть» чи «повзе» у снах: *«плин часу міг застигнути, розтягнути миттєвість у рік і в десять, мовби хтось насолоджувався, споглядаючи в надзвичайному сповільненні, як лезо бритви розсікає неіснуюче тіло очного яблука»* [1, 38-39]) спроможний матеріалізуватися, як, наприклад, «паркани», що сприймаються героєм *«матеріалізованим втіленням запізнення»* [1, 115] чи «блискавичні кліматичні метаморфози: коли я вибіг з універмагу, стояло розпашиле літо, потім за кістками загорожі під музейними стінами я завважив жовтий настил листопаду, а ще пізніше, перебігаючи на червоне світло дорого, вскочив зненацька в кучугуру підталого снігу <...>, снігу перших березневих днів <...>» [1, 115]. Так тексти моделюють «безпардонно сюрреалістичні сновидіння», просякнуті танатологічною, хтонічною, тератоморфоною символікою.

Есхатологічний хронотоп з'являється також у світі галюциногенних видінь: часопростір у «АМ™: як досягти безсмертя в домашніх умовах» моделюється й трансформується «наживо»: *«Однак невдовзі конструкція завмерла, ріст зупинився, і зафіксувався дивний стоп-кадр: палата нагадувала непролазні тропічні джунглі, освітлені сливе повним місяцем з-за ґрат, стояла мертва тиша, лиш у кутку тихо й хитро хихотів відеоспостережник»* [3, 105]. Усі ознаки цього хронотопу вказують на його хтонічність, ірреальність, артефактність, а також ізоморфізм із хаосом. Патогенність «заґратованого» часопростору семантично дублюється «мертвими» знаками і підсилюється моторошними метаморфозами: техногенні атрибути поводять себе як артефактні: *«<...> з торців фіговими по всіх трьох осях координат, у всіх шести напрямках почали виростати, переплітаючись, багатожильні кабелі чорного й червоного кольорів, кабелі у свою чергу випускали тонші ізольовані дроти, а ті – ще тонші, так продовжувалося у кілька етапів, аж поки не почали сукатися майже невидимі ниті, все це клубочилося, перепліталося – не як клубок змій, ні, радше як вітамінізоване волосся модельки, розвіяне рекламним вітром <...> дивним чином пасма скручувалися у нові сталки і знов утворювали багатожильні кабелі, канати, шнури, жмути цих шнурів зросталися, склеювалися й уже нагадували штучну павутину <...>»* [3, 104]. «Transcross», змодельований «наживо» із «LCD-кристалів» (що «мають щось на кшталт генетичної пам'яті») і запущений за допомогою

«кнопки» як «певного техногенного архетипа», здатний матеріалізувати віртуальні «набутки цивілізації», як-от електронні листи, радянські антиалкогольні плакати типу «П'янству – бой!», «похабні куплети» тощо – тобто спроектувати, чергуючи «агітацію й психоаналіз», галюциногенні візії хворого в наркодиспансері [3, 109, 110-127]. Так, «трансформер» у «high technology» матеріалізує апокаліптичні картини душевного розладу алкогольнозалежного Я-Окру аж до усвідомлення внутрішньої пустки-п'їтьми [3, 254, 263]. Не менш деструктивні «мутації» відбуваються й з іншими атрибутами техногенного світу: автом «Боро», шаховим апаратом [див. відповідні розділи книги «Боро плюс» та «Надлишкові деталі»: 3]. Однак апогеєм жорстокості, цинізму й абсурду є сценарій кінця, що втілюється в розділі «Павільйон» під час зйомок «науково-популярного порнофільму», фіналом яких є «мертва тиша» й потойбічний «тихий спів» [3, 294, 157-174]. Закінчується ж другий розділ книги «АМ™: як досягти безсмертя в домашніх умовах» своєрідним складанням пазлів¹ гри, кожен із яких – «постать, силуєт, абрис» – є лише «астенічними привидами по кутках кімнати», фігурами, що «від найлегшого доторку <...> розсипалися на тисячі, мільйони, міриади бездушних, безтілесних кульок» [3, 175-181]. Остання глава третього розділу «Третина вод, третина слів, третина кімнат» у «темному вузькому коридорі» збирає водночас усі калейдоскопічні часопросторові «пазли», з'єднані між собою текстовими «нитками»-«зачіпками» образів-«перевертнів», мотивів-«реверсів». Складається враження, що текст постійно себе нашаровує, створюючи своєрідний внутрішній інтертекст (так, наприклад, «гвинтові сходи» неодноразово семантично дублюються у «надлишкових деталях», як, скажімо, малюнка на шпалерах). Хронотопи-«пазли» дублюють докосмічний «хаос», в якому «було темно, а час і відстань, як це буває після викуреної з «лівими» трави, розтягувалися в безкінечність» [3, 267]. Ось що пише про текст-пазли у Передмові до видання «3:1. Острів Крк. Воццек. Подвійний Леон» Юрій Андрухович: «Пам'ятаю, як усе, що вмістилося в цій книжці, народжувалося й писалося. На світ Божий з'являлися якісь розрізнені шматки. <...> Я мав з цим проблеми: у моїй свідомості з почутого ніколи не складалася цілість. <...> Поява остаточної цілості <...> заскакувала мене зненацька. Раптом виявлялося, що «розрізнені шматки» якимось фантастичним і цілком не зрозумілим для мене чином взяли і склалися в єдине романне тіло. І кожен з них тепер як влитий саме на своєму, єдино можливому місці – ні додати, ні відняти. Постмодернізм зобов'язував до виготовлення абсолютно точних, бездоганних пазлів» [2, 5]. Роман (та й взагалі всі твори Іздрика) подібний до кубика-рубика, в якому «естетика чистого абсурду» [3, 218] поєднується з маскарадною грою фігур-масок псевдо-я і пояснюється внутрішньою логікою ребуса-гри, а «дійові особи», зазнаючи усіляких метаморфоз та модифікацій, гинуть (або закінчують життя самогубством, що може бути «фіксацією парного суїциду <...> на вулиці святого ... гм... Петра» [3, 226], або стають жертвами «законів кіноіндустрії», як у розділі «Павільйон», чи навмисного підпаду «агентом-пацієнтом-послушником» «вокзалу-концтабору-монастиря» тощо). Апологізація смерті втілюється в філософських «претензійних сентенціях на кшталт такої: «Наш досвід показує, що більшість речей закінчується смертю» [3, 270, 257] та в розщепленні «я» на безліч віддзеркалень.

1 Невищадковим є образ конструктора LEGO, який час від часу «вигульує» в тексті роману «АМ™: Як досягти безсмертя в домашніх умовах».

Одночасно художні тексти Іздрика маніфестують нездійсненність глобальних есхатологічних сценаріїв, адже: «<...> нічого не стається, і світ не вмирає, не зникає, не провалюється від сорому власної недосконалості <...>» [2, 128] і запрограмованість їх (текстів) на самознищення. Наратор «Воццека» («він, сам-собі-той, сам-собі-автор, сам-собі персонаж») «надумав сконструювати такий текст <...>, який би був настільки герметичним і замкнутим, наскільки ж симетричним і самобвивчим <...>, два тексти чи дві частини одного, які заперечували б одна одну. Кожна з них могла б щось твердити, означати, розповідати, та оте «щось» неодмінно б руйнувалось, знищувалось іншою» [2, 132]. Далі автор пропонує власний сценарій такого текстового автознищення: «усунути спочатку автора, чия постать бовваніє незримою тінню за кожною сторінкою кожної книжки, а потім піддати руйнації саму мову». Інструментом же (і чи не основним) такої подвійної руйнації виявляється мова – «ненависний монстр, <що> пожерши всіх, почне пожирати сама себе, вивертатиметься, мов рукавичка, мимоволі звільняючи щойно проковтнутих бранців, і знову починатиме все спочатку, і знову нищитиме всіх, щоби в кінці добутися до себе» [2, 133]. Вербальний світ, моделюючи всі можливі світи, за допомогою вербального інструментарію й коду перетворюється на творця-руйнівника, нівелюючи початок і кінець, зовнішнє і внутрішнє, життя і смерть. Така самоцінна амбівалентність слова-знака, слова-символа, слова-медіатора, слова-деміурга та таке інше ототожнює його з міфологемою дзеркала: «Неможливо відрізнити саме дзеркало від його відображення в іншому. Можна тільки вдивлятися в цю порожнечу, вгадуючи ще одну, а за тією ще й іще» [2, 133]. Дзеркало-хронотоп у цьому розумінні стає дублікатом (семантичним синонімом, образним ізоморфом) хаоса, пустки, смерті, кінця-початку. Юрій Андрухович, готуючи читача до сприйняття складного, «майже довершеного світу» Іздрика, пише в Передмові до «триптиха» «3: 1»: «Цей світ є словами, їхньою сукупністю, їхнім геніальним зіштовхуванням, мовою, всіма її відстійниками, каналами і пастками, але водночас цей світ є кінематографом, музикою, фотографією, відеокліпом, молитвою, розпачем і снами, тобто все-таки мовою. Цей світ густий і насичений, прописаний (прожитий?) до найменших деталей, переповнений відлуннями безлічі інших світів, книжок, слів і снів» [2, 7].

Отож, міфосценарій кінця моделюється Іздриком у текстових хронотопах снів, видінь, галюцинацій за допомогою міфологем гідроморфного, зооморфного, тератоморфного, артефактного, хтонічного, техногенного світів та патогенних, танатологічних мотивів. Однак, есхатологічна міфомодель змикається (і подекуди навіть міняється місцями) з космологічною, що підтверджується символічною образною домінантою шляху-коловерті, шляху-пошуку.

Література

1. Іздрик. Подвійний Леон: istoria хвороби / Передмова Ігора Бондара-Терещенка. Коментар Леоніда Косовича / Іздрик. – І.-Ф. : Лілеф-НВ, 2000. – 204 с.
2. Іздрик Ю. Р. 3:1. Острів Крк. Воцтек. Подвійний Леон [Текст] / передмова Ю. Андруховича / Ю. Р. Іздрик. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2009. – 320 с.
3. Іздрик Юрій. АМ™ / Юрій Іздрик. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 320 с.

LES OEUVRES AUTOBIOGRAPHIQUES
DE J.-J. ROUSSEAU COMME UN CYCLE CONFESSIONNEL

Keywords: J.-J. Rousseau, autobiographie, confession, confessional cycle.

Dans l'héritage littéraire de J.-J. Rousseau trois oeuvres sont marquées de l'autobiographisme : «Les Confessions» (1765-1770), «Rousseau juge de Jean Jacques, Dialogues» (1774-1776), «Les Rêveries du Promeneur solitaire» (1776-1778). L'intention importante de Rousseau (parmi les autres) était de dire la vérité sur soi au grand public et la transmettre (laisser) aux générations suivantes. Le projet autobiographique de l'écrivain a eu du succès. Plus de deux cents ans après les critiques littéraires l'étudient toujours activement. Une question se pose en particulier, celle d'une définition théminologique de l'ensemble des textes autobiographiques de Rousseau.

Les spécialistes (I. E. Vertsman [1], I. V. Loukianets [3]) mettent l'accent sur le lien thématique entre les oeuvres en question et les appellent la trilogie «autobiographique» ou «confessionnelle». En effet, les répétitions de motifs qui passent de l'oeuvre à l'oeuvre attirent attention: le «je» autobiographique comme l'objet principal du récit, l'intonation autobiographique et confessionnelle, l'intention de l'autoexplication et de l'autodéfense. L'évolution, le développement intellectuel du «je» autobiographique est aussi important.

Mais à la différence des trilogies autobiographiques (proprement dites S. de Beauvoir, M. Yourcenar), les oeuvres de Rousseau sont assez autonomes et appartiennent aux différents genres et types narratifs. «Les Confessions» sont une autobiographie rétrospective des souvenirs du «moi» présent sur le «moi» passé. «Rousseau juge de Jean Jacques, Dialogues» représentent la discussion de deux adversaires, «Rousseau» et un certain Français, de la personnalité et du caractère de «Jean-Jacques». «Les Rêveries du Promeneur solitaire» ont la forme des notes où le récit du «moi» d'aujourd'hui est entrelacé avec l'analyse de ce «moi» au passé.

Les oeuvres autobiographiques de Rousseau peuvent être définies comme un cycle confessionnel. Cette définition est fondée sur l'opinion du théoricien de la littérature V. I. Tupa. Il comprend la notion du «cycle littéraire» comme un ensemble d'oeuvres qui sont différentes de genre, mais uniques de conception, comme un «ensemble textuel intégratif» [4, 160].

Les thèmes-clés de l'autobiographisme de Rousseau sont représentés dans tous les trois oeuvres du cycle confessionnel. Ils font une partie considérable du complexe d'idées rousseauiste. Ce sont des thèmes intimes avec la prédominance de la psychologie du «moi» intérieur et de sa place dans le monde. Il s'agit donc de l'autoanalyse, de l'autointerprétation, du conflit entre la personnalité et la société, de l'autodéfense, de la solitude, de l'exil.

Dans «Les Confessions» la formation du «moi» intérieur est présentée par le développement intellectuel du héros autobiographique. La mentalité de l'écrivain du Siècle des Lumières s'y est manifestée d'une manière précise. Rousseau rend en détail les études de son

héros qui apprend la philosophie, la géométrie, le latin, l'histoire, la géographie. La tendance des Lumières voisine avec le sentimentalisme qui se réalise par la concentration à l'analyse des sentiments du héros autobiographique. Le portrait psychologique du «je» autobiographique, les motifs profonds de ses procédés sont très importants pour Rousseau. De ce point de vue «Les Confessions» et aussi «Les Rêveries du Promeneur solitaire» peuvent être considérées comme l'autoréflexion. Rousseau base sa méthode de l'analyse psychologique sur la logique du paradoxe qui est brillamment étudiée par L. Guinzbourg [2]. Cette logique se voit le plus nettement aux réflexions du héros sur la contradiction de l'intention et de l'acte [7, 84-87] qui ont suivi le vol du ruban pour Marion, sur l'union paradoxale de la vivacité de sentir et de la lenteur de penser [7, 113-115] etc. Dans «Les Rêveries du Promeneur solitaire» Rousseau développe l'analyse psychologique: il touche même le problème de l'inconscient qui attirera l'attention de la psychanalyse au XX-ème siècle.

«Rousseau juge de Jean Jacques, Dialogues» continuent l'autoréflexion psychologique des «Confessions». L'aspiration de Rousseau-auteur d'expliquer le caractère de «Jean-Jacques» par «Rousseau»-personnage est dominante à la discussion entre ce dernier et un Français. Avec un caractère dramatique il se pose le problème de la vision interne du soi-même) qui ne coïncide pas avec la vision des autres. Le procédé du «dédoubllement de la personnalité» devient «le goût de l'épreuve de soi-même» [6, LVI], «une méthode psychologique qui ... découvre les causes profondes dont l'action modèle la personnalité» [6, LVII].

L'autre thème-clé de l'autobiographisme rousseauiste est la complexité des rapports de la personnalité avec la société. Dans «Les Confessions» le «moi» intérieur et les obstacles extérieurs entrent en collision. Le héros de Rousseau n'est pas capable d'accorder ses mouvements de l'âme avec les exigences sociales, son choix moral s'incline vers son individualité. Parmi les causes de la rupture avec la société (idéologiques, politiques, religieuses, personnelles) Rousseau nomme les contradictions insolubles entre ses particularités naturelles et les conventions généralement reçues. Ainsi il déclare son incapacité de suivre les obligations d'une société aristocratique. «Je ne comprends pas même comment on ose parler dans un cercle : car à chaque mot il faudrait passer en revue tous les gens qui sont là : il faudrait connaître tous leurs caractères, savoir leurs histoires pour être sûr de ne rien dire qui puisse offenser quelqu'un. ... Cette insupportable contrainte m'eût seule dégoûté de la société» [7, 115]. Le conflit se déroule à la deuxième partie des «Confessions». Les anciens amis et collègues du héros autobiographique sont présentés comme un groupe organisé dont le but essentiel est de discréditer sa réputation.

Ce problème n'est pas moins aigu dans «Rousseau juge de Jean Jacques, Dialogues», où les procédés de la société sont nommés «le complot». L'idée du «je» réel autobiographique entre en conflit avec son portrait interprété par la société hostile. Pendant la discussion Rousseau tend à la disculpation et à la défense de son héros. Définitivement Rousseau détruit la fausse (à son avis) idée que le public s'est faite de lui. Et, comme tout autobiographiste, il la remplace par un autre type mythologique du «je» autobiographique. Sous cet aspect tout le cycle confessionnel montre le travail que Rousseau fait pour se construire. On voit la manière dont il «vit son histoire et la transforme en mythe» [5, 58].

Dans «Les Rêveries du Promeneur solitaire» Rousseau propose la résolution du conflit personnel avec la société. C'est l'écartement volontaire du monde, l'autoisolation. Sa réflexion est la tentative de mettre le point final à l'interprétation d'un problème, avant tout pour soi-même. «Le résultat que je puis tirer de toutes les réflexions est que je n'ai jamais été

vraiment propre à la société civile où tout est gêne, obligation, devoir, et que mon naturel indépendant me rendit toujours incapable des assujettissements nécessaires à qui veut vivre avec les hommes» [7, 1059].

Le thème de la solitude est interprété comme le résultat inévitable du conflit entre le héros autobiographique et la société. L'éclaircissement de ses relations avec le monde et l'envie de faire preuve de son bon droit tiennent une partie considérable des «Confessions». Ce thème devient central dans «Rousseau juge de Jean Jacques, Dialogues» qui sont consacrés à la défense de «Jean-Jacques», la victime du «complot». Dans «Les Rêveries du Promeneur solitaire» la réflexion de Rousseau est concentrée en général aux conséquences de ce procès – une isolation morale, une solitude intellectuelle. Rousseau reconnaît l'aspect social de son héros autobiographique qui apprécie la solitude mais aussi est avide de la communication humaine. C'est une collision de son caractère, force motrice de la réflexion sur soi-même et sur le monde.

L'écartement volontaire voisine avec le motif de l'exil qui acquérira une importance particulière à l'époque de romantisme. Dans «Les Confessions» le héros de Rousseau est un pèlerin qui a visité beaucoup de pays et de lieux, il n'a pas son habitation, il est en train des recherches morales et de l'interprétation du soi et des autres. On voit le type du «promeneur solitaire» concentré à soi-même, à sa vie émotionnelle, aux recherches de la vérité.

En qualité du moyen de l'autoidentification l'autobiographisme rousseauiste réunit «Les Confessions», «Rousseau juge de Jean Jacques, Dialogues» et «Les Rêveries du Promeneur solitaire» en cycle confessionnel. Les thèmes principaux de ce cycle sont l'autoanalyse, le conflit entre la personnalité et la société, l'autodéfense, la solitude, l'exil.

Littérature

1. Верцман И. Е. Жан-Жак Руссо. – М.: «Художественная литература», 1976. – 310 с.
2. Гинзбург Л. О психологической прозе. Л.: Художественная литература, 1977. – 441 с.
3. Лукьянец И. В. Эволюция структуры воспоминания в автобиографической трилогии Ж.-Ж. Руссо // Художественный текст: Структура и поэтика: Межвузовский сборник / Под ред. И. П. Куприяновой. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2005. – С. 61-71.
4. Тюпа В.И. Анализ художественного текста. – М.: Academia, 2006. – С. 157-203.
5. Lejeune Ph. L'autobiographie en France. – Paris: Armand Colin/VUEF, 2003. – 192 p.
6. Osmond R. Introduction. Rousseau juge de Jean-Jacques. Dialogues // Rousseau J-J. Oeuvres complètes. Les Confessions. Autres textes autobiographiques. – Paris: Gallimard, 1959. – P. XLV – LXXIII.
7. Rousseau J.-J. Oeuvres complètes. Les Confessions. Autres textes autobiographiques. – Paris: Gallimard, 1959. – 1969 p.

Орлова М.О.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології та перекладу
Черкаського державного технологічного університету

**ЗОБРАЖЕННЯ ПОДІЙ 1968-ГО РОКУ
В АВТОБІОГРАФІЧНИХ ФІКЦІЙНИХ ТВОРАХ:
РОМАН У. ТІММА «СПЕКОТНЕ ЛІТО»**

Ключові слова / Key words: революція 1968-го року / revolution of the year 1968th, Уве Тімм / Uwe Timm, генерація 68-го року / the 68th generation, саморефлексія / self-reflection, фікційний твір / work of fiction, колективна ідентичність / the collective identity, індивідуальний досвід / the individual experience, роман-виховання / development novel.

Рік 1968 став цезурою в німецькому культурному просторі, дискусії щодо значення якого, тривають і сьогодні, хоча вже й минуло більше 40 років від початку бурхливих революційних подій, які охопили не лишень Німеччину, а й більшість європейських країн. Таке важливе питання, які наслідки мав цей період для розвитку Німеччини, бентежить не лише істориків, політиків, соціологів, культурологів, а й людей творчих – митців, серед яких звісно й німецькі письменники різних поколінь. Знаковим є те, що перші твори, в яких описувались події 68-го року, з'явилися в Німеччині майже через п'ять років після зазначених подій – в 70-ті роки минулого століття.

Письменники-сучасники тих подій, серед яких варто назвати Уве Тімма, Петера Шнайдера, Герда Фукса, Роланда Ланга, Бернарда Веспера, які особисто брали участь у різних формах протестів, чи активно або ж вдаючись до естетизації революційного досвіду (індивідуального чи колективного), потребували часової дистанції аби усвідомити та оцінити значення цих подій. Серед основних мотивів, що спонукали письменників генерації 68-го року вдатись до рефлексій через певний відрізок часу, можна виділити наступні:

1. Потреба у переоцінці та новій рецепції 1968-го року.
2. Спроба самовизначення представниками покоління 68-го року на тлі історичних подій.
3. Потреба у саморефлексії в певний історичний період.
4. Літературна інсценізація революційного досвіду з часової дистанції.
5. Прагнення тематизувати неоднозначні події та загалом висвітлити проблеми того часу в фікційних творах.
6. Бажання знайти взаємозв'язок між індивідуальними чуттєво-естетичними проєкціями і загальною політичною практикою.

До найбільш визначних художніх творів німецьких авторів, які виражають дух часу і настрої покоління 68-го року, на думку багатьох критиків, належать: романи «Ленц» (1973) П. Шнайдера, «Берлінці і довга лють» (1973) Г. Фукса, «Спекотне літо» (1974) У. Тімма, «Акула в супі або щастя Філіпа Ронге» (1975) Р. Ланга, роман-

есе «Подорож» (1977) Б. Веспера. Особливого успіху серед названих творів отримали романи П. Шнайдера і У. Тімма, що стали свого часу бестселерами. В чому ж причина такої популярності текстів про революцію 68-го року?

На це питання дає відповідь М. Кемпер-ван ден Боогарт, який зазначає, що студентський рух 1968 року став вихідною точкою для складної (німецької) колективної ідентичності, яка дозволяє читачеві ідентифікувати себе з героєм твору та його автором. На думку дослідника, «протестний рух характеризувався перш за все самоусвідомленням того, що слід формувати революційний спадок громадянського суб'єктивного мислення. Адже через подолання дихотомії соціального й індивідуального роль політичного суб'єкта надавалась історії, точніше індивідуальній історії» [1, 324].

Варто зазначити, що для названих творів можна виокремити певні спільні ознаки, що дозволяють об'єднують їх в один тематичний блок. Ці тексти є автобіографічними творами, в яких описуються автентичні історії, зображується індивідуальний досвід, а через призму приватних подій конструюється колективний досвід та світоглядні концепти цілого покоління – покоління 68-го року.

Отже, метою пропонованого дослідження є аналіз одного з найбільш репрезентативних творів, в яких зображується революційні події 1968-го року, – роману німецького письменника Уве Тімма «Спекотне літо» („*Heißer Sommer*“). Варто зазначити, що революційний рух 1968 року вважається провідною темою творчості Уве Тімма. «Спекотне літо» – дебютний роман письменника, яким автор розпочав цілу серію творів, що тематизують студентський рух. Пізніше Тімм напише ще декілька творів, присвячених цьому революційному руху, серед яких найбільш знаковими є романи «Втеча Кербеля» („*Kerbels Flucht*“, 1980) та «Червоне» („*Rot*“, 2000). Названі твори продовжили практику естетизації революційного досвіду 70-тих років, втім ці тексти є вже певними історично-часовими рефлексіями письменників, що «перехворіли» революційною романтикою.

Події 68-го року мали значний вплив на світогляд Уве Тімма, вони визначили його подальший розвиток як особистості. Твори письменника, в яких описуються зазначені події, можна розглядати і як його власні спогади про конкретні історичні події, і як потребу автора у саморефлексіях щодо них, що відповідало настроям багатьох представників генерації 68-го року.

Хоча «Спекотне літо» і вважається фікційним твором, втім цей текст із впевненістю можна розглядати як документ сучасної історії, який передає фактаж подій кінця 60-х років. Проте дослідник В.М. Людке зазначає, що незважаючи на те, що Тімм вводить у свій твір багато реальних фактів, дат, імен історичних постатей, втім науковець піддає сумніву правдивість зображених подій, стверджуючи, що історична правда у цьому тексті є сфальшованою [2, 175]. Не погоджуючись з висловленою думкою, можна зазначити, що Тімм не ставив перед собою мети написати історичний текст. Письменник свідомо бере історичний матеріал та фікціоналізує його, а з читачем він заключає фікційний пакт, надаючи у творі контекстуальні сигнали.

Дія роману починається літом 1967 року, і завершується в жовтні 1968-го. Хронотоп твору визначає історичне тло – пік протестів і згасання революційної ейфорії. Головний герой твору студент-германіст Ульріх Краузе проходить етап ініціалізації від пасивного спостерігача революційних подій і до активного учасника студентських протестів, від робітника на фабриці і до людини, що дала критичну оцінку подіям та зробила конкретні висновки.

Подієва канва роману складається з чотирьох блоків: 1) навчання в університеті в м. Мюнхен (літо 1967); 2) участь у революційних подіях (жовтень 1967 – квітень 1968); 3) переорієнтація зі студента-революціонера на робітника фабрики (літо 1968); 4) повернення до навчання у Мюнхен (жовтень 1968).

По суті «Спекотне літо» – це роман-виховання. У творі обрано фрагмент життєвого шляху однієї людини, яка еволюціонує у напрямі діяльного та продуктивного існування. Отже, внутрішній розвиток головного героя Ульріха Краузе відбувається за такою схемою:

- Головний герой твору, студент, на початку твору спустошена людина, яка розчарована життям та незадоволена собою. Він немає конкретних цілей, його життя хаотичне у навчанні та любовних стосунках. Він не розуміє, чого прагне. «Як мені все остогиділо, і потім додає: так не може бути далі. Треба кінчати з цим. Просто закінчувати» [3, 45].
- Процес виховання починається з події, яка стала відправною точкою у студентському русі 68-го року, 2 червня 1967-го року – вбивства одного зі студентів, Бенно Онезорга, поліцейським під час демонстрації проти приїзду перського шаха до Німеччини. Почувши цю новину по радіо, Краузе раптом відчуває щось схоже на радість, яку «він намагався подавити, адже вона, як йому здавалось, була не до місця» [3, 61]. Це стає певним поштовхом до змін. Від цього дня студент займає активну позицію, приймає участь у різних заходах, ініційованих студентським рухом, вступає в Соціалістичний союз німецьких студентів. Але через досить короткий період часу до нього приходять розчарування у програмах заангажованих студентських груп, він втомлюється від марксистської схоластики. Радикалізація руху і заклики до більш кардинальних форм боротьби призводять до розколу в середині студентського революційного протесту.
- Наступний етап у розвитку протагоніста Тімма – зміна орієнтирів, від пасивних дискусій до практичної реалізації програм, від радикальних виступів і до конкретних дій. Краузе впевнений, що студентство і робітничий клас мають об'єднатися у своїй боротьбі заради кращого майбутнього, аби досягнути кардинальних змін, тому він вирішує влаштуватись на фабрику: «революцію творять не купка інтелектуалів із кольтом, схованим в кармані куртки, сказав Ульріх. Має бути довга, добре організована підготовча робота на заводах, в школах, університетах, в житлових кварталах. З робітничими, і для робітників» [3, 330].
- Втім Краузе не вдається спонукати робітничих до активних дій. Він помічає, що його палкі промови під час перерв не захоплюють простих робітників, вони навіть і не слухають його. Людей цікавлять земні речі, наприклад, скільки коштує цибуля [3, 302].
- У фіналі твору протагоніст У. Тімма вирішує повернутися до Мюнхена, щоб закінчити навчання, і врешті-решт стати вчителем аби у такий спосіб спонукати суспільство змінюватись: «Увечері він має бути в Мюнхені. Від цієї думки йому стало радісно» [3, 340].

Отже, роман Уве Тімма «Спекотне літо» можна вважати рефлексіями автора, очевидця і учасника студентських протестів 1968-го року, щодо подій, які стали ви-

значальними для історичного розвитку Німеччини з одного боку, та і суперечливими з іншого. Естетизація революційного досвіду цілого покоління через літературну інсценізацію зазначених подій на прикладі індивідуального досвіду дозволила письменнику зайняти дистанцію, аби спробувати критично оцінити студентський рух 1968-го року, що і спостерігається у цьому художньому творі.

Література:

1. Kämper-van den Boogaart M. Ästhetik des Scheiterns: Studien zu Erzähltexten von Botho Strauß, Jürgen Theobaldy, Uwe Timm u.a. – Stuttgart: Metzler, 1992. – 367 S.
2. Lüdke M.W. Nach dem Protest: Literatur im Umbruch / hrsg. von W. Martin Lüdke. Beitr. von W. Martin Lüdke. – 1. Aufl. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979. – 269 S.
3. Timm U. Heißer Sommer. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH&Co. KG, 2010. – 340 S.

КУЛЬТУРА ГЛАМУРА КАК ОСНОВНАЯ ЦЕННОСТЬ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ОКСАНЫ РОБСКИ

Ключевые слова: культура гламура/ the culture of glamour, система ценностей/ system of values, аксиологический подход/ axiological approach.

Политические и экономические изменения, происходящие в современной России, вывели социокультурную ситуацию на совершенно новый уровень. Устарели традиционные и появились новые ценности, которые обуславливают необходимость сохранения уже накопленного культурного опыта. Сама реальность заставляет заново осмыслить общечеловеческие ценности, существующие в современном мире.

Данный вопрос представляется актуальным, поскольку именно *ценность* – один из самых важных аспектов человеческой жизнедеятельности. основополагающей категорией общественной мысли, обозначая объекты и явления, оперируют философы, социологи, психологи, поскольку эта абстрактная идея является воплощением всей системы человеческих идеалов.

Актуальность данной проблематики обусловлена тем, что новые тенденции развития общества способствуют появлению как положительных, так и отрицательных качественных проявлений новых ценностных ориентиров. Объективно, современный человек не может довольствоваться многовековыми традициями, поскольку ряд из них устарел, другая часть требует переосмысления либо полной замены понятий, поскольку сформировавшиеся ценности представляются не статичными понятиями, а наоборот, динамично развиваются.

Большое количество определений самого термина «*ценность*», описанное в исследовательских работах и изданиях, связано с разными подходами в анализе.

В «Новой философской энциклопедии» *ценность* – «одна из понятийных универсалий философии, означающая в самом общем виде невербализуемые, «атомарные» составляющие наиболее глубинного слоя всей интенциональной структуры личности – в единстве предметов её устремлений (аспект будущего), осознания переживания-обладания (аспект настоящего) и хранения своего «достояния» в тайниках сердца (аспект прошедшего), которые конституируют её внутренний мир как уникально-субъективное бытие». [1]

Ряд исследователей отождествляют «*ценность*» с передовой идеей, которая выступает в качестве индивидуального или социального ориентира. *Ценность* – это то, что «чувства людей диктуют признать стоящим над всем и к чему можно стремиться, созерцать, относиться с уважением, признанием, почтением». [2]

Большой толковый словарь по культурологии под редакцией Б.И. Кононенко трактует «*ценность*» как положительную или отрицательную значимость объектов окружающего мира для человека, класса, группы, общества в целом, определяемую не их свойствами, а их вовлеченностью в сферу человеческой жизнедеятельности,

интересов и потребностей, социальных отношений; критерий и способы оценки этой значимости, выраженные в нравственных принципах и нормах, идеалах, установках, целях. Различают материальные и духовные ценности, положительные и отрицательные. Существуют и общечеловеческие ценности (истина, добро, красота, культурное наследие и др.). [3]

Ценность ассоциируется с типом одобряемого слоем, группой общества, поведения с конкретным жизненным стилем: «...это система его (человека) установок, убеждений, предпочтений, выраженная в сознании и поведении... а также способ дифференциации человеком объектов по их значимости. [4]

Разнообразные трактовки данного термина, объясняют его достаточно широко и неопределённо, что создаёт различные, иногда противоречивые тенденции в разработке этой проблемы. Процессы, превалирующие в новой реальности, являются ярким свидетельством большого кризиса ценностных ориентиров, которые меняют сформированные тысячелетиями основы жизни человека, подменяя традиционные.

Современная наука уделяет большое внимание исследованию явлений кризиса в публичной сфере. Н.И. Лапин, российский социолог, дифференцирует кризисные явления на социальные и культурные и отмечает одновременность возникновения обоих кризисов и их постоянное взаимодействие. [5] Различные экономические формации откладывают свой отпечаток на создание базы основополагающих ценностей и полностью транслируют мировоззрение социума, таким образом, характеризуя определённый этап исторического развития. Очевидно, что на каждом этапе развития общества функционирует определённый перечень ценностных ориентиров, создающий определённую систему с взаимосвязанными элементами, составляющую часть культурной среды.

В эпоху Ельцина, под эгидой общечеловеческих ценностей стал активно продвигаться «американский образ жизни». Это вполне объяснимо, поскольку в неблагоприятной экономической ситуации приоритетом для большинства являются материальные ценности и финансовая стабильность, которая в то время ассоциировалась с «американской мечтой».

Манипулятивные технологии, активно продвигаемые СМИ, в 1990-е годы привели к расколу социума на богатых и бедных, соответственно с дифференцированным набором ценностей. В Российской Федерации часть научного сообщества под общечеловеческими ценностями подразумевает западные общественные ценности. Вопросы главенствующей роли в социуме на сегодняшний момент не разрешены.

Учёные-филологи все чаще пользуются аксиологическим методом в разработке художественных образов современной литературы. Опыт таких исследований даёт возможность рассмотреть литературных героев и проблематику произведений через призму ценностных характеристик.

Современная женская проза весьма разнообразна по своим характеристикам, и аксиологический подход к её анализу позволяет выявить своеобразие поэтики произведений разных писательниц. В контексте данной проблемы автора статьи интересует творчество О. Робски.

Премьерная книга «Casual» вышла в свет в 2005 году и сразу стала бестселлером. Это детективно-мелодраматическое повествование о личной жизни обитателей Рублевки и Жуковки.

Успешные продажи книги сподвигли Робски к написанию ещё нескольких произведений: «Про любовь/он» (2005), «День счастья – завтра» (2006), сборник рассказов «Жизнь заново» (2006), «Устрицы под дождем» (2007), «Замуж за миллионера» (в тандеме с Ксенией Собчак), «Casual 2» (2007), «Рублевская кухня» (2007) и «Гламурный дом» (2007).

Благодаря хорошо организованной рекламной кампании, романистка в один прекрасный момент получила не столько имидж «гласа» богатой Рублевки, но и приобрела статус трубадура постсоветской культуры жизни.

В своих произведениях О. Робски раскрывает гендерный аспект социального опыта. Это роман, написанный обитателем элитного посёлка. Следует заметить, что без собственного опыта существования в данном социуме, вряд ли её романы имели бы большую популярность у аудитории.

Гламур как культурная идея является итогом демократизации общества в середине XIX века, в то время когда символический капитал главенствующего класса был заменен массовым потреблением знаков «высокой культуры». [6]

Читатель, познакомившись с творением автора, получает яркое представление о том, как функционирует культура гламура, в которой успех (профессиональный, финансовый, личный) не является результатом каких-либо усилий, наоборот, гламурное счастье – основа для достижения цели.

В сочинениях Робски это очень чётко прослеживается. Герои её романов успешны и богаты, но, как правило, источник этих благ остаётся неизвестен читателю.

Такое положение дел, по мнению Стивена Гандла, является главной особенностью для культуры гламура: «Гламурная женщина не часто приходила из высших слоев общества, гораздо чаще она была отмечена самым скромным или неопределенным происхождением». Несомненно, две модели мобильности (подвижности) могут быть идентифицированы как типичные: вертикальная мобильность, включающая в себя восхождение из низших слоев общества посредством таланта, удачи или сексуальных услуг, и горизонтальная мобильность, или географическое перемещение». [7] Эту модель Робски активно использует в своих произведениях.

Обстоятельства жизни героини «Casual» очень напоминают историю самой писательницы, которая воспитывалась в небогатой семье, а достичь определённого благосостояния и стать «рублёвской жительницей» ей помогло удачное замужество. Героиня романа сообщает подругам: «Мы будем первым поколением счастливых старушек, как были первым поколением богатых девчонок». [8]

Робски, интерпретируя данную цитату, разъясняет: «Надеюсь, что я не произвожу такое примитивное впечатление, чтобы можно было подумать, что для меня деньги и счастье – одно и то же. Героиня просто говорит, что мы будем первыми бабушками с деньгами... Когда у человека нет денег, деньги важны для него настолько, что становятся целью существования. Но, когда они есть, ты о них не думаешь, ты думаешь о чем-то другом». [9]

Популярность романов Робски скорее всего обусловлена тем, что в написании сюжетов автор идёт дальше банальных утверждений о том, что «богатые тоже плачут». Автор пытается выяснить, а как богатые ищут счастье. В данном контексте Робски больше волнует проблема: что является счастьем для особи женского пола, которая имеет дом на Рублевке, собственное дело, очень крутой автомобиль и кучу дра-

гоценностей. Речь скорее идёт о счастье, которое выражается не через материальные ценности, а о «настоящем» счастье, которое не купишь. Данная повествовательная концепция выражается в произведениях только посредством теории гламура.

Культурный эффект гламура определил Вальтер Беньямин, описывая модные пассажи, в которых «товары собраны вместе и размещены в таком бесконечном беспорядке, что они (выглядят) как образы, пришедшие из самых смутных снов». [10]

Как отмечают Стивен Гандл и Джино Каstellи, само слово «гламур» этимологически связано с магией и ускользающим или завораживающим наваждением: «Гламур сформировался сначала в воображаемой реальности; в то же время, с развитием культуры потребления и современного города, он быстро приобрел материальное измерение. Во всех областях он сохранил свою первоначальную связь с иллюзией и мечтой о ней. Обладать гламуром или быть гламурным человеком означало обладание загадочной аурой, привлекающей внимание и возбуждающей эмоции». [11]

В своих произведениях Робски одновременно делает «человечным» живущий «по понятиям» мир «новых русских» и с успехом удачно использует мифы о его «бандитских» нравах. На наш взгляд, то, что женщина описывает реальность мира богатых по правилам кровавого и жестокого мира, добавляет произведениям Робски особой пикантности.

В романах Робски гламур имитирует демократические ценности, приглашая к соучастию, обучая технологиям, соблазняя доступностью счастья и одновременно жестко ограничивая круг «допущенных».

Литература:

1. Новая философская энциклопедия [Текст]. в 4 т. Т. 4 / Ин-т философии РАН. – М.: Мысль, 2009. – 605 с.
2. Новая философская энциклопедия: В 4 тт. М.: Мысль. Под редакцией В. С. Стёпина. 2001.
3. Большой толковый словарь по культурологии. Кононенко Б.И.. 2003.
4. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь [Текст]: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: Академия, 2008. – 176 с.
5. Лапин Н.И. Как чувствуют себя, к чему стремятся граждане России [Текст] / Н.И. Лапин // Социологические исследования. – 2008. – № 6. – с. 78–87.
6. Gundle S., Castelli C.T. Op. cit. P. 43-45.
7. Gundle S. Glamour: A History. Oxford; New York: Oxford UP, 2008.P. 11-12.
8. Робски О. Casual.М.: Росмэн, 2005. С. 197.
9. Бейкер М. Оксана Робски о счастье, деньгах и славе // BBC-Russia. 2005. 12 сентября. http://news.bbc.co.uk/hi/russian/entertainment/newsid_4236000/4236360.stm.
10. Benjamin W. The Arcades Project. Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1999. P. 245.
11. Gundle S., Castelli C.T. The Glamour System. London: Palgrave, 2006.P. 6.

ТРАКТУВАННЯ АППЕРЦЕПЦІЇ В ТЕОРЕТИЧНИХ ПРАЦЯХ ГАЙМІТО ФОН ДОДЕРЕРА

Ключові слова: апперцепція, Гайміто фон Додерер, сприйняття, універсальна апперцепція.

Key words: apperception, Heimito von Doderer, perception, universal apperception.

Психологічні дослідження А. Біне, В. Вундта, Ф. Brentano, філософські ідеї засновника психоаналізу З. Фрейда та теорії інших учених-психологів не тільки зацікавили вчених й творчу інтелігенцію, а й істотно вплинули на духовну культуру ХХ сторіччя. У творчості багатьох письменників можна виявити в тій чи іншій мірі вплив сучасних філософських і психологічних учень. Не був виключенням в цьому плані й австрійський письменник Гайміто фон Додерер.

Письменник вважав, що саме історія та психологія безпосередньо пов'язані з життям і вважав їх вивчення необхідною справою для прозаїка [2, 388]. Письменник ґрунтовно проштудював праці О.Вейнінгера та А. Шопенгауера, цікавився теоріями Ст. Вундта та І. Канта, вивчав праці Г. Свободи й З. Фрейда, розмірковуючи над проблемою сприйняття.

Проблема апперцепції є однією з головних у теоретичних працях письменника. Додерерівський постулат «універсальної апперцепції» (universale Apperzeption) є обов'язковою умовою для роману, що охоплює тотальність життя. Відзначимо, що вже в ХІХ столітті апперцепцією стали називати особливого роду внутрішню силу, що спрямовує напрямом психічних процесів, близьку до сучасного розуміння мотивації особистості. Наприклад, у вченні В. Вундта під апперцепцією розумівся активний процес організації в єдине ціле так званих елементів свідомості, складовими якої є відчуття, думки, почуття. Апперцепція, за В. Вундтом, керується волею людини [1, 28].

Лейбніц, який ввів у обіг термін «перцепція», – уживав його переважно для позначення неясного й несвідомого сприйняття – враження, на противагу ясному його усвідомленню – апперцепції.

Розглядаючи теоретичні аспекти проблеми апперцепції, важливо прослідкувати своєрідність її потрактування Гайміто фон Додерером.

Термін «апперцепція» з'являється в щоденникових записах Додерера наприкінці тридцятих років. Письменник, поза сумнівом, був знайомий з цим поняттям ще в двадцяті роки, коли вивчав праці Вейнінгера та інших психологів. Проте уявлення про найбільш всеосяжне чуттєве пізнання дійсності сформувалося в нього поступово і стало співвідноситися згодом з тим визначенням, яким оперує психологія.

Проте, Додерер мав своє «власне» визначення цього терміну. Своєрідність додерерівського потрактування апперцепції виявляється в тому, що письменник (всупереч традиційному тлумаченню походження терміну) подає свою «етимоло-

гічну» версію. Відомо, що слово «апперцепція» утворилося від латинського «ad» («до») і «percipere» («сприйняття»). Проте Додерер наголошує на тому, що цей термін бере початок від виразу «arsut percipere» (відкрито сприймати), і підкріплює своє ствердження лінгвістичними припущеннями про асиміляцію приголосних [2, 281]. У своєму визначенні апперцепції письменник підкреслює те, що видається йому найголовнішим: «відкритість» сприйняття – тобто не замкнутість, а «відкритість» людини для зовнішнього світу, неупередженість її погляду на дійсність. До свого визначення апперцепції Додерер додає багато нюансів, підкреслює різноплановість її властивостей. Письменник пише про «апперцепцію, як про щось хаотичне мов саме життя [3, 211]» і відзначає необхідність «терплячої й відкритої» апперцепції, говорить про сприйняття виразне й зрозуміле [4, 438]. Додерер стверджує, що апперцепція повинна мати чітку спрямованість – «dezidierte Apperzeption» [3, 799]. Проте, з іншого боку, апперцепція може бути й розосередженою, тоді відбувається комплексне сприйняття різних об'єктів «zerstreut – komplexe Apperzeption [4, 13]».

Смислове розмаїття поняття «апперцепція» часто викликало подив дослідників і приводило деяких з них до думки про «парадоксальний характер» додерерівської апперцепції [6, 22]. Розрізнені, часто несхожі між собою додерерівські визначення апперцепції аж ніяк не суперечать один одному, а утворюють певну цілісну теорію, лейтмотивом якої є необхідність активного й відкритого сприйняття дійсності. Письменник формулює це поняття за допомогою «наукових» термінів, не відмовляючись, однак, від образних характеристик: «Апперцепція..., як відомо, це більше, ніж перцепція, тобто автоматичне, матеріальне функціонування органів чуття; тоді відбувається лише механічний контакт із зовнішнім світом, просте змішування з ним [3, 281]».

Апперцепція для письменника – це ідеальний приклад сприйняття дійсності, межа між зовнішнім та внутрішнім світом. Тотальна готовність сприйняття, щирість почуттів та інстинктів людини уможливають, за Додерером [2, 232], чуттєве та безмежне пізнання зовнішнього світу. «Індивідуум повинен бути вікном, яке по відношенню до життя є повністю відкритим і допомагає останньому влитися в себе. Він повинен відкритися речам і бути готовим їх сприйняти [5, 166]».

Гайміто фон Додерер – письменник, що вимагає і, поза сумнівом, заслуговує на уважне прочитання й висвітлення. Звернення до його творчості дає багатий матеріал для виявлення специфічних рис австрійської літератури ХХ століття.

Література:

1. Вундт В. Введение в психологию. – М.: Комкнига, 2007.
2. Doderer H. von. Commentarii. 1951-1956. – München, 1976.
3. Doderer H. von. Die Wiederkehr der Drachen. Aufsätze, Traktate, Reden.- München, 1970.
4. Doderer H. von. Repertorium. Ein Begreifbuch von höheren und niederen Lebenssachen. Hg. von Dietrich Weber. – München, 1969.
5. Doderer H. von. Tangenten. Aus dem Tagebuch eines Schriftstellers 1940-1950. – München, 1964.
6. Schröder H.J. Apperzeption und Vorurteil. Untersuchungen zur Reflexion Heimito von Doderers. Diss. – Hamburg, 1975.

СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ КАРОЛІНИ ШЛЕГЕЛЬ-ШЕЛЛІНГ
НІМЕЦЬКИМИ ПИСЬМЕННИКАМИ ХХ СТ.**Ключові слова:** романтизм, рецепція, інтерпретація.**Keywords:** romanticism, reception, interpretation.

Образ Кароліни Шлегель-Шеллінг неодноразово та неоднозначно тлумачився письменниками. Визначними явищами німецької літератури в розробці теми про цю видатну жінку є твори німецьких митців слова – Е. Нойча «Форстер в Парижі» (1978), З. Дамм «Зустріч з Кароліною» (1979).

Біографічний нарис сучасної письменниці З. Дамм «Зустріч з Кароліною» [2] присвячений вивченню естетичних домінант літературної діяльності жінки-романтика. Авторка у своєму творі аналізує насичене подіями, суперечливе життя та творчу діяльність Кароліни Шлегель-Шеллінг. Можна стверджувати, що письменниця започатковує період безстороннього вивчення особистості цієї видатної жінки. Першорядним завданням для письменниці було з'ясувати – якою ж була насправді Кароліна Шлегель-Шеллінг, популяризувати її постать, розвіяти усі численні пізніші міфи, створені навколо її імені: «Ким була Кароліна? Якою вона була? Зображень проектувалось багато, від сучасників та нащадків, уїдливі та вульгарні у кількісній перевазі, привітливі і надмірні. Ми не хочемо додавати нове зображення, а з нею – яка залишила нам більше двохсот листів – увійти у довірену бесіду, побачити власне в чужому, наповнене нами на відстані часу в суспільному бунті, незаповнене, де вона встановлює нам «масштаби людяності» [2, 101]. У своєму нарисі З. Дамм використовує багато фактуальної інформації (із зазначенням конкретних дат), наводить уривки з листів Кароліни, позначені точними датами та адресатом. Письменниця хронологічно подає лише основні, на її думку, моменти з життя Кароліни.

Концепція образу Кароліни у творі визначена скептичним уявленням З. Дамм про долю і роль жінки у тогочасному суспільстві. У «Зустрічі з Кароліною» письменниця піддає критиці ставлення до жінок, яке асоціювалося в основному з репродуктивністю, акцентує увагу на тому, що жінку як особистість ніхто всерйоз не сприймав, навіть поети, письменники, філософи, які відводили жінці роль музи. Есе представляє Кароліну як ініціатора та співрозмовницю («Anregerin und Gesprächspartnerin»), для Ф. Шлегеля вона була читачем при «Люцинді» («Lektorin bei der „Lucinde“»), для А.В. Шлегеля – співробітниця та переписувачка перекладів Шекспіра («Mitarbeiterin und Abschreiberin bei den Shakespeare-Übersetzungen»), для Й. Шеллінга – секретарем («Sekräterin»). Авторка намагається з'ясувати причини такого статусу і припускає, що за тих умов і обставин у Кароліни не було можливості проявити і розвинути свій талант, скористатися набутим досвідом. З. Дамм зазначає, що Кароліна відчувала різницю між власними ідеалами і реальною суспільною ситуацією, тому певний час

вона знаходилася у стані психологічної байдужості. У її образі виділено прагнення до самовдосконалення: молода жінка дуже багато читає, починає шукати відповіді в книгах на життєві проблеми, у неї формуються обґрунтовані погляди на літературу, – критичне ставлення до просвітницьких романів, до будь-яких проявів чуттєвості. На думку письменниці, це був майже єдиний вихід для Кароліни, щоб змінити свою долю. В есе показана суспільно-політична діячка: вона цікавиться політичною ситуацією країни, зустрічається з Г. Форстером, захоплюється його ідеями. Цей період життя виведено як хвилюючий для неї («eine der erregendsten ihres Lebens») («один із найбільш зворушливих в її житті») [2, 105]). У багатьох співвітчизників захоплення жінки викликало неоднозначне та негативне ставлення. Так, Ф. Шиллер, за Дамм, виступав проти втручання жінок у політику, тому називав Кароліну дамою Люцифер. З. Дамм переконана, що попри все, у той чи інший спосіб Кароліна шукала своє призначення.

К. Шлегель-Шеллінг, наголошує письменниця, безсумнівно мала літературний талант, зокрема у нарисі зазначено, що першим це визнав саме Ф. Шлегель, проаналізувавши листи та рецензії цієї «самосвідомої молодой жінки» („der selbstbewußten jungen Frau“ [2, 108]). Цієї ж думки дотримувався і А. В. Шлегель, опублікувавши у своєму виданні творів рецензію на п'єсу Шекспіра «Ромео і Джульєта» і підкресливши, що ця жінка могла б бути блискучою письменницею, але не прагнула цього, – відмічає З. Дамм, посилаючись на лист А. В. Шлегеля. Отже, створюючи образ відомої жінки, письменниця спирається на факти та характеристики сучасників Кароліни, а також на власні судження.

Е. Нойч у повісті «Форстер у Парижі», відповідно до назви твору, висвітлює епізод перебування Георга Форстера в Парижі. Відомо, що шляхи Кароліни Шлегель-Шеллінг та Форстера перетиналися і вона відіграла ключову роль у його приватному житті і літературній діяльності, тому письменник ХХ ст. вводить значимий образ Кароліни у твір. Автор трактує ті найважливіші моменти життя Кароліни, які пов'язані саме з долею Г. Форстера. Особливістю твору є те, що письменник, інтерпретуючи події, не дотримується хронологічного викладу матеріалу. Дія не рухається від глави до глави – вона складається із мікрокомпонентів оповіді – крихітних прозових одиниць, із уламків історій. Епізоди минулого оживають в ремінісценціях, напливах, спогадах не тільки Форстера, а й інших учасників дії. У їх долі автор відображає час, історію. Розірвана композиція, стрибкоподібний, імпульсний розвиток дії, неупорядковані, непослідовні за часом внутрішні монологи сприяють створенню образу складної, суперечливої натури героїні.

Зображення зовнішності Кароліни автором скупе. Е. Нойч подає тільки одну деталь портретної характеристики – темне волосся (до речі, багато біографів звертали увагу саме на цю деталь зовнішності вільної душі жінки): «Вона була надзвичайно жвава і розкута. У своє темне волосся вплела триколіорові банти» [1, 101], «Кароліна, навпаки, почала танцювати карманьола, як тільки французькі війська вступили в місто. Тут же дала волю своєму чорному волосся.» [1, 71]. З цих епізодичних спостережень за Кароліною Шеллінг, поданих Е. Нойчем у творі, складається образ сильної, навіть демонічної особистості, своєвільної, впевненої у своїх поглядах, емансипованої, вірної подруги.

Різні зображальні площини, на перетині яких вибудовується дія, створюють

можливість складного, багатоступеневого утілення минулого. Крім заглиблення у давні часи можна виділити й інші площини: викладення подій та їх інтерпретація, малі й введені сюжети та їх осмислення. Крім цього фігура героїні стала предметом психологічної, наукової інтерпретації, які, у свою чергу, коментує своєю рефлексією оповідач твору, доповнюючи та переосмислюючи їх. Існує в творі й чисто художня інтерпретація зображуваного – в картинах Парижа, де подається образний коментар епохи. Таким чином, плин оповіді тільки зовні уподібнюється прямолінійному. Насправді він підкорений складній і чітко продуманій композиції, у якій обігрується та знаходить своє відповідне місце кожна деталь, філософсько-художнього контексту цілого. Якщо З. Дамм детально розповідає про життя Кароліни, то Е. Нойч обмежується лише деякими епізодами про неї, що свідчить про персональне розуміння подій та змісту епохи часів романтизму.

Література

1. Нойч Э. Форстер в Париже / Эрик Нойч // Встреча. Повести и эссе: Сборник. – М. : Радуга, 1983. – С. 21–122.
2. Damm S. Begegnung mit Caroline / Sigrid Damm // Neue deutsche Literatur. – 1979. – Jg. 27. – N 11. – S. 101–117.

**ПРАГМАТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ CATHY KELLY
'ALWAYS AND FOREVER'**

Стилістика, як і прагматика, є тісно пов'язаною з рядом суміжних гуманітарних наук, таких як комунікативна лінгвістика, психолінгвістика, лінгвістика тексту, когнітивними науками тощо. Така міждисциплінарність у стилістичних та прагматичних дослідженнях безсумнівно свідчить про тісний зв'язок між самими стилістикою та прагматикою. Прагмалінгвістика досліджує функціонування мовних знаків в мовленні у аспекті співвідношення «знак – користувач знаку», а також мовленнєве спілкування та поведінку мовців (взаємовідносини між адресатом та адресантом) у різних мовних ситуаціях для досягнення певної мети, і, у зв'язку із цим, питання засобів впливу на адресата, типи мовленнєвої реакції, питання успішності мовленнєвих актів тощо.

Будь-який акт комунікації зводиться не лише до передачі інформації, оскільки саме виникнення комунікативного акту завжди зумовлено потребою мовця досягнути певної прагматичної мети. Досягнення такої мети є можливим лише шляхом цілеспрямованого вибору та використання усього мовного арсеналу засобів, де, разом із графічними, фонетичними, лексичними, граматичними та синтаксичними, стилістичні засоби відіграють чималу роль [4, 9].

Дана стаття є спробою висвітлити основні стилістичні засоби створення прагматичного ефекту та способи посилення прагматичного потенціалу у романі 'Always and Forever' ірландської письменниці Cathy Kelly.

Для аналізу обрано ряд прагматично значущих фрагментів тексту, у яких прагматичний ефект досягається зокрема за допомогою певних стилістичних засобів.

Метафора є одним із найчастотніших та найпотужніших засобів впливу на адресата на лексичному рівні. Нижченаведені приклади засвідчують багатство метафоричного мовлення автора.

...the weeds had declared an independent state over by the shed... [1,19]

... I'm the CEO of the household... [1, 35]

If he did that to me, he'd be on his way to casualty right now, whining for a morphine suppository to put him out of his misery. [1, 43]

The first stirrings of anger roared through Cleo's veins. [1, 56]

Cleo's inner fire roared a bit more. [1, 56]

... we're on the slippery slope... [1, 56]

Sondra shot in. [1, 56]

Cleo's plans to be diplomatic took a dive. [1, 56]

It's my business when the hotel profits are being siphoned off into your pockets. [1,

He was in London with a group of investors on what he described as a 'bank hooley', where good food and expensive wine were laid on to help lubricate people's cheque books. [1, 69]

The snooze button was just so seductive in the morning. [1, 72]

A business degree was the obvious choice for me but it doesn't light my fire. [1, 85]

...she was injecting another hypodermic needleful of guilt into Mel's heart. [1, 93]

The day had been swallowed up with grocery shopping, taking the girls swimming and getting everything ready... [1, 94]

Trevor needed a few sharp words in his ear... [1, 103]

Sheila waved Cleo's worries away. [1, 105]

'You're the best feather in my wing, Cleo,' Sheila Malin said fondly. [1, 105]

Why employ a dog and bark yourself? [1, 105]

Guests were still trickling in... [1, 120]

...she was a head turner... [1, 137]

...her heart ached at dropping this news at Adrian's feet... [1, 158]

She danced down the stairs... [1, 164]

The words were in her head, en route to her mouth, when Sondra jumped in to fan the flames. [1, 170]

Nobody had ever handed Louise anything on a plate. [1, 195]

Daisy's unease grew into full-blown goose bump infestation. [1, 197]

I haven't had Lorimar surgically removed yet. [1, 214]

...desperate for the topic that didn't have high explosive content... [1, 270]

The next morning, Mary noticed a spring in Daisy's step. [1, 273]

I thought you were welded to that job and would be buried with four land lines, two mobile phones, a lap top and a BlackBerry in your coffin. [1, 300]

As usual their eyes were bigger than their stomachs and they had ordered far too much. [1, 310]

...you were too upset to accept the olive branch... [1, 319]

She'd just spilled her heart out and now it was being thrown back in her face. [1, 331]

Her kidneys and liver were undoubtedly breathing a sigh of relief that Daisy's bottle opener was retired... [1, 356]

...gravitated towards each other... [1, 397]

Численними також є **метафори, що містять порівняння:**

...broken appliances meant organizing someone to come and fix them at a time when someone would be in, a task on a par with choreographing Swan Lake on ice... [1, 20-21]

...tired of running on a treadmill like a caffeined-up hamster and never getting anywhere... [1, 34]

He was doing what they all did: deliberately avoiding any mention of the hotel's shortcomings. Like ostriches with their heads in the sand. [1, 56]

I hate when they call it [managing work and kids] "juggling", Mel said quietly. 'Juggling can't be that hard but this...this is like...' she searched blindly for the right words, 'this is juggling with hand grenades.' [1, 101]

Like a light bulb switching off, the gleam of interest went out of Colin's eyes. [1, 218]

...as if she was dissolving into a giant puddle of nothingness... [1, 276]

Заслужують на увагу також оригінальні **епітети** автора:

...painstakingly sieved mush ... [1, 26]

- ... the inevitable grocery shopping... [1, 33]
... her stomach was enviably flat... [1, 40]
...a ruggedly beautiful part of Donegal... [1, 41]
Her hair was bad enough as it was, all wild and mind-of-its-own... [1, 41]
...her friend shamefacedly admitted that... [1, 42]
'That's such a man thing to say,' remarked Mary, who was just divorced and still inhabiting the all-men-are-pigs zone. [1, 64]
She hated those brusque 'All fine here, how are you?' conversations. [1, 70]
Mary's bedtime reading was currently of the woman-who-love-bastards variety. [1, 75]
...the OK-if-you're-really-desperate category... [1, 107]
She was genuinely irreplaceable to her children. [1, 148]
...their no-sleep-with-crying-toddler world... [1, 150]
I've tried the working mother thing. [1, 157]
Where was I when all this "we" stuff was going on? [1, 167]
...having decided that he wouldn't try the time-honoured 'cheer up, it may never happen' approach... [1, 172]
Men With Next Day Commitment Issues [1, 177]
... all-or-nothing diets... [1, 193]
... a case of let's-not-give-Daisy-all-the-details-yet-or-she'll-have-a-breakdown... [1, 199]
... perhaps I'm at that eight-and-a-half-months'-pregnant-get-the-baby-OUT stage, but I feel a bit scared... [1, 211]
...dressed-for-success suits... [1, 217]
Tamar's no-smiling-please-unless-you're-Brad-Pitt expression... [1, 231]
... trademark Cleo-smile at the full one hundred watts... [1, 232]
None of that children-should-be-seen-and-not-heard rubbish her mother liked. [1, 260]
...the whole infertility issue... [1, 264]
She put the feel-the-pain-and-get-on-with-it books at the bottom of the pile beside her bed. [1, 273]
...a one-man woman... [1, 275]
... a grizzled, seen-it-all photographer... [1, 278]
...adopted a couldn't-care-less attitude... [1, 279]
Her morning routine was embarrassingly quick. [1, 294]
She mentally ran through what she called her Bad Mother's Bribe List. [1, 297]
...the cool town-house-shared-with-a-girlfriend notion... [1, 339]
...pain-filled words... [1, 343]
I'm very all-or-nothing. [1, 351]
...the perfect opportunity to study her make-upless self close up... [1, 356]
...a complete shark of a lawyer... [1, 359]
...the find-Daisy-a-man list... [1, 367]
... Michelle was clearly determined to be fashionably late... [1, 370]
...the pregnant-woman-in-a-circus-tent look... [1, 371]
...it seems Louise is The One and I was the Will Do For Now one... [1, 377]
...her latest man disaster involving a guy named Lucas who'd dumped her by text after six 'You are incredible, Trish. I've never met anyone like you in my life!' dates... [1, 380]
...very un-Sondra-ish touches... [1, 383]

...the whole kitchen was remarkably tidy... [1, 384]

...just don't do your old "I'm right and you're wrong" thing... [1, 386]

...mother-in-law hell... [1, 397]

...she glared regally at the waiter in that universal restaurant language that said 'I will not wait one second longer.' [1, 403]

Things were tidy, not in a hysterical, we-have-no-time-so-order-is-paramount sort of way, but in an organized, homely way. [1, 403]

Крім вищезгаданих прикладів *pain-filled words, make-upless self*, та безлічі епітетів-виразів, епітетів-речень тощо, автор вдається до інших неординарних словотвірних експериментів:

...their lives pre-children... [1, 28], ... a person could have too much plate-throwing in their life... [1, 58], ...sleep-deprived... [1, 158], ...gossipmonger... [1, 174], I was afraid you'd have been mummy-fied. [1, 214], windable (easily annoyed) [1, 243], I fine-tuned my peace-keeping skills ... [1, 335] тощо.

Цікавими є й інші експерименти, де, наприклад, функцію дієслова виконує словосполучення (Don't "little sis" me, you slacker. [1, 168]) (яскравий приклад конверсії), дієслово бере несподіваний додаток (...eat her way through a fridge full of cake and biscuits and cream... [1, 286], magic all their problems away [1, 344]), надто якщо це неперехідне дієслово (...giggled their way through *Monsters, Inc.*... [1, 260])

Цікавими також є так звані «імена, що говорять» [4, 169]: Ms Whiplash 105, You might meet Mr Would-Do-For-A-While at it. While you're waiting for Mr Utterly Perfect, that is. [1, 106], Mr Right [1, 176], Ms Career Babe [1, 209], Mr Denim-Blue Sweater [1, 219], Mr Liar [1, 249], Mr *National Geographic* Ripper [1, 294], Ms Denim [1, 295], Mr Fabulous [1, 332] тощо. Такі приклади **антономазії** висвітлюють морально-етичні, зовнішні риси персонажів, їхню поведінку та інші характерні риси.

А ще автор **іронізує** устами своїх персонажів: Are you buying those magazines or are you practicing to be in the wax museum? [1, 40]

I can see why people have eyeliner tattooed on. At least you always look as if you've tried. [1, 100]

Як бачимо, стилістичні засоби відіграють чималу роль у прагматичному впливі художнього твору, який є свого роду каналом зв'язку між автором та читачем, своєрідним способом реалізації комунікативного акту.

У нижченаведених прикладах автор застосовує набір знань (уявлення про навколишній світ, власний досвід, знання життєвої ситуації і соціальної сфери людського спілкування тощо) [3] для вирішення проблеми комунікації:

...those mags are also full of diets and hints on how to look like J-Lo... [1, 41]

Built along the same lines as the robust women of Tonga, Mrs Hanley took up all her own seat and a fair percentage of Cleo's too. [1, 46]

The place was only missing Bela Lugosi with extra sharp incisors to complete the atmosphere. [1, 50]

Life is not a Doris Day song. [1, 67]

One of the shop's best customers, a ladies-who-lunch type who had loads of money and the fashion sense of a Doberman... [1, 73]

Her mother's opinion was like pyramids in rasion to Cairo – huge, unyielding and no matter where you stood, you could still feel their presence, even if you couldn't see them. [1, 85]

Unless Tamara thought the entire cast of Ocean's Twelve were arriving..., she couldn't summon up a smile of any sort. [1, 109]

He swiped another biscuit, took a final slurp of tea, grinned goodbye at everyone and was off. That was Barney for you, his sister thought: the original Speedy Gonzalez. [1, 115]

A couple of years in college doesn't make you Bill Gates. [1, 116]

'That's bogus, as my son might have said when he was going through his Bill and Ted days.' [1, 138]

'Yes,' said Cleo, concentrating on not looking back, like Lot's wife. [1, 172]

'Me and my Mr Spocks.' It was a private joke between them, the theory that Star Trek's Mr Spock had to have big pointy feet to go with his big pointy ears. [1, 197]

...slender as a reed, palely blonde and very Gwyneth Paltrow... [1, 247]

She enjoyed cooking better meals for her family than before and the house had never been so clean. In fact, it was easy to see how women could become obsessed with housework and forget there was life beyond Windolene. [1, 307]

...a heating system straight out of Dickens... [1, 361]

No wonder the Christmas lists are longer than *Gone With the Wind*. [1, 368]

The Imelda to beat all Imeldas... [1, 409]

Як бачимо з наведених прикладів, в умовах художнього тексту, як і в процесі комунікації, прагматичні значення, які справедливо називають «комунікативними прагматичними смислами» [2, 28] є також контекстуально і ситуативно зумовленими. Проте комунікативний акт, у якому каналом зв'язку є художній твір, має властивості, що обумовлюються складною, багатшаровою композиційно-структурною організацією тексту, у якій слід розрізняти макро- і мікрокомунікативні акти: 1) автор – масовий читач; 2) персонаж-персонаж; 3) персонаж – масовий читач [3]. І якщо у процесі спілкування відобразити значення-ставлення допомагають міміка, жести, інтонація тощо, то у випадку з художнім текстом прагматичний потенціал створюється та посилюється переважно мовними засобами, які повинні забезпечити якісне та належне розуміння та обробку повідомлення дистанційним адресатом, індивідуальне пізнання якого, його інтелектуальні та духовні можливості, чи навіть почуття гумору, можуть суттєво відрізнятись.

Література

1. Kelly C. Always and Forever. Great Britain: HarperCollinsPublishers, 2005. – 442 p.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.
3. Дорджиева Е. В. Языковые средства создания прагматического потенциала английского художественного текста: автореф. дис. ... канд. филол. наук [Електронний ресурс]. Пятигорск, 2005. – Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/yazykovye-sredstva-sozdaniya-pragmaticheskogo-potentsiala-angliyskogo-hudozhestvennogo-teksta> (Дата звернення 15.10.2014)
4. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка / А. Н. Мороховский, А. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. – Киев: Вища школа, 1984. – 241 с.

Коваленко О.В.

Викладач кафедри перекладу та німецької філології
Миколаївського національного університету
імені В.О.Сухомлинського

Пустовойченко Д.В.

Викладач кафедри іноземних мов
Миколаївського національного університету
імені В.О.Сухомлинського

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ТА КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Ключові слова: невербальна комунікація, міжкультурна комунікація, культура, поведінка, європейські країни

Key words: nonverbal communication, intercultural communication, culture, behavior, European countries

На сьогоднішній день неможливо уявити соціальний спосіб життя, який веде людина поза суспільством. Комунікація – у широкому сенсі – обмін інформацією між індивідами через посередництво загальної системи символів. Безперечно, знання законів ефективного спілкування полегшує взаємодію між людьми. Але не слід забувати, що на частку спілкування за допомогою слів доводиться лише 35% переданої інформації. Решта 65% складають невербальні повідомлення, тобто відбуваються без використання слів [2, с.8]. Невербальна комунікація (від лат. *verbalis* – усний і лат. *communicatio* – спілкуватися) – поведінка, що сигналізує про характер взаємодії і емоційні стани індивідів, що спілкуються. Це жести, міміка, поза, одяг, зачіска, навукольні предмети. Відстеження такої інформації дає співрозмовникам відомості про морально-особистісні якості один одного, про настрій, почуття, переживання, наміри, очікування і т.д. [5]. Вирішенням проблеми невербальної комунікації займаються такі вчені як: Біркенбіл В.; Бороздіна Г.В.; Винокур Т. Г.; Горелов І. М.; Кнапп М.Л.; Конецька В.П.; Лабунська В. А.; Леонтьев А. А.; Морозов В. П.; Холл Е.

Міжкультурна комунікація – наука, що вивчає особливості вербального та невербального спілкування людей, що належать до різних національних та лінгвокультурних спільнот [4]. Об'єктом міжкультурної комунікації є спілкування представників різних національних і лінгвокультурних спільнот, а предметом – прийняті в національних спільнотах мовні стереотипи і норми поведінки, спілкування, певні «культурні сценарії» різних дій, традиції, ритуали, дозволи, заборони тощо.

Найважливіші аспекти міжкультурної комунікації: чинники, пов'язані з культурною традицією; стереотипні ситуації спілкування, типи комунікативних актів; формули етикету універсальних ситуацій спілкування; чинники, пов'язані з соціальними факторами і соціальними функціями спілкування; чинники, пов'язані з етнопсихологією [1; с. 89-95].

Поряд із словесними засобами — мовленнєвими — на культуру спілкування

впливають жести співрозмовників, інтонація, паузи, рухи тіла тощо. Науковими дослідженнями, зокрема, доведено, що за рахунок невербальних засобів відбувається від 40 до 80% комунікації [6]. Причому 55% повідомлень сприймається через вирази обличчя, позу, жести, а 38% — через інтонацію та модуляцію голосу [7].

На особливості невербальної символіки, як і вербальної, впливають, окрім зазначених, також інші фактори. Відомо, що соціальне становище людини, її престиж залежать від кількості жестів, якими вона користується. Якщо суб'єкт займає високе соціальне становище, він, як правило, користується переважно мовними засобами. Людина, яка має високий рівень культури спілкування, дотримується загальноприйнятих норм і користується всіма формами і засобами спілкування. Вона легко вступає в контакт із людьми, виходячи при цьому з позитивних комунікативних установок, її жести, міміка, пантоміміка підтверджують доброзичливе ставлення до інших. Очі її відкриті, вона має живий погляд, виразну міміку. Це свідчить про готовність людини до спілкування. При погляді на неї не виникає відчуття тривоги. Під час розмови висота голосу людини може змінюватись, ритмічність мелодії її голосу постійна. Така людина має високу самооцінку, впевнена в собі, про що свідчить її поза. Вона невимушена, ненапружена. Плечі вільно опущені, голова випрямлена. Руки вільні, жести широкі й свідчать про відкритість. Людина повернута і нахилена в бік партнерів — злегка посміхається, спокійно, твердо, відкрито і прямо дивиться в очі співрозмовників, запрошуючи їх до діалогу, співробітництва. Сьогодні всі знають про єдність тіла і духу. Недарма люди здавна кажуть, що в здоровому тілі живе здоровий дух. Де гуманно красномовна невербаліка, там за нею стоїть духовно багата людина, яка має високий рівень моральної та психологічної культури спілкування. Остання, у свою чергу, проявляється за допомогою невербальних сигналів. І навіть, якщо людина з таким рівнем культури перебуває в поганому настрої чи має якісь неприємності, вона вмє їх приховувати. [1]. Вчені виявили, що люди, реагуючи на запитання, мову, як правило, спочатку несвідомо створюють певні образи, або говорять щось до себе, або уявляють певні скелетно-м'язові відчуття. Яку з цих трьох систем відчуттів вони обирають для опрацювання інформації, можна встановити, зчитуючи невербальні сигнали, насамперед стежачи за рухом очей. Якщо очі рухаються вгору, то людина в цей час конструє або відтворює зорові образи. Якщо ж її очі опускаються вниз вправо, вона уявляє слухові образи, а якщо вниз і вліво — то переживає кінестетичні відчуття.

Отже, невербальні засоби спілкування дають змогу працювати свідомо з несвідомим і допомагають досягти позитивних результатів.

Невербальне спілкування – це «мова жестів», що включає такі форми самовираження, які не спираються на слова та інші мовні символи.

Австралійський фахівець А. Піз стверджує, що за допомогою слів передається 7% інформації, звукових засобів — 38%, міміки, жестів, пози — 55%. Іншими словами, не настільки значуща. Чарлі Чаплін та інші актори німого кіно були родоначальниками невербальної комунікації, для них це було єдиним засобом спілкування на екрані. Кожен актор класифікувався як хороший чи поганий, судячи з того, як він міг використовувати жести та інші рухи тіла для комунікації. Коли стали популярними звукові фільми і вже менше уваги приділялося невербальним аспектам акторської майстерності, багато акторів німого кіно пішли зі сцени, а на екрані стали переважати

актори з яскраво вираженими вербальними здібностями. Ефективність спілкування визначається не тільки ступенем розуміння слів співрозмовника, а й умінням правильно оцінити поведінку учасників спілкування, їх міміку, жести, рухи, позу, спрямованість погляду, тобто зрозуміти мову невербального спілкування. І хоча думки фахівців в оцінці точних цифр розходяться, можна з упевненістю сказати, що більше половини міжособистісного спілкування посідає спілкування невербальне. Тому слухати співрозмовника означає також розуміти мову жестів. Доцільно зауважити, що невербальна комунікація справді залежить від типу культури. Існують, звичайно, жести, експресивні сигнали, які майже однакові в усіх народів (посмішка, сердитий погляд, насуپлені брови, хитання головою тощо). Водночас досить багато невербальних засобів, звичок, що прийняті лише однією нацією. Відомі невербальні сигнали, що в різних народів несуть різну інформацію. Наприклад, більшість європейських народів передають згоду, хитаючи головою згори донизу, а болгари цим жестом передають незгоду. Популярний жест «коло», утворене пальцями руки в Європі застосовують з метою передавання інформації про те, що все гаразд, усе правильно, але у Франції, наприклад, цей жест означає «нічого».

Користуючись щодня десятками жестів, ми майже не замислюємося про їх сенс. Відомо, що основні комунікаційні жести в усьому світі не відрізняються один від одного: коли люди щасливі, вони посміхаються, коли сумні – хмуряться, коли не знають або не розуміють, про що йде мова – знизують плечима. Однак нерідко виразний рух у різних народів може мати і цілком різне значення, і легковажне поводження зі звичайними для нас жестами може привести до несподіваних наслідків. Жест, яким росіяни демонструють пропажу чи невдачу, у хорватів означає успіх і задоволення. Говорячи про себе, європеець показує рукою на груди. Жителі Мальти замість слова «ні» злегка стосуються кінчиками пальців підборіддя, повернувши кисть вперед. У Франції та Італії цей жест означає, що у людини щось болить. У Греції і Туреччині офіціантові ні в якому разі не можна показувати два пальці (наприклад, маючи на увазі дві чашечки кави) – це вважається дуже образливим жестом. Німці часто піднімають брови у знак захоплення чиеєю ідеєю, в Англії так висловлюють скептицизм. Іноді навіть незначна зміна жесту може зовсім змінити його значення. В Англії так сталося з жестом з двох пальців, вказівного і середнього, роз'єднаних і піднятих вгору. Якщо при цьому долоня повернена до співрозмовника, це – образа. Якщо долоня повернута до себе, то це вираз радості (перша буква англійського слова «victory» – перемога).

У народів різних культур є відмінності і в сприйнятті простору. Німецькі ж традиційні форми організації робочого простору принципово інші. Представники різних культур з різними життєвими ритмами насилу пристосовуються один до одного. Едвард Холл наводить приклади «асинхронної» взаємодії представників німецької та французької сторін, що мають різні ритми життя і що зазнають у зв'язку з цим певного відчуття непорозуміння і дискомфорту при спілкуванні, а спілкування людей різних культур в значній мірі обумовлено, на думку Холла, відмінностями в їх уявленнях про час. У висококонтекстних культурах (high – context – culture) людям необхідна лише незначна кількість додаткової інформації, для того щоб добре розуміти, що відбувається і орієнтуватися в подіях, оскільки щільність існуючих тут неформальних інформаційних мереж дозволяє їм практично завжди бути поінфор-

мованими. Під високою щільністю інформаційних мереж мається на увазі постійне тісне спілкування між членами сім'ї, родичами, друзями, колегами і т. д., що дає можливість людям в цих культурах «акумулявати» велику кількість інформації. Висока залежність комунікації від контексту характерна для Франції, Іспанії, Італії. До низькоконтекстних культур Холл відносить насамперед Німеччину. Описані Холлом дистанції міжособистісного спілкування природні для більшості німців і англійців. Однак греки, французи спілкуються, як правило, на більш близькій відстані. У зв'язку з цим учасники комунікативного процесу, що представляють різні типи культур, часто безуспішно намагаються знайти комфортну зону спілкування один з одним [8].

Аналізуючи, наприклад, культуру Італії, яка вважається вербальною, слід зазначити, що невербальній комунікативній поведінці належить також значна роль. До невербальної поведінки належить дистанція спілкування. Італійці дотримуються досить великої дистанції в процесі спілкування. Найважливішим невербальним компонентом італійської культури є особистий простір, який у них більший, ніж у росіян, і набагато краще захищений [3, с. 46-48]. Що стосується міміки, для італійців властива постійна наявність посмішки під час спілкування, що не властиво росіянам. Вкрай важливо добре орієнтуватися у значенні жестів, оскільки деякі з них дуже специфічні. Загалом, знання законів невербального спілкування в іншій культурі допоможе уникнути різних казусів.

Таким чином, не знаючи відмінностей невербального спілкування різних народів, можна потрапити в незручну ситуацію, образивши співрозмовника.

Специфічною знаковою системою в невербальній комунікації є контакт очей, основний засіб візуального спілкування. Якщо людина, яка опанувала культуру спілкування, хоче досягнути взаєморозуміння з іншими людьми, вона дивиться їм в очі, тобто пам'ятає про значення візуального контакту. Здавна відомо, що поглядом можна позитивно або негативно вплинути на іншу людину. Етнографи навіть ділять нації на «контактні» та «неконтактні». До «контактних» відносять серед європейців, наприклад, італійців, іспанців. У їх спілкуванні велике значення має погляд. Представниками «неконтактних» культур серед європейців вважаються народи Скандинавії, де не прийнято прямо розглядати людину.

Отже, невербальні явища, що беруть участь у спілкуванні, будучи біологічно і культурно детермінованими, нерозривно пов'язані із загальною моделлю людської поведінки. Незважаючи на глобалізацію інформаційних систем, розвиток міжнародних, політичних, економічних та культурних зв'язків, несловесні символи зберігають етнічні особливості і, так само, як і вербальна мовна система, мають обов'язковий характер і передаються від покоління до покоління як частина загальної матеріальної і духовної культури. Нормативність як характерна ознака невербального комплексу та його національна обумовленість зумовлює конкретність і строгу пристосованість та стереотипізацію невербальних засобів спілкування до чітко визначеного характеру конкретного комунікативного акту.

Література:

1. Биркенбил В. Язык интонации, мимики, жестов. – С.- П.: Питер, 1997. – 176 с.
2. Пиз А. Язык жестов: увлекательное пособие для деловых людей. – М.: Ай-Кью – 1992. – 112 с.

3. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів: Сполом, 2001. – 222 с.
4. Горелов И. М. Невербальные компоненты коммуникации. – М.: «Наука», 1980. – 238 с.
5. Кнапп М.Л., Невербальные коммуникации. – М.: «Наука», 1978. – 308 с.
6. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. – М.: Дело, 1992. – 702 с.
7. Пиз А. Язык телодвижений. – Москва : Эксмо , 2007. – 267с.
8. Холл Э. Как понять иностранца без слов. – М.: «Наука», 1995. – 197 с.

ЭТНОЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВОСТРАНОВЕДЕНИЕ КАК СМЕЖНЫЕ НАУКИ О ЯЗЫКЕ И КУЛЬТУРЕ

Ключевые слова: язык, культура, этнос, этнолингвистика, лингвострановедение, кумулятивная функция, лексическое понятие, лексический фон.

Keywords: language, culture, ethnos, Ethnolinguistics, Linguistics and Country Studies, cumulative function, the lexical concept, lexical background.

Одной из важных тенденций современного языковедения является тенденция к антропологизации лингвистических исследований. Среди актуальных направлений языковедческой науки особую значимость приобретает этнолингвистика, наука, которая ориентирована на анализ специфики речевого поведения представителей различных лингвокультурных общностей в рамках триады «язык – культура – общество».

«Этнолингвистика, – отмечает Н.И.Толстой, – не есть простой гибрид языковедения и этнологии или смесь отдельных элементов (фактологических и методологических) того и другого» [7, с.27]. Эта наука, как и ряд других смежных дисциплин (социоллингвистика, психоллингвистика, математическая лингвистика и т.п.), четко определяет аспект, в котором формируется и функционирует язык. В отличие от психоллингвистики, рассматривающей язык в его соотношении с человеческой психикой (мышлением), и социоллингвистики, направленной на изучение языкового поведения социальных групп, этнолингвистика изучает язык в аспекте его соотношения с этносом.

Для нашего исследования (в частности, для такого его аспекта, как формы прикладной реализации этнолингвистики) актуальным является рассмотрение соотношения этнолингвистики с такой «стыковой» отраслью языкознания, как лингвострановедение.

Этнолингвистический подход к изучению языка, равно как и лингвострановедческий, позволяет иначе взглянуть на природу языка, которая долгое время исчерпывалась лишь указанием на его коммуникативную роль. «Язык в этнических границах его носителей – это не только и не столько средство общения, сколько память и история народа, его культура и опыт познавательной деятельности, его мировоззрение и психология...» [6, с.6]. Ср. утверждение А.Т.Кайдарова о важности накопительной, кумулятивной функции языка, благодаря которой от предков к потомкам передается драгоценное наследие истории народа. Благородная миссия этнолингвистики состоит в том, чтобы наилучшим образом использовать это свойство языка, распознать в нем и правильно истолковать былые события в жизни этноса, его обычаи, традиции, миропонимание [4, с.19].

В обучении русскому языку как иностранному (и неродному) взаимосвязь языка и культуры до недавнего времени учитывалась далеко не всегда. И лишь на

рубеже 60-70-х гг. XX века в результате теоретической разработки социолингвистических проблем взаимодействия языка и общества, языка и культуры, языка и нации и их методической интерпретации в современной лингводидактике появилось и утвердилось особое направление – лингвострановедение. Основоположники лингвострановедения Е.М.Верещагин и В.Г.Костомаров определяют его как «аспект преподавания русского языка иностранцам, в котором с целью обеспечения коммуникативности обучения и для решения общеобразовательных и гуманистических задач лингводидактически реализуется кумулятивная функция языка и проводится аккультурация адресата, причем методика преподавания имеет филологическую природу – ознакомление проводится через посредство русского языка и в процессе его изучения» [1, с.37].

Основное внимание в лингвострановедении уделяется лексике, где кумулятивная функция языка проявляется наиболее ярко. Непосредственная обращенность слов к внеязыковой действительности, отражение в них изменений, происходящих в общественной и других сферах жизни, предопределила особую роль лексики в преподавании русского языка как иностранного (иностраннных языков), а связь лексики с историей и культурой народа, говорящего на данном языке, предопределила первоочередность рассмотрения именно лексического состава языка под лингвострановедческим углом зрения.

Ценность лингвострановедческого подхода к слову состоит в том, что слово рассматривается в виде совокупности «лексического понятия» и «лексического фона». Лексическое понятие понимается как «набор признаков, с помощью которых люди определяют, можно ли назвать данный предмет данным словом» [1, с.41]. Лексический фон «соответствует кумулятивной, накопительной функции», его существование обусловлено тем, что «вокруг каждого слова, особенно центрального, ключевого складывается целый ореол всевозможных сведений», представлений, ассоциаций, которые в своей основной, стержневой части известны всем членам данной национально-культурной и языковой общности людей [1, с. 43-44].

Лексическому фону свойственна большая динамичность, чем лексическому понятию: одни семантические доли могут входить в него, другие – выходить, исчезать. Именно культура является «трансформатором» перемен в лексическом фоне. Однако нельзя думать, что лексический фон механически фиксирует эти изменения: язык воспринимает далеко не все из того, что имеется в действительности, поскольку предметы внешнего мира интересуют человека с точки зрения его целеполагающей деятельности; явление может исчезнуть в реальной жизни общества, но язык сохраняет его в коллективной памяти членов языковой общности. Следовательно, лексический фон можно назвать активным инструментом просеивания, отбора и хранения коллективного опыта [1, с.63].

В силу различий между двумя или несколькими этнокультурными средами возможны случаи «частичного расхождения фонов понятийно-эквивалентных слов» [1, с.44]. Такие слова называются фоновыми (ср. также: слова с культурным компонентом значения, слова с национально-культурным компонентом семантики, слова с национально-культурной спецификой значения). Наличие фоновых различий между разноязычными понятийно-эквивалентными словами подтверждается резуль-

татами ассоциативных экспериментов [2; 3; 5 и мн. др.]. Выявленные в ходе такого эксперимента (национально-культурные) ассоциаты «могут интерпретироваться как продукты проявления специфики языка и культуры испытуемых, явно прослеживающиеся на фоне универсальных тенденций актуализации ассоциативных связей между единицами лексикона» [2, с.34].

Возможны также случаи, когда слово не имеет понятийного эквивалента в другом языке. Это т.н. безэквивалентное слово. Следует отметить, что безэквивалентность определяется только по отношению к сопоставляемому языку, поэтому безэквивалентность – категория относительная, но не постоянная.

Лингвострановедение ориентируется прежде всего на современный русский язык в его связи с современной русской культурой. Это означает, что объектом лингвострановедческого описания являются прежде всего элементы современной русской культуры, закрепленные в семантике языковых единиц.

Лингвострановедение тесным образом связывается с преподаванием языка. Учебный, методический аспект оказывается в нем доминирующим, что вполне согласуется с вышеприведенным определением лингвострановедения. В противовес этому этнолингвистика – научная дисциплина (ср. раздел (отрасль) языкознания или шире – направление в языкознании), для которой основной является лингвистическая методология.

Задачи, стоящие перед этнолингвистикой и лингвострановедением, различны, как и масштабы осуществляемого при этом описания языков. Объем и выбор языкового материала, изучаемого в лингвострановедении, определяются насущными задачами обучения русскому языку как иностранному. Основой для его (материала) описания оказываются два языка – родной и русский (изучаемый). Масштабы этнолингвистического сопоставления определяются задачами реконструкции традиционной культуры народа, его «прасуществования» в связи с проблемами этно- и глоттогенеза. При этом центр тяжести переносится на внутреннюю реконструкцию, имеющую дело с фактами одной (славянской – например, русской и украинской) или ближайшерадственных (индоевропейской – например, русской и балтийской) этнических традиций, и внешнюю реконструкцию, оперирующую сравнением неродственного и разноэтнического материала (славянского и тюркского – например, русского и казахского).

В известном смысле этнолингвистика и лингвострановедение могут расцениваться как дисциплины, имеющие один объект исследования: язык в его отношении к культуре народа. При этом каждая из них имеет довольно четкую ориентацию на его изучение: для этнолингвистики – это (русский) язык и (русский) этнос в зеркале языка, для лингвострановедения – это (русский) язык и его национально-культурная специфика.

Не менее важной для характеристики этнолингвистики и лингвострановедения является их различная хронологическая направленность: этнолингвистика преимущественно обращена к «живой истории», к «живой старине», она стремится в современном материале обнаружить и исторически истолковать факты, в то время как лингвострановедение предпочитает языковой материал сегодняшнего дня и рассматривает его в синхронном срезе с необходимыми этимологическими (диахроническими) экскурсами.

Таким образом, этнолингвистика, тесно взаимодействуя со смежной лингвистической дисциплиной – лингвострановедением, имеет по сравнению с ней свою специфику и свой особый аспект изучения проблемы «язык и культура».

Литература

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М.: Русский язык, 1990. – 246 с.
2. Залевская А.А. Некоторые проявления специфики языка и культуры испытуемых в материалах ассоциативных экспериментов // Этнопсихоллингвистика/ Отв. ред. и авт. предисл. Ю. А. Сорокин. – М.: Наука, 1988. – С. 34-49.
3. Клименко А.П., Бутенко Н.П. Универсальное и национальное в лексическом ассоциировании // Психоллингвистика и межкультурное взаимопонимание. Тезисы докладов X Всесоюзного симпозиума по психоллингвистике и теории коммуникации. – М., 1991. – С. 138-139.
4. Қайдаров Ә.Т. Этнолингвистика // Білім және еңбек. – Алматы. – 1985. – № 10. – С. 18-22.
5. Пацева М. К. К проблеме национально-культурной специфики значения слов (на материале русского и болгарского языков). Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 1991. – 20 с.
6. Тарланов З.К. Язык. Этнос. Время. – Петрозаводск: Издательство Петрозаводского университета, 1993. – 223 с.
7. Толстой Н.И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – М.: Индрик, 1995. – 509 с.

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-РОЛЕВЫХ ОТНОШЕНИЙ УЧАСТНИКОВ ДИАЛОГА НА УПОТРЕБЛЕНИЕ ДИСКУРСИВНЫХ КОННЕКТОРОВ ПРОТИВОПОСТАВЛЕНИЯ

Ключевые слова: дискурсивные коннекторы противопоставления, социально-ролевые отношения, диалог

Keywords: adversative discourse connectors, social-role relations, dialogue

При диалогическом взаимодействии субъекты общения вступают в межличностные отношения как коммуникативные, так и социально-психологические. Язык социального статуса находит свое отражение в стиле жизни людей, культурных ценностях и нормах поведения и поэтому многообразно представлен в речи [1]. Выбор речевых средств, в том числе дискурсивных коннекторов противопоставления, который говорящий делает в ходе коммуникации, во многом обусловлен социальными факторами.

Дискурсивные коннекторы противопоставления – это единицы, общим значением которых является значение отношения противопоставления, оформляющие связь как минимум между двумя самостоятельными предложениями, выражающие содержание этой связи, передающие интенцию говорящего и его отношение к содержанию высказывания. Рассматриваемые единицы способны выражать тринадцать межсобытийных отношений: уступка, ограничение, эмоциональное противопоставление, изменение направления повествования, альтернатива, условие, контраст, возмещение, отрицательное добавление, обманутое ожидание, замещение, отрицательное пояснение, отрицательное следствие.

Социолингвисты в качестве коммуникативно-релевантных факторов называют социальные роли, соотношение социальных статусов коммуникантов, тему общения, обстановку (или сферу) общения, а также ориентацию людей на определенные социальные ценности и нормы [2].

Дискурсивные коннекторы противопоставления встречаются в диалогах с равными и неравными статусно-ролевыми отношениями партнеров по коммуникации. В диалоге с неравными статусно-ролевыми отношениями один из участников находится выше собеседника по социальному статусу или роли, занимает более мощную позицию и обладает определённой властью.

Как показали результаты анализа примеров нашей выборки, официальными коммуникативными ситуациями общения, релевантными к употреблению в них дискурсивных коннекторов противопоставления, являются следующие виды диалогов с неравными статусно-ролевыми отношениями: диалог во время следствия или судебного разбирательства (между следователем и подозреваемым, представителем обвинения и обвиняемым или свидетелем, адвокатом и его клиентом), диалог между врачом и пациентом (или его близкими), диалог между начальником и подчинённым,

диалог между коллегами по работе или людьми, которым по своему роду деятельности приходится общаться с работниками других сфер. Последний вид причисляется к диалогам с неравными статусно-ролевыми отношениями в тех случаях, когда один из участников обладает информацией, необходимой и ценной для второго, что ставит его в позицию власти.

Самой высокой частотностью употребления дискурсивных коннекторов противопоставления характеризуются диалоги между участниками следствия или судебного разбирательства: 26, 5 % от всего числа встретившихся единиц в материале нашей выборки. Данной коммуникативной ситуации общения свойственно также относительно высокое разнообразие рассматриваемых единиц, среди которых встречаются: союзы *but* (67 % случаев употребления дискурсивных коннекторов противопоставления в данном виде диалога), *or*, *if*, *unless*; союзные наречия *though*, *instead*; союзная частица *nor*; сочетания *and yet*, *and ... either*; модальные слова *maybe*; междометие *oh*. Дискурсивные коннекторы противопоставления выражают здесь семь межсобытийных отношений из тринадцати. Поскольку в данной ситуации затрагиваются вопросы справедливости и несправедливости, зачастую решается судьба человека, что предполагает эмоциональный накал, в ней чаще всего, а также чаще, чем в других ситуациях функционируют дискурсивные коннекторы, передающие отношение эмоционального противопоставления, причём данные единицы встречаются как в речи вышестоящих по социальному статусу, так и нижестоящих коммуникантов (в речи последних намного чаще). Например:

'He went to the bootmaker.'

'No, I meant after that.'

'After that, no.'

'But I asked if he went out in the night and you said that he did.' [3, 134]. (раздражение), (диалог между свидетелем и представителем обвинения)

'Mr. Edalji, ... You must not see it as so clear-cut.'

'But it is clear-cut.' (возмущение, негодование) [3, 174]. (диалог между адвокатом и его подзащитным)

Типичными для речи вышестоящих по социальному статусу участников диалога в рассматриваемой ситуации общения являются следующие дискурсивные коннекторы противопоставления, выражающие отношения ограничения, уступки, альтернативы, эмоционального противопоставления, условия, замещения, отрицательного добавления: *but*, *and yet*, *or*, *and ... either*, *oh*. Речи нижестоящих коммуникантов свойственны такие единицы как *but*, *though*, *unless*, *instead*, *nor*, *maybe*, передающие отношения эмоционального противопоставления, уступки, ограничения, отрицательного добавления, замещения, условия.

Как видно из выше приведенной номенклатуры выбор дискурсивных коннекторов продиктован официальным стилем коммуникативной ситуации. Например: 'Inspector, I do not intend the sort of general remarks you doubtless employ when seeking to gull common criminals. Nor do I intend to respond if you set off on what our judiciary would dismiss as a fishing expedition.' [3, 140]. (отрицательное добавление).

Следует отметить, что не всегда наблюдается полная зависимость коммуникации от социальных конвенций. В диалогах иногда встречаются проявления коммуникативного поведения, вызванного психологическими особенностями ком-

муникантов. Данный факт объясняет появление в рассматриваемой ситуации таких дискурсивных коннекторов как модальные слова и междометия. Например:

‘This will take a little time, TJ.’

‘Maybe I’m not in the mood to wait.’ [4, 42] (ограничение) (адвокат и его клиент)

Диалоги между врачом и пациентом или его близкими (в них встретились 7 % дискурсивных коннекторов противопоставления) в нашей выборке примеров отличаются высокой степенью официальности, о чём свидетельствует состав рассматриваемых единиц: союз *but*, союзные наречия *however*, *nonetheless*, *still*; устойчивая фраза *on the other hand*; сочетания *and yet*, *and neither*. Данные единицы позволяют врачу максимально чётко описать реальное положение дел в отношении состояния больного, дать чёткие указания по лечению. Например: ‘Her lungs are gravely affected. There is every sign of rapid consumption ... On the other hand in my view there are promising signs of fibroid growth around the seat of the disease [3, 86]. (возмещение). Всего дискурсивные коннекторы противопоставления могут передавать в подобной ситуации шесть межсобытийных отношений. Основными из них являются: уступка, ограничение, возмещение.

В коммуникативной ситуации общения между начальником и подчинённым (в ней встретились 2 % дискурсивных коннекторов противопоставления) в основном употребляется нейтральный союз *but*. Однако встречаются случаи, когда используется такой нетипичный для официального стиля дискурсивный коннектор как междометие. Например: ‘In a private hospital ... in your third year, you would be permitted to do some supervised minor surgery. Well, you can forget all that. Our motto here is ‘Watch one, do one, teach one’ [6, 35]. В приведённом примере администратор в разговоре с новыми интернами употребляет данный дискурсивный коннектор, передающий отношение изменения направления повествования, как одно из средств помогающих интернам сразу же почувствовать себя частью жизни больницы наравне с другими её работниками. В речи подчинённого может встречаться союз *but*, выражающий отношение ограничения. Например:

‘Let us say that it would be very helpful to exclude him from the investigation if possible.’

‘But you do not have a search warrant’ [3, 132].

Официальная ситуация общения между коллегами по работе описывается достаточно редко, что также объясняет низкий процент функционирования в ней дискурсивных коннекторов противопоставления (1,7 %). Приоритетным дискурсивным коннектором здесь является союз *but*, иногда встречаются союз *if* и сочетание *but then*. Например: ‘Name doesn’t ring a bell. But then, we have four thousand people in the field.’ [4, 57]. (отрицательное пояснение). Рассматриваемые единицы встречаются в основном в речи коммуниканта, находящегося в позиции власти, и выражают также отношения уступки, ограничения.

Неофициальные коммуникативные ситуации общения по результатам анализа примеров нашей выборки представлены следующими диалогами: диалог между друзьями и знакомыми, диалог между членами семьи, диалог между коллегами по работе или работниками разных учреждений, выполняющих общую задачу.

Высокой частотностью (23 %) характеризуются дискурсивные коннекторы в диалогах между друзьями и знакомыми. В подобных диалогах статусно-ролевые от-

ношения равные. Состав рассматриваемых единиц является самым разнообразным: союзы but (50 %), or, if, and, unless, although; союзное наречие though; союзная частица only; сочетание even though; but of course; модальная фраза of course; междометия oh, well. Однако приоритет отдаётся союзам, многие из которых многозначны, поскольку в подобной ситуации общения всегда уместен переспрос. Дискурсивные коннекторы в рассматриваемых ситуациях могут передавать девять типов межсобытийных отношений, основными из них являются: изменение направления повествования, уступка, ограничение. Например: ‘... I went out with Pink-Shirt Boy again last night and we each drank a few too many margaritas ... He’s still passed out here, so I can’t just leave him. But that’s not why I’m calling [7, 169]. (изменение направления повествования).

В диалогах между членами семьи встречаются следующие дискурсивные коннекторы (21, 2 % от общего числа рассматриваемых единиц): союзы but (в пределах данного вида диалогов передаёт отношение противопоставления в 42 % случаев), or, if, unless, and; союзное наречие though; союзная частица either; модальное слово perhaps; междометия oh, well. Дискурсивные коннекторы противопоставления в данных коммуникативных ситуациях способны передавать самое большее количество, а именно десять типов межсобытийных отношений, основными из которых являются: эмоциональное противопоставление, альтернатива, ограничение, контраст, уступка. Например:

‘What does he (a reporter in a magazine) say of you, my dear?’

‘He says ... Oh, I cannot read it.’ [3, 75]. (ограничение).

Диалоги между членами семьи могут быть как с равными (муж и жена, родители и взрослые дети, братья и сёстры), так и с неравными статусно-ролевыми отношениями (взрослые и дети). В диалогах между мужем и женой дискурсивные коннекторы противопоставления встречаются в основном в речи жены (oh, and, but, or) и передают такие отношения как эмоциональное противопоставление, ограничение, обманутое ожидание, контраст. Например: ‘Are you completely mad? Or do you do these things to hurt me?’ [5, 21]. (альтернатива).

При общении между родителями и взрослыми детьми большинство дискурсивных коннекторов употребляются в речи взрослых детей (perhaps, but, unless, or, and), выражая отношения уступки, эмоционального противопоставления, альтернативы. Например: He must mean that someone has sent him a letter denouncing me. Unless ... he is not telling the truth [3, 44]. В репликах родителей, как и в репликах мужей, функционирует в основном союз but.

На употребление дискурсивных коннекторов противопоставления несомненно влияет тема разговора. Данный факт очевиднее всего прослеживается в диалогах между взрослыми и детьми. Дискурсивные коннекторы but, well ... either, передающие отношения ограничения, отрицательного следствия, отрицательного добавления, встречаются в речи взрослых, когда им приходится разъяснять детям какую-нибудь ситуацию и давать советы или указания. Например: ‘I’ve got a feeling that you’re going to be famous one day, baby. But you’ve got to get an education first.’ [6, 68]. (ограничение). Дети же употребляют дискурсивные коннекторы (but, though) преимущественно в эмоциональных спорах со взрослыми. Например:

‘When will we go?’

‘When you’re a big boy.’

'But I'm a big boy now.' [5, 14]. (негодование).

В материале нашей выборки в диалогах между коллегами, а также людьми из разных учреждений, выполняющих общее задание (в них встретились 18, 6 % дискурсивных коннекторов противопоставления), употребляются следующие единицы: союзы *but* (57 %), *if*; союзные частицы *just*, *neither*; модальное слово *probably*; наречие *anyway*; междометие *well*; сочетания *but hell*, *well by God*. Они способны передавать здесь девять межсобытийных отношений, основные из них: уступка, изменение направления повествования, ограничение. Например: 'I wouldn't be surprised if the government put their faces on postage stamps... Well, by God, I won't have it.' [6, 2]. (уступка). В подобных диалогах статусно-ролевые отношения являются равными.

Итак, от социально-ролевых отношений участников диалога зависит как выбор того или иного дискурсивного коннектора противопоставления, так и выражение им разных межсобытийных отношений.

Литература:

1. Карасик В.И. Язык социального статуса. М.: Гнозис, 2002. – 333 с.
2. Швейцер А.Д. Введение в социолингвистику. М.: Высшая школа, 1978. – 216 с.
3. Barnes J. Arthur and George. – Vintage Books London. – 2006.
4. Grisham J. The Testament. – Random House. – 1999.
5. Parsons T. Man and Wife. – HarperCollins Publishers London. – 2003.
6. Sheldon S. Nothing Lasts Forever. – Grand Central Publishing New York. – 1994.
7. Weisberger L. The Devil Wears Prada. – Anchor books. – 2003.

Мусійчук С.

доцент кафедри

іноземної філології і перекладу,

Літьонкін Ю.

студент,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

ВІДАПЕЛЯТИВНІ УТВОРЕННЯ ФРАНЦУЗЬКИХ ТОПОНІМІВ (ГЕОГРАФІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У МОТИВАЦІЇ ТОПОНІМІВ)

Ключові слова: апелятив, топонім, географічна термінологія, словотвірний тип, лексико-семантична група, ознака, мотивація.

Key words: common noun, toponym, geographical terminology, word formation type, lexical-semantic group, feature, motivation.

Топоніми належать до унікальних одиниць мови, оскільки їхнє творення зумовлене різними факторами: лінгвістичними, історичними, географічними, етнокультурними, що відображає цілісну лінгвогеографічну історію Франції. Топонімні утворення є невичерпним джерелом історичного минулого народу, що містять важливу інформацію про ландшафт, розвиток краю, господарську діяльність, культуру, народні традиції.

На етапі свого становлення твірна основа кожного топоніма мотивувалася певною індивідуальною семантикою, онімною або апелятивною. Апелятивні твірні слова топонімів тоді виконували не лише номінативну, але й оцінну функцію.

Вивчення французької топоніміки завжди було перспективним і популярним напрямком мовознавчих студій, про що свідчить величезна кількість досліджень, присвячених ономастиці цього ареалу. Усебічний аналіз зібраної топонімії дозволить виявити важливі факти і явища в процесі онімної номінації, лексико-семантичну базу, що важливо для подальших досліджень лексики французької мови. Актуальність обраної проблеми полягає і в тому, що отримані результати можуть бути корисними для інших наукових галузей, оскільки топоніми зберігають цікаву фізико-географічну, історичну, суспільно-політичну інформацію. Однак спеціальних праць із проблем французької топонімії в національному мовознавстві ще немає. Це, у свою чергу, неминуче призводить і до підвищення актуальності вирішення питання зародження французької топонімної лексики.

Мета нашого дослідження – дослідити структурно-семантичні особливості топонімів, в основі яких знаходимо географічні терміни. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

1) встановити твірну апелятивну лексику, відбиту в основах розглянутих топонімів та визначити найбільш продуктивні типи. Джерельною базою послужили праці французьких лінгвістів, зокрема А. Дози, Е. Віаля, Ж. Коста.

Географічна термінологія складає важливу базу для топонімних утворень. Чисельність географічної термінології призводить до того, що в топонімії апелятиви часто використовуються у функції топонімів без будь-яких словотвірних змін.

Оскільки особливість географічного положення зумовлює виникнення розгалуження лексико-семантичних ознак для позначення географічних понять, виділяють відповідно декілька лексико-семантичних підгруп. Для цього ми звертаємося до французьких лінгвістів, які представляють ці підгрупи.

Таким чином, французький лінгвіст Ж. Кост виділяє наступну лексико-семантичну підсистему топонімних утворень, похідних від лексем на означення географічних понять: топоніми, похідні від рослин, топоніми, похідні від водних об'єктів, топоніми на означення ґрунтового покритву.

А. Доза звертає увагу на найбільш поширені типи. У нього на першому місці рослинний світ, терміни на позначення рельєфу, гідрографічні терміни, назви тварин.

Проте Е. Віаль виділяє наступні підгрупи: топоніми на означення рельєфу місцевості та специфіки ґрунтів, гідрографічна термінологія, рослинність, фауна, дикі тварини.

Обґрунтовані таким чином класифікації лексико-семантичних підгруп дозволяють виділити основні підсистеми топонімів, похідні від географічних термінів:

- топоніми, похідні від термінів на означення особливостей рослинного світу;
- топоніми, похідні від термінів на означення рельєфу;
- топоніми, похідні від гідрографічних термінів (відгідронімні утворення);
- топоніми, похідні від термінів на означення тваринного світу.

Серед географічних твірних лексем важливе місце належить гідрографічним термінам, які становлять архаїчний шар онімної лексики та є досить чисельними та різноманітними.

Такі топонімні утворення переважно грецького походження. Так, апелятив *abona* (*rivière* – річка) знаходимо у назві *Entraunes*; *ambe* (*rivière* – річка) – *Ambès*, *Ambialet*, *Ambon*, *Amboise*; *bedo* (*fossé, canal* – рив, канал) – *Le Béage*; *camboros* (*confluent* – злиття річок) – *Combres*, *Combray*, *Escombres* (із стародавнім прийменником *ès*); *glanna* (*rive* – берег) – *Glaignes*, *Glennes*; *lindon* (*étang* – ставок) – *Lempdes* [4, с. 24].

Гальські гідрографічні терміни *vera* (*rivière* – річка), *dubron* (*eau* – вода), *onna* (*cours d'eau* – течія) утворюють топонімні назви *Douvres*, *Dèvre*, *Chalonnès* [4, с. 24].

Домінантними серед відтопографічних утворень є група назв, похідних від термінів на означення рельєфу місцевості, що безумовно спричинено географічним положенням краю.

Значна кількість такої лексики поширена по всій території Франції і має зрозумілу семантику у більшості словотвірних моделей.

Середньовічні села часто будувалися на пагорбах, тому чисельна кількість топонімів містить компоненти *mont* (гора) у назві *Mons*, у сполученні з прикметниками (*Blamont* (*blanc mont* – біла гора), *Montaigu*, *Beaumont*, *Clermont*, *Montfort*, *Montfaucon*, *Montauban*), у сполученні з антропонімами (*Montbéliard*, *Montdidier*).

Лексема *vallée* (долина) служить теж для утворення топонімних найменувань (*Laval*, *Valbonne*, *Vals*, *Vaux*, *Vaucresson*). Села знаходилися в долинах, в основному поблизу річок і джерел, звідки утворюються топоніми *Entrevaux*, *Entraigues*.

Апелятив *fons* (*source* – джерело) та його похідне *fontana* (*fontaine* – фонтан) знаходимо у назвах: *Fontanges*, *Fontenay*, *Fontenelle*, *Fontevraud*, *Hontanx* [4].

Оніми, похідні від термінів, що відображають специфіку ґрунтів трапляються рідше.

Утворення відповідних назв на досліджуваній території спричинено особливостями її ґрунтового покриву. Серед них, насамперед, можемо відзначити ті, що пов'язані з покладами корисних копалин та є специфічними для регіону назви.

Апелятив *argile* (від латинського *argilla*) «*terre glaise*» – гончарна глина, входить у назви *Argile, Argille, Argillet; chaux* (з латинського *calx, calcis*) вапняк знаходимо у топонімах *Chaux, Caux, Cauque* [5, с. 530–555], *roche* (скала): *La Roche, Rochefort, Roquefort; pierre* (камінь): *Peure, La Piarre, Pietra* та його похідні *Peuraud, Perrier* [4, с. 23].

Цей компонент зустрічається також і у складних назвах: *orpierre, aurum* (ор – золото), *Pierrefonds, fons* (*fontaine* – джерело), *autrepierre, alta* (*haute* – високий), *Peurecave, cava* (*creuse* – пустий) та інші [6, с. 98].

Топоніми, похідні від термінів на означення особливостей рослинного світу належать до найчисельнішої лексико-семантичної підгрупи.

Географічна апелятивна лексика за певною породою дерев знаходиться на першому місці. Один із найпростіших способів називання місцевості залежить від місця розташування рослинності, лісів чи групи дерев біля заселеної території. Беручи до уваги приклад лісистих місцевостей, можна побачити, що 56 французьких комун містять у назві апелятив *forêt* (ліс), а

топонімів, які містять компонент *bois* (ліс) налічується сотні. Так, наприклад, на карті, укладеній французьким лінгвістом Е. Віалем, знаходимо близько 100 топонімів, утворених лише від однієї лексеми *vernos, aulne* (вільха). Серед них: *Vern, Lavernoy, Vernois, Vernais, Vernas, Lavergne, Vernet* [6, с. 56–57].

Проте стародавні форми посідають значне місце у творенні топонімів. Наприклад, кельтська лексема *dervos* (*chêne* – дуб) послужила для творення топонімів *Drevant, Der*; галльський термін *cassanos* (дуб) у сполученні із суфіксами *-euil, -ia, -êtum, êta* входить у назви: *Casseneuil, Cassagne, Chassagne, Quesnoy, Chesnay*; баскський термін *hariz* (*chêne* – дуб) знаходимо у назвах: *Biarritz, Harispe*; а бретонський термін *dann* (*chêne* – дуб) у топонімі

Danouët [4, с. 27].

Ці топоніми є похідними від лексеми «дуб» і представлені різними стародавніми формами.

Топоніми, похідні від термінів на означення породи дерев трапляються по всій території Франції і мотивація їхнього походження прозора, наприклад: *le buis* – самшит (*la boissiaie*): *Boissay, La Boissière, Bussières, Buxières, Bouxières*; *le châtaignier* – каштан (*la châtaigneraie*): *Catenay, Châtenoy, Castanet, Castagnède*; *la chénaie* – дубовий гай (*le chêne* – дуб, *le rouvre* – кам'яний дуб): *Le Chesne, Chânes, Chanoz-Chatenay, Quesnay, Quesney, Quesnoy, Tannay, Tanis, Rouvray*; *la fougeraie* (*la fougère* – папороть): *Feugères, Fougères, le Grand-Fougeray, le PetitFougeray, Fougerolles, Heugas*;

la frênaie ясеневий гай (*le frêne* – ясен): *Fragne, Frasne, Frasnes, Fresnoy, Fresnay, Fresnes, Fraisses, Fréchou-Fréchet*; *la hêtraie* – буковий гай (*le hêtre, le fau, le fayard* – бук): *Faux, Fay, Fey, La Fontelaye, La Fayette, Haget, Hagetmau, Fénergy*; *le houx* – падуб (*la houssaie* – чагарник): *la Houssaye, Aigrefeuille, Gréolières, Arpheuilles*; *le noisetier* – горіх (*la noisette, le coudre, la coudraie*): *Lavelanet, Averan, Coudray, Corroy, Vaissière, La Coudre*.

Топоніми, похідні від термінів на означення тваринного світу найменш поширені у Франції. Тут особливе місце належить гало-римським утворенням. Напри-

клад, топоніми Lupara, Louvres; Louviers, Louvières, Loubière, походять від лексеми loup (вовк) [4, с. 28].

Отже, за результатами викладеного можна зробити такі висновки: з апелятивною лексикою можна пов'язувати походження майже 70-ти відсотків топонімних найменувань, похідних від географічних об'єктів; маючи свої структурно-семантичні особливості, які залежать від історичного розвитку, природно-географічних умов місцевості, топонімні утворення, становлять органічну частину топонімічної системи французької мови.

Таким чином, нами було встановлено, що у межах цієї групи кількісно домінують оніми, похідні від термінів на означення особливостей рослинного світу, а особливо порід дерев.

Перспективи подальших досліджень. Зібраний і систематизований фактичний матеріал може бути використаний у лексикографічній практиці. Результати даного дослідження можуть бути використані представниками інших галузей науки (істориками, географами, краєзнавцями).

Література

1. Жучкевич В.А. Общая топонимика / Жучкевич В.А. – М.: Высшая школа, 1980. – 287 с.
2. Михальчук Н.О. Структурно-словотворчі особливості топонімів / Михальчук Н.О., Ковальчук Т.Г.// Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Філологічні науки: Мова. Література. – 2009. – № 6. – С. 372-379.
3. Суперанская А.В. Что такое топонимика? / Суперанская А.В. – М.: Наука, 1985. – 176 с.
4. Dauzat A. Les noms de lieux: origine et évolution. / Dauzat Albert – Paris.: librairie delagrave, 1926. – 264 p.
5. Coste J. Dictionnaire des noms propres: Toponymes et patronymes de France. / Coste Jean – Paris.: Armand Colin, 2006. – 700 p.
6. Vial É. Les Noms de villes et de villages. / Vial Éric – Belin.: collection le français retrouvé, 1983. – 319p.

АВТОБІОГРАФІЯ

У поданій статті розглядаються етапи становлення жанру автобіографії та автобіографічного стилю. Автор наводить етапи автобіографії, з урахуванням особливостей специфічно побудованих текстів, що підлягають загальним правилам.

Ключові слова: автобіографія, автобіографічний жанр, мовна особистість.

The article considers the development of autobiographical style and its genre. The author studies various stages of autobiography, taking into account the peculiarities of specifically built texts.

Key words: autobiography, autobiographical genre, language personality.

Жанр автобіографії є однією з спроб відповіді на запитання яке залишається актуальним та своєчасним вже багато століть: «Хто я такий?». Розглядаючи автобіографію, ми вивчаємо мовну особистість. Поняття мовної особистості є широким та доволі об'ємним. Дану проблематику вивчали Караулова Ю.М., Красних В.В., Ляпоп М.В., Сухих С.А. та інші, однак питання самовираження у автобіографії не є достатньо висвітленим.

Термін «автобіографія» походить від грецьких слів «автос» – сам, «біос» – життя та «графію» – пишу. Отже, автобіографія – це розповідь про життя людини, написана нею самою. В нашій роботі ми розуміємо під автобіографією опис власного життя, опис свого життя.[1, с. 11]. Автобіографії розрізняються, по-перше, по співвідношенню фізичних і «ментальних» подій – з того, скільки місця відводиться, з одного боку, вчинкам, спостереженням і оточенню автора, а з іншої – його думок і переживань. По-друге, автобіографії розрізняються за різноманітністю і широтою порушених у них проблем, що, у свою чергу, залежить від можливостей і життєвого досвіду автора, від характеру його інтересів і кругозору. По-третє, є ще відмінності моральних властивостей, частково обумовлених деякими додатковими факторами: «активністю» і надійністю пам'яті автобіографа, його чесністю і об'єктивністю, відвертістю, з якою він розповідає про себе або вносити ті або інші оцінки. Нарешті, автобіографію розрізняють за своїм художнім достоїнств – з того вмінню, з яким автор відбирає найважливіше, організовує матеріал, оцінює взаємозв'язк причин і наслідків і виявляє єдиний план за різноманітним життєвим явищ. Автобіографічне «я» насправді є текстовим двійником реальної людини, а також текстовою конструкцією, яка стилістично та лексично говорить сама за себе.

Історія терміну «автобіографія» сягає кінця XVIII ст. Уперше його було вжито англійською мовою у прикметниковій формі у передмові до «Віршів» Ен Єрслі (Ann Yearsley), відомої як Лактілла, видання 1786 року. Поряд із терміном autobiography існував термін self-biography, який іноді викликав дисонанс через поєднання грецького кореня із саксонським. З початком XX століття автобіографія вступає в четвертий період свого розвитку. Нові відкриття в області психології примушували

задуматися про складності людської особистості, в тому числі про невідомі механізми психічної діяльності. З'явилися конкуруючі ідеології, і їх суперництво виливалося вже не "війни" ідей, але в війни в буквальному сенсі цього слова – і в масштабах, перевершували голландок всі минулі конфлікти. Не дивно, що в ХХ ст. було написано більше автобіографій, ніж за всі попередні епохи разом узяті. Однак було б важко виділити якусь одну з них як типову для своєї епохи. До числа кращих автобіографів ХХ століття можна віднести Р. Адамса, Р. Д.О. Честертон, Т. Драйзера, Х. Елліса, А. Жиди, Ед. Госса, М. Горького, Р. Джеймса, Марка Твена, Р. Дж. Уеллса, У. Б. Йитса та Ж. П. Сартра. [2, с. 104].

Незважаючи на свою документальну природу, автобіографія є особливим видом специфічно побудованих текстів, що підлягають загальним правилам. Головною ознакою автобіографічних текстів є написання від І особи, в них автор демонструє свою техніку використання мови, створює свій словесний автопортрет. [3]. Мета автобіографії – уявити життя (або якусь її частину) як якусь ціле, коли описуються події відокремлені від цього певним часовим проміжком і автор може поставитися до них більш-менш неупереджено, а самі події встигли придбати в його очах більшу або меншу свідомість. Отже, автобіографія відрізняється від щоденника, день за днем фіксує факти і враження. Вона відрізняється також і від спогадів (хоча їх часто плутають), тому що являє собою особисту історію автора, у той час як мемуари – історію подій, в тій чи іншій мірі зачіпають все суспільство. Автобіографію також відносять до мемуарного жанру, белетристики, літератури документального жанру. Англійський учений В. Шпентеман вважає, що існує два погляди на автобіографію: як на текст, що вміщує автобіографічні, тобто документальні, а не художні матеріали. Людину можна описати, подаючи лише факти, які стосуються її життя, розвитку поглядів та становлення у реальному світі; – як на твір, у якому людина представляє себе так, як вона вважає за потрібне. – тільки так можна розкрити свою внутрішню сутність, своє «я». Документальна автобіографія належить до мемуарно-біографічної прози і має за мету якнайповніше відобразити індивідуальність автора, дати перелік подій його життя, показати своєрідність його філософських концепцій, картину соціально-історичного періоду. В художній автобіографії присутні автобіографічний герой, який не завжди є відображенням автора, ліричні відступи, специфічні критерії у відборі матеріалу, елементи вимислу й узагальнення. Вона частково дотримується законів автобіографічного жанру, а частково орієнтується на тенденції сучасної їй літератури, її герой твориться за тими ж законами, що і персонаж традиційної белетристики [4, с. 28].

Традиційно автобіографію поділяють на художню автобіографію та автобіографічний документ. Взагалі автобіографічні мотиви (приховано або явно) зустрічаються в поезії не так вже рідко: досить пригадати «Сатири» і «Послання» Горація, «Нове життя» Данте, «Паломництво Чайльд Гарольда» Дж. Байрона, «In Memoriam» А. Теннісона. Ті ж мотиви часто присутні в есеїстиці – у Ч. Лема, У. Хезлітта, Р. Л. Стівенсона та інших авторів. Серед мотивів написання автобіографії: бажання повернути миті та почуття минулого, оживити померлих близьких – тут автобіографія постає своєрідною «машиною часу»; (ре)конструювати ідентичність, отримати терапевтичну користь, зрозуміти себе, іноді автобіографія – спосіб спілкування з оточуючими. Очевидно, що «пишуть, щоб запам'ятати себе, щоб боротися із забуттям» [3].

Відправною точкою для спогадів може стати фотокартка, сувенір, старий лист, сновидіння, згадка про певне місце. Класичні теми автобіографії: родина; юність, хвороба, розставання; будинки, професія, подорожі, їжа; війна, служба; дружні та любовні стосунки. Для автобіографії не буває незначних сюжетів – незначні події можуть набувати великої ваги через призму пам'яті. Автобіографія може свідомо обмежуватися відрізком життя. Класичною формою є розповіді про дитинство, як «Дитинство» Наталі Саррот, «Слова» Жан-Поля Сартра, «Саботаж кохання» Амелі Нотомб. Автобіографія може бути присвячена певному епізоду дорослого життя – подорожі, хворобі, одруженню, розлученню, – будь-якій значній події, яка заслуговує на те, щоб бути викарбуваною в окремому творі. Іноді епізоди, описані окремо, кінець кінцем утворюють одну велику автобіографію письменника [5].

Отже автобіографія – специфічна форма авторського існування в слові. Одним із завдань нашого дослідження вивчення автобіографічних текстів як жанр літератури, оскільки воно полягає у вивченні мовних засобів, що репрезентують автора як мовну особистість. Всебічний опис мовної особистості як творця автобіографічного тексту дозволяє вирішувати дві проблеми: синтез образу конкретної мовної особистості – побудови характерної для неї системи переваг, визначення стратегій використання мови, вияв мовних закономірностей.

Література

1. Автобіографія // Словник української мови в 11 томах. – К.: Наукова думка, 1970. – т. 1. – С.11
2. Акимова А. Жизнь писатели: Заметки о биографическом жанре – Вопросы литературы. – 1996. – №12.- С.175 – 100.
3. Ананьев Б.Г. Человек как субъект познания.- mirknig.ru
4. История всемирной литературы. М.: “Наука”, – 1988.
5. Лежен Ф. Когда кончается литература? Беседа с Е. Гальцовой от 28.10.2000 [Електронний ресурс] / Филипп Лежен. – Режим доступу до статті : <http://www.item.ens.fr/index.php?id=223451>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА “ВЕРШИНА ГОРИ, ГОРБА,
ПІДВИЩЕННЯ” У ГОВІРКАХ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ:
СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА, ЕТИМОЛОГІЯ.

Ключові слова: географічний апелятив, семантичне мікрополе, лексема, народна назва, номен.

Key words: geographical appellative, semantic microfield, lexeme, folk name, denomination.

У слов'янському й українському мовознавстві особливе місце відводиться проблемі вивчення лексики в межах конкретних лексичних груп. Апелятивні назви становлять значний семантичний і структурний інтерес.

Народні географічні терміни розглянуто в наукових розвідках таких сучасних українських дослідників, як Т. Громко, В. Лучика, Т. Поляруш [4], Є. Черепанової [23], О. Данилюк [7], Н. Сіденко [18], І. Потапчук [16] та С. Шийки [26].

Запропонований матеріал географічних апелятивів Івано-Франківщини є особливо цінний, з огляду на відсутність системних студій.

Аналіз народної географічної термінології досліджуваного регіону дозволяє виділити низку лексико-семантичних груп, серед яких – ‘вершина гори, горба, підвищення’. Дану лексико-семантичну групу класифікуємо за такими ознаками: 1) назви вершини гори, горба, підвищення (у загальному значенні); 2) загальні назви круглої форми гори, вершини; 3) народні назви гострої вершини гори, горба, підвищення.

У «Словнику української мови» слово *вершина* зафіксовано із значенням ‘верхня, найвища частина чого-небудь’ [19, I, с. 337].

Основою значення ‘вершини гори, горба, підвищення (в загальному значенні)’ є загальноживаний термін *вершина*, що рівномірно побутує по всій території досліджуваного регіону. В ряді населених пунктів цей апелятив вживається з іншим значенням: ‘вершина гори’ (Дзм, Грн), ‘вершина хребта’ (Ксм), ‘гостра вершина гори, горба’ (Ілмн, Бршт, Вр, Св); фонет. вар. *ве^нршина* – ‘вершини гори, горба, підвищення (у загальному значенні)’ (Врбвк, Пдв, Брт, Скл), ‘вершина горба, підвищення’ (Тж), ‘гостра вершина гори’ (ЛХ, Ккл, Лсц, Хрпл, Цв, Тж, Врбвк, Цнв, Лг, Прк).

На другому місці щодо активності вживання знаходиться номенклатурний термін *верх* з різним семантичним навантаженням: ‘гора; вершина гори’ (Ксв, ЧП, НБ, Уст, Пст, Лч, Акр, БО, Бк 1, Псч, Грм, Мкл, Двгп, Зл), ‘вершина гори, горба, підвищення’ (Стц, Блх, Птч, Ккл, Клш, Яснв, Збл, Схд, Пчн, Скл, Рчк, Прк, Ббн, Грн), ‘верхня частина гори’ (Рнг), ‘вершина гори’ (Брж, Дзм, Іл, Грн), ‘вершина горба, підвищення’ (Пдм, Кн, Пчн, Мл, Крсн 1, МК, ВК), який сягає праслов’янського **v^hrxъ* < i.-e. * *ʃsu-s* (іменник *u*-основи) від кореня * *er-s* ‘підвищене місце, ‘верхня частина’ [8, I, с. 360], *верх* ‘гора; вершина гори’ [12, с. 218], ‘верхній край; гора, підвищення’ [10,

с. 359]. Від нього утворено ряд суфіксальних дериватів: *вер'шок* 'вершина гори, горба, підвищення' (Св, Ккл, Змг, Крхв, Кмн, Прг, Мкл, Брж, Дзм), 'вершина гори; гірський хребет' (Мкл), 'вершина горба, підвищення' (Блш, Хмк, Тж), 'гостра верхня частина' (Тж), *ве'р'шок* 'вершина гори, горба, підвищення' (Блх, Брт, Врбвк, НС, Ілмн, Пчн, Скл), 'вершина горба, підвищення' (Цв), *вер'шечок* 'вершина гори, горба, підвищення' (Клш, Цнв), 'вершина гори' (Брв, Дзм, Іл), *вер'х'ів'я* 'вершина гори' (Дзм), *верхо'вина* 'вершина гори' (Вр), *вер'шак* 'верхня частина гори', 'гостра вершина гори' (Мкл), *вер'ш'ек* 'вершина горба' (Пчн), 'гостра вершина гори' (Мкл). Апелятиви *верши'да* (Тр, Лсц, Хрпл, Тж), *ве'р'хушка* (Стц, Дб, Скл) вживаються із значенням 'вершина гори, горба, підвищення', *ве'р'х'і'юка* 'т.с. що ве'р'хушка' (Св), 'гостра вершина гори' (Бст). Ця група географічних термінів поширена як в літературній, так і в діалектній мові по всій Славії: укр. літ. *верх*, *вер'хівка* 'верхня, найвища частина чогось; вершина', *вер'шии на*, *вер'шечок* 'верхня найвища частина гори' [19, с. 91-92], укр. діал. *верх*, *вер'шок* [12, с. 218, 220], *вер'шок* [36, с. 32; 10, с. 359; 14, с. 34], *вер'шок* [28, с. 219], гуц. *вер'шек* [5, с. 35], *вер'хуша*, *вер'шечок*, *вер'шина*, *вер'шок*, *вер'хушка* [23, с. 41-42], *верх*, *вер'хівка* та ін. [4, с. 37-38], *верх*, *вер'хівка*, *верхо'вина*, *вер'шок* [7, с. 22], *верх*, *вер'хівка*, *вер'хів'я*, *вер'хушка*, *вер'шина*, *вер'шок* [16, с. 224], *верх*, *вер'хівка*, *вер'шок* та ін. [26, с. 40], пор. також пол. *wierzch* [35, с. 27], ч. *vrch* [34, с. 700], рос., блр. *верх*, слн. *vřh* [22, с. 98], болг. і мак. *врѣх* [3, с. 43].

Семантичний ряд продовжують народні географічні назви, похідні від слова *мак*, первісне значення якого 'макова голівка', яке перенесено за схожістю на інші предмети, у тому числі й на географічні об'єкти. На думку П. П. Чучки, вторинне, переносне значення є характерним для низки назв вершини [24, с. 74]. Підтвердженням цього є ряд суфіксальних дериватів, утворених лексико-семантичним способом: *мак'івка* 'вершина гори, горба, підвищення' (Тр, ЛХ, Кнз, Врх), 'вершина гори' (Врх), 'вершина горба' (Кнс), *маковиц'я* 'вершина гори' (Лв, Іл, Мкл, Ярм, Ксм, Крвп, Ям, Тк, Зл, Бтк), *маковець* 'т.с. що маковиця' (Бтк), *макушка* 'вершина гори, горба, підвищення' (Скл), Апелятив *мак'івка* < псл. *таковѣка [32, Вып. 17, с. 145-146], пор. укр. *маківка* З. 'розм. т.с. що вер'шина' [19, IV, с. 602], 'вершина гори, пагорба' [7, с. 80; 26, с. 41], 'вершина гори' [30, с. 197], 'купол церкви' [9, с. 505], *маківка* 'круча, крутий схил гори', 'крута гора', *макушка* 'круча, крутий схил гори' [16, с. 276], *маковець* 'вершина гори' [12, с. 236; 33, с. 135].

Поняття 'найвищий' передають географічні апелятиви *чуб* 'вершина скелі' (Тд, МР), 'верхня частина гори' (Брв) < псл. *čubъ [32, Вып. 4, с. 126], *чубок* (зменшувальне від *чуб*) 'вершина гори' (Рсв, Ркв, Ргт, Ілмн, Длн, Блш, Хмк, Тзв, Цв, Пдм, Глч, Свт, Рвн, Крсн, Лпнк, Сп, Скл, Акр, Брст, Ксм, Дзм, Іл), 'вершина горба, підвищення' (Хрпл, Глч), *чубок* 'вершина гори, горба, підвищення' (Яснв). Прийменниково-іменникова назва *на чубаріку* аналогічне значення передає в с. Устеріки Верховинського р-ну. Вона не зустрічається в інших говорах, тому можемо її вважати регіоналізмом. Пор. бук. *чубок* 'вершина гори' [21, с. 650]. Одиначними випадками фіксується лексема *чубок* з різним наголошуванням у волинській, рівненській та західноподільській говірках: *чубок* 'вершина гори, пагорба' [7, с. 143], 'вершина пагорба' [26, с. 41], *чубок* 'вершина гори взагалі', 'гостра вершина гори, підвищення' [16, с. 311]. Сюди ж відносимо нomen *чуприк* (Яснв, СК, Кт), *чуприк* (Грбв), словосполучення *чупер го'ри* (Брж), що передають семантику 'вершина гори'. Апелятив *чупер* < псл. *čuprъ* (ч. р.), *čupra* (ж. р.)

‘чуб, скуйовджене волосся’, похідне утворення від *щирь / щира* ‘т.с.’, споріднених із *щубь / щуба* (чергування кінцевих р : б), поширене в ін. слов’янських мовах [8, VI, с. 356].

Апелятив *грун*’ із значенням ‘вершина гори взагалі’ досить часто вживається на території Верховинського, Косівського та Рожнятівського р-нів (Уст, Крв, Брж, Бст, Лпнк, Лпвц, Кмн, Прг, Лг, Сн, Рзт, Рчк, Прк, Явр).

Нами зафіксовано метафоричний за походженням термін ¹*греб’ін*’ (< псл. *greby (род. -*ene*) < *grebō ‘гребу’ [8, I, с. 589]) з семантикою ‘вершина скали’ (Рзт), ‘вершина гори’ (Явр) та атрибутивне словосполучення *великий греб’ін* у другому значенні (Лв). Цей термін існує й в діалектному мовленні інших регіонів України: на Волині [7, с. 39], на Кіровоградщині [4, с. 63], на Рівненщині [26, с. 31], на Сумщині, на Чернігівщині [23, с. 65], на Хмельниччині [16, с. 256].

Лексико-семантичну групу ‘вершина гори, горба, підвищення’ формують також поодинокі номени з різною семантикою: *ви’со’та* ‘вершина гори, горба, підвищення’ (Пдв); *нік* ‘вершина гори’ (Брж), дериват ¹*нікун* ‘верх’ (Бстр, Зл), можливо, існував географічний термін *упека ‘скала’ [36, с. 32]; ¹*нідступ* ‘частина гори під вершиною’ (Брж); *да’шок* (перен.) ‘верх кам’яної плити’ (Брж); *нід* ‘верхня рівна частина гори’ (Гт), пор. *нід* ‘низинне місце; западина’ [2, с. 763], а також гуц. *нід* ‘горище (над хатою)’ [5, с. 149]; *чуга* ‘найвища частина гори’ (Явр); *р’їжа* ‘верх гори’ (Явр); анатомічний термін *голо’ва* ‘вершина гори’ (Явр), ‘вершина горба, підвищення’ (Лсц); *кам’я’їлий велетен* ‘людиноподібна вершина’ (Явр, Сн); *бур’бел*, вар. *бур’бел* ‘вершина гори’ (Бтк), ‘т.с.’ [6, с. 261], що генетично пов’язаний з *бурба* ‘круглі шишки на рослині’, пор. п. *burbulka* ‘булька, бульбашка’ [8, I, с. 298]; *прі’ч’їл*, вар. *прі’ч’їл*, *прі’чолок*, *прі’ч’їлка* ‘вершина гори’ (Зл, Чрн); *щит* ‘вершина гори’ (Лч), пор. рос. *щит*, блр. *щыт* ‘вершина гори’, п. *szczyt* ‘верх, вершина’, ч. *štit* ‘вершина гори’ [13, с. 634]; *шп’їн* ‘вершина гори; хребет гори’ (Грн, Чрн), вар. *сп’їн* (Грн), пор. ‘вершина гори; гірський хребет’ [12, с. 254], ‘вершина гори; хребет гори’ [33, с. 50], ‘малий пагорб; вершина гори’ [36, с. 32], пор. рум. *spin* ‘шип, колючка’, *spinare* ‘вершина, верх (гори)’ [17, с. 436]; *шпиль’ка* ‘вершина горба з стрімким підйомом і спуском’ (Стц), вол. *шпиль* ‘невисока, кругла гірка’ [7, с. 144]; *корн* ‘пік; гостра вершина гори’ (Стп); *куйе’ва* ‘вершина гори’ (‘глухий кут’) (Крн), пор. *куе’ви* ‘вершки гір’ [29, с. 287]. Атрибутивна словосполука *куртий верх* (Мкл), утворене від прикметника *куртий* (діал.) ‘короткий’ [20, III, с. 331] < псл. *kortъ, що є похідним з *t*-детермінативом від і.-е. основи (s)*ker-* ‘вигинати, кривити, крутити’ [27, с. 151].

На **‘круглу форму гори, вершини’** вказують номени: ¹*кругла*, суфіксальні утворення *кругл’ак*, *кругл’ек* (у багатьох н. пп.), *кругли’к* (Дб), *кругол’на* ‘гора округлої форми’ (Лпв). Вони мотивовані прикметником *кругла* (< псл. *krogľь) ‘яка має форму круга, кулі, циліндра; округла’ [2, с. 468], пор. *кругляк* ‘круглий ліс’ [4, с. 102]. Апелятив *будз* (перен.) позначає ‘гору округлої форми, подібну на грудку сиру’ (Двгп, Крв, Лг, Гт), пор. *будз* ‘овечий сир зі свіжого молока у формі кулі’ [5, с. 30] < рум. *bult* ‘брила (солі, землі); кулька, грудка, згусток, клубок’ [8, I, с. 278]. Таку ж ознаку передають лексеми *ст’їг* ‘гора округлої форми’ (Брк), ‘гора, подібна на стіг’ (Злн, Зл, Ттр, Плн), дем. *ст’їжок* (Ксв, Бстр), пор. ч. *stoh* ‘гора з довгою і заокругленою вершиною’ [11, с. 68], словен. *stōžec* ‘конус’ [37, с. 291], ¹*сто’гова* ‘подібна на стіг’ (Мнв) утворена, способом субстантивзації членного прикметника *сто’гова*. Апелятив *завал’ена* – субстантивований прикметник, що передає значення ‘округла гора, горб’

(Рсв, Ккл, Тзв, Блбр). Лексичні одиниці *ʼгомолʼа*, *ʼгомолʼ* ‘округла гора’ (Рчк) походять з псл. *gomola ‘брила, куля’ [8, I, с. 559], пор. п. *gomóla* чи *gomúla* ‘головка сиру; куляста брила чогось м’якого, напр., масла, сиру’ [8, I, с. 559; 25, с. 153].

Це семантичне мікрополе формують також назви румунського походження з семантикою ‘кругла гора’ – *raʼtundă* (Стп), утворена способом субстантивациі рум. прикметника *rotundă* // *rătundă* ‘кругла’ [17, с. 405], пор. також фр. *rotonde*, італ. *rotonda* ‘кругла або напівкругла споруда’ < лат. *rotonda* ‘кругла, заокруглена’ [8, V, с. 128]; *raʼtundул* (ВБ, Брк, Крвп), вар. *роʼтундул* (ВБ, Крв, Брк), *раʼтундол* (ВБ), утворена за допомогою суфікса-артикля *-ул* від прикметника *rotund* // *rătund* ‘круглий’ [17, с. 405]; *ʼротул*, вар. *ʼротило* (Влв), утворена за допомогою суфікса-артикля *-ул* від апелятива *roată* ‘колесо, круг’ [17, с. 403, 404].

Перехід з цілого на частину виражають наступні номенклатурні терміни: *ʼглобус* (перен.) ‘верх округлої форми, подібний на частину глобуса’ (Л, Крсн, ВХ, Лмн, Цнв); *товʼста (-ий)* (гора, горб) ‘значна завширшки, широка’ (Злн, Плн); *ʼбубен*, дериват *ʼбубенка* ‘гора з круглою вершиною’ (Бтк, Бстр, Влв, Мнв), фонетичні варіанти *ʼбубенʼ* (Рсв, Лг), *ʼбубин* (Клш, Бтк, Бстр, Влв) в тому ж значенні, основа яких сягає псл. *viba < і.-е. **vei-* // **voi-* ‘надувати, розбухати’ [8, I, с. 274], пор. закарп. *бубен* (діал.) ‘кругла вершина’ [1, с. 93]; *круʼжок* ‘напівкругла частина гори’ (Тк), дем. від *круг*, ‘напівкругла частина берега’ [36, с. 24], пор. також *кружок* ‘гора, яка поросла лісом’, ‘долина’, ‘малий ліс’ [7, с. 69].

Семантику **‘гостра вершина гори, горба, підвищення’** репрезентують народні географічні терміни: *чуб* (Блх, Ргт, Клш, Блбр, Кнз, Сп, Схд, Скуп, Брст), *ʼчубок* (Блх, Брт, Ркв, Ргт, Хмк, Пдм, Глч, Клш, Брж, Крсн, Рвн 1, Ілмн, Дб, Пчн, Сн, Акp), *чуʼбок* (Явр), *ʼчомплик* (Стц, Птч, Рсв), *ʼчомбик* (ІФ, Змг). На гостру форму гори вказує апелятив *ʼr’ig* (Св, Длн, Блш, Збл, Лпвц), ‘гостра вершина’ (ВЯ, ВБ, Тп, Злн, ББ, Гт), (< псл. *rogъ) ‘гостра вершина’ [12, с. 247]. Семантичні відтінки виражає лексема *шпилʼ* 1. ‘гостра вершина гори, горба, підвищення’ (Рвн, Крхв, Кмн, Прг, Кн, Рзт, Рчк, Явр), 2. ‘гостра вершина гори, скелі’ (МР, Тд), 3. гостра вершина гори’ (Дзм, Іл), 4. ‘гостра вершина горба’ (Дбрв 1), *шпилʼ* ‘т.с. що *шпилʼ* у 1 знач.’ (Іл). Вона вживається ще з іншою семантикою: *шпиль* [12, с. 254; 10, с. 359; 7, с. 144; 16, с. 313]. Це є прикладом кореляції за твердістю : м’якістю [л] : [лʼ]. Наступна назва *шпʼін* в живій мові носіїв функціонує із значенням ‘вершина гори; найвужча частина верха’ (Рнг), пор. *шпінь*, *шпінь* ‘вершина гори; гірський хребет’ [12, с. 254], ‘малий пагорб; вершина гори’ [36, с. 32], ‘хребет гори’ [33, с. 50], ‘верх гори’ [15, II, с. 388], пор. також рум. *spin* ‘шип, колючка’ [33, с. 50], *spinare* ‘вершина, верх (гори)’ [17, с. 436]. На гостру форму вказують інші реестрові терміни: *шчоʼб* ‘гостра гора’ (НС), *ʼгига* ‘т.с.’ (Мкл, Рчк, Прк, Брст, Шп), *ʼглифа*, дем. *ʼглифка* ‘гостра вершина гори’ (Вр), *корт* ‘т.с.’ (Стп), пор. *корт* ‘пік; гостра вершина гори’ [13, с. 291]. Аналізовану семему формують апелятивиметафори – *дзʼоб* ‘гостра вершина гори’ (Грбв, Лпнк), пор. *дзʼоб* ‘гостра вершина гори, горба, підвищення’ [16, с. 258], *дзʼомб* ‘гостра вершина гори’ [12, с. 225; 16, с. 258] та *ʼшпицʼі* ‘гострі вершини гір’ (Іл).

Номени *ʼостра* ‘гостра гора’ (Уст, Ндв, Лч, Ярм, Ксв, Мкл, Ос), *ʼострий* ‘гострий верх’ (Уст, Ндв, Лч, Ярм, Ксв, Мкл), ‘гострий верх, горб’ (ВМ, Стрн, Грх, ГЛ), утворені від прикметника *острий* (заст., діал.) ‘гострий; який звужується, натягується на кінці’ [2, с. 194].

На гостру форму вказують атрибутивні словосполучення, утворені за моделлю прикметник + іменник: *гостра го́ра* (Стц), *о́стра го́ра* (Рг, Стц), *гострий грунь* (Прх), *гостра клива* (Врх), *гостра кичера* (Рзт, Злн), вар. *о́стра кичера* (Рзт), *гострий верх* ‘гостра вершина гори’ (Бгр, Нб), *гостра кичерка* ‘пагорб’ (Глв), *гострий груник* (Двгп, Плн), *о́стра могила* ‘гострий горб’ (Об, Гнч, Рсх), *чулул¹коватий горб* ‘гострий горб, звужена верхня частина горба’ (Стц), останнє з яких є регіоналізмом.

Одиничний випадок вживання апелятива-компози́та *острог²ірка* ‘підвищення, яке звужується уверх, має форму піраміди’ (Лпв).

Отже, географічну номенклатуру лексико-семантичної групи ‘вершина гори, горба, підвищення’ Івано-Франківщини сформовано завдяки дериваційним процесам (словотворення). Збагачення термінології виходить за межі словотвору, оскільки у цьому семантичному ряді наявні аналітичні конструкції. Місцева апелятивна лексика поєднує лексеми, які вживаються в переносному значенні. Поряд із назвами праслов'янського походження вживаються також запозичення з румунської мови. Подальше дослідження буде спрямовано на розширення ареалу, доповнення зібраної лексики та виявлення інших семантичних відтінків народних назв.

Література:

1. Беньої В. Ф. Мікротопонімія басейну річки Ужа : дис. ... канд. філол. наук / В. Ф. Беньої. – Ужгород, 2009. – 233 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ-Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
3. Григорян Э. А. Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков / Э. А. Григорян. – Ереван : Айастан, 1975. – 260 с.
4. Громко Т. В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т. В. Громко, В. В. Лучик, Т. І. Поляруш. – К.; Кіровоград: КДПУ, 1999. – 224 с.
5. Гуцульські говірки. Короткий словник / [відп. ред. Я. В. Закревська]. – Львів, 1997. – 232 с.
6. Гуцульщина. Лінгвістичні етюди. – К. : Наукова думка, 1991. – 308 с.
7. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині / О. К. Данилюк. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – 148 с.
8. Етимологічний словник української мови : [в 7 т.] / за ред. О. С. Мельничука. – Т. 1–5. – К. : Наук. думка, 1982–2006.
9. Клапчук В. М. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.). – Львів – Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. – 508 с., іл.: 158, табл. 126, бібл.: с. 447–503.
10. Лісняк Н. І. Географічна термінологія в мікротопонімії Західного Поділля / Н. І. Лісняк // *Studia Slavistica*. Вип. 10. Ономастика. Топоніміка. – Ужгород, 2009. – С. 357–363.
11. Малько Р. Н. Географическая терминология чешского и словацкого языков (на общесловянском фоне). Минск.: Наука и техника, 1974. – 143 с.
12. Марусенко Т. А. Матеріали к словарю українських географических апеллятивов (названия рельефов) / Т. А. Марусенко // *Полесьє* (Лінгвістика. Археологія. Топоніміка) / [отв. ред. В. В. Мартынов, Н. И. Толстой]. – М. : Наука, 1968. – С. 206–255.

13. Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984. – 653 с.
14. Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови. (Правобережне Полісся). — К.: Наукова думка, 1979. – 313 с.
15. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 1–2.
16. Потапчук І. М. Народна географічна термінологія в західноподільських говірках: Дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Камянець-Подільський нац. у-т ім. І. Огієнка. – Камянець-Подільськ, 2012. – 315с.
17. Румунсько-український словник. – Бухарест, 1963. – 563 с.
18. Сіденко Н. П. Географічна апелятивна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук спец. 10.02.01 «Українська мова» / Сіденко Надія Петрівна; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2003. – 22 с.: табл., карти.
19. Словник української мови: [в 11 т.] / [гол. ред. І. К. Білодід]. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
20. Словарь української мови / упоряд. Б. Д. Грінченко. – К. : Наукова думка, 1996. – Т. 1–3; 1997. – Т. 4.
21. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
22. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды / Н. И. Толстой / [отв. ред. С. Б. Бернштейн]. – М.: Наука, 1969. – 260 с.
23. Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 274 с.
24. Чучка П. П. Назви вершин гори та сідловини в українських говорах Закарпаття / П. П. Чучка // Мовознавство. – 1978. – № 6. – С. 73-77.
25. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : Історико-етимологічний словник / П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 704 + XLVIII с.
26. Шийка С. В. Народна географічна термінологія Ровенщини: дис. канд. філол. наук: 10. 02. 01 / С. В. Шийка. – К., 2013. – 267 с.
27. Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції) / В. П. Шульгач; [відп. ред. І. М. Железняк]. – К., 1998. – 368 с.
28. Шульгач В. П. Словник географічних термінів Західного Полісся / В. П. Шульгач // Ономастика України та етногенез східних слов'ян. – К., 1998. – С. 215–226.
29. Шухевич В. Гуцульщина. Репринтне відтворення видання 1899-1907 рр. / В. Шухевич. – Верховина, 2000. – Ч. 5. – С. 287.
30. Юрковский М. Термины, обозначающие вершину, в украинском языке // Восточнославянская ономастика. Исследование и материалы. – М.: Наука, 1979. – С. 194-200.
31. Яшкін І. Я. Беларуска геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1971. – 256 с.
32. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / [под. ред. О. Н. Трубочёва, А. Ф. Журавлёва]. – М. : Наука, 1974–2011. – Вып. 1–37.
33. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec // Prace Onomastyczne. – Kraków, 1950. – № 2. – 264 s.

34. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého / V Machek. – Praha, 1968. – 866 s.
35. Nitsche P. Die geographische Terminologie des Polnischen. – Köln-Graz: Böhlau, 1964. – 339 s.
36. Rudnicki J. Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny / J. Rudnicki. – Lwów, 1939. – 255 s.
37. Slovensko-ruski slovar // Sest. M. Hostnik. – Gorica, 1901.

Умовні скорочення населених пунктів:

Ббч – с. Бабче, Бгр – с. Богрівка, ГЛ – с. Горохолин Ліс, Грх – с. Горохолина, Гт – с. Гута, Мнв – с. Манява, Стрн – с. Старуна Богородчанського р-ну; Блх – м. Болахів Болахівської м/р; Брв – с. Барвінків, Брж – с. Бережниця, Бст – с. Бистрець, Блбр – с. Білоберізка, Брк – с. Буркут, ВХ – с. Великий Ходак, Вр – м. Верховина, Влв – с. Волова, Глв – с. Голови, Грм – с. Грамі(о)тне, Грн – с. Гринява, Дзм – с. Дземброня, Двгп – с. Довгополе, Змг – с. Замагора, Злн – с. Зелене, Іл – с. Ільці, Крсн – с. Красник, Крн – с. Красноїлля, Крвп – с. Кривопілля, Крв – с. Криворівня, Прх – с. Перехресне, Рвн – с. Рівня, Тп – с. Топільче, Уст – с. Устеріки, Чрм – с. Черемошна, Шп – с. Шепіт, Ябл – с. Яблуниця Верховинського р-ну; Блш – смт Більшівці, Бршт – м. Бурштин, Глч – м. Галич, Ккл – с. Куکیلники Галицького р-ну; Кнс – с. Кунисівці, Нз – с. Незвисько, Ркв – с. Раковець, Рг – с. Рогиня, Рсх – с. Росохач, Городенківського р-ну; Длн – м. Долина Долинського р-ну; ІФ – м. Івано-Франківськ, Хрпл – с. Хриплин Івано-Франківська м/р; Клш – м. Калуш, Пдм – с. Підмихайля, Тж – с. Тужилів, Цв – с. Цвітова Калуського р-ну; ВК – с. Великий Ключів, Вскр – с. Воскресинці, Кн – с. Княздвір, ЛХ – с. Лісний Хлібичин, МК – с. Малий Ключів, Пчн – смт Печеніжин, Рнг – с. Рунгури, Скуп – с. Скопівка Коломийського р-ну; Акр – с. Акрешори, Ббн – с. Бабин, ББ – с. Баня-Березів, Брст – с. Брустурів, ВБ – Вижній Березів, Ксв – м. Косів, Ксм – с. Космач, Кт – смт Кути, Лч – с. Люча, МР – с. Малий Рожин, НБ – с. Нижній Березів, Пст – с. Пістинь, Прк – с. Прокурава, Рчк – с. Річка, Рзт – с. Розтоки, Сн – с. Снідавка, СК – с. Старі Кути, Стп – с. Стопчатів, Тк – с. Текуча, Тд – с. Тюдів, Шшр – с. Шешори, Явр – с. Яворів Косівського р-ну; Бстр – с. Бистриця, Бтк – смт Битків, БО – Білі Ослави, Бк 1 – с. Букове, ВМ – с. Верхній Майдан, Гв – с. Гвізд, Дл – смт Делятин, Зл – с. Зелена, Крсн 1 – с. Красна, Лв – с. Лоєва, Мл – с. Молодків, Ндв – м. Надвірна, Псч – с. Пасічна, Чрн – с. Черник, ЧП – с. Чорний Потік Надвірнянського р-ну; Ргт – м. Рогатин, Свт – с. Світанок Рогатинського р-ну; Врбкв – с. Вербівка, ВЯ – с. Верхній Ясенів, Грбв – с. Грабів, Дб – с. Дуба, Ілмн – с. Ілемня, Кмн – с. Камінь, Кнз – с. Князівське, Крхв – с. Креховичі, Лпвц – с. Липовиця, Лпнк – с. Лоп'янка, Лг – с. Луги, Нб – с. Небилів, НС – с. Нижній Струтинь, Прг – смт Перегінське, Рвн 1 – с. Рівня, Св – с. Сваричів, Сп – с. Спас, Схд – с. Суходіл, Цнв – с. Цінева, Яснв – с. Ясеновець Рожнятівського р-ну; Збл – смт Заболотів, Пдв – с. Підвисоке, Птч – с. Потічок, Стц – с. Стецева, Тр – с. Троїця Снятинського р-ну; Лпв – с. Липівка, Лсц – смт Лисець, Тзв – с. Тязів, Хмк – с. Хом'яківка Тисменицького р-ну; Брт – с. Бортники, Гнч – с. Гончарів, Дбрв 1 – с. Діброва, Об – смт Обертин, Ос – с. Остриня Тлумацького р-ну; Врх – смт Ворохта, Мкл – с. Микуличин, Плн – с. Поляниця, Ттр – с. Татарів, Яб – с. Яблуниця, Ям – с. Ямна, Ярм – м. Яремче Яремчанської м/р.

Задорожна Олена Сергіївна

кандидат філологічних наук,
в. о. завідувача кафедри мовної підготовки
факультету навчання іноземних громадян
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Україна, Київ)

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ

Ключові слова: інновації, іноземний студент, модернізація, інтерактивні методи, комунікативно-пізнавальний, мультимедіа.

Keywords: innovations, foreign student, modernisation, interactive methods, communicative-cognitive, multimedia.

Входження України у світовий освітній простір зумовлює необхідність приведення вітчизняних освітніх стандартів у відповідність з нормами світового співтовариства. В Україні визначені стратегії розвитку освіти у ХХ столітті: створення життєздатної системи неперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального і культурного потенціалу як найвищої цінності нації [7,12].

Останнім часом у зв'язку з глобальною інтеграцією і розширенням політичних, економічних і культурних зв'язків між країнами, міграцією робочої сили на міжнародному ринку праці, розповсюдження засобів масової комунікації і відкритого доступу до широкого інформаційного простору у багатьох державах, в тому числі і в Україні, йдуть інтенсивні процеси стандартизації й інформатизації освіти, розробляються шляхи підвищення її результативності. Можна говорити про те, що сьогодні українська освіта, змінює систему пріоритетів, вступаючи в нову – інформаційну фазу свого розвитку.

Основними завданнями сучасної освітньої системи стають інноваційні форми і методи викладання, відмова від формального підходу до навчання, використання нових сучасних технологій в реалізації практичних цілей й задач.

Інтеграція та глобалізація інформаційних і культурних процесів зумовлюють потреби модернізації освітньої системи України за всіма напрямками, що вимагає розробки концептуальних засад у кожному з них. Навчання іноземних студентів є одним із таких напрямів, важливим чинником становлення української держави як рівноправного партнера у створенні світового освітнього простору [8]. Особливість сучасного стану навчання іноземців полягає у модернізації методичної та методологічної освітньої парадигми відповідно до вимог Болонської конвенції.

Мовна підготовка іноземних громадян у ВНЗ України має ґрунтуватися на принципах гуманізму, особистісного розвитку й виховання, системності, науковості, міжкультурного діалогу, застосуванні різних форм навчальної діяльності.

Специфічною рисою довузівського етапу навчання є інтенсивність вивчення іноземної мови, що обумовлено необхідністю за короткий проміжок часу оволодіти мовою в обсязі, достатньому для подальшого навчання у ВНЗ України.

Для формування комунікативної компетенції іноземних студентів та їхньої адаптації в новій освітній середі необхідно найбільш раціонально й ефективно використовувати можливості поза аудиторної самостійної роботи, яка здійснюється з залучанням інноваційних методів навчання.

Останнім часом мультимедійні технології – це одне з найбільш активно розвинутих напрямлень нових інноваційних технологій в учбовому процесі.

Використання складної анімації і комп'ютерної графіки допомагає значно спростувати процес сприйняття мови за допомогою візуальних засобів.

Радикальна реформа системи освіти в Україні орієнтує сучасних викладачів застосовувати у роботі зі студентами сучасні методи та методики, які сприяють розвитку творчих засад особистості з урахуванням індивідуальних особливостей кожного студента.

Пріоритетом у роботі сучасного викладача має стати студент з його здібностями, талантами тощо. На сьогодні головною метою є забезпечення студентам найкращих умов для всебічного розвитку та здобуття якісної освіти в Україні.

Основним завданням сучасної вищої освіти є розвиток гармонійно цілісної особистості, де у центрі уваги – студент з його здібностями, потенційними можливостями, а також створення інноваційного простору. Кожен сучасний викладач повинен організовувати інноваційний процес під час навчальної діяльності таким чином, щоб створити сприятливе навчальне середовище, в якому теорія і практика студентів завоювалась одночасно.

Використання інноваційних технологій підвищує інтенсивність навчання, розвиває творчі здібності студентів. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації.

Умовою й змістом інноваційного типу навчання є сформованість в студентів здатності самостійно вчитися, шукати в різних джерелах інформацію й застосовувати набуті знання, виробляти вміння діяти, прагнути до творчості та саморозвитку [7,12].

Працюючи над розробкою моделей сучасних уроків, викладачам треба прагнути побудувати їх на оптимальному поєднанні традиційних, перевірених часом принципів дидактики.

Головною метою інтерактивного навчання є створювання комфортних умов навчання, при яких студент відчуває свою успішність, свою інтелектуальну досконалість. Технологія інтерактивного навчання передбачає – таку організацію навчального процесу, за якої неможлива відмова від участі у процесі пізнання. Інтерактивний метод надає можливість вирішити комунікативно-пізнавальні задачі засобами іншомовного спілкування.

Категорію „інтерактивне навчання” можна визначити як: а) взаємодію викладача і студента в процесі спілкування; б) навчання з метою вирішення комунікативних і лінгвістичних завдань.

Головною метою вивчення мови у ВНЗ є формування комунікативної компетенції, всі інші (освітня, виховна, розвиваюча) реалізуються в процесі здійснення цієї

головної мети. Комунікативний підхід має на увазі навчання спілкуванню і формуванню здібності до міжкультурної взаємодії, що є основою функціонування Інтернету.

На сьогодні пріоритет віддається комунікативності, інтерактивності, автентичності спілкування, вивченню мови в культурному контексті, автономності і гуманізації навчання. Дані принципи роблять можливим розвиток міжкультурної компетентції як компонента комунікативної здатності.

У наш час вимоги до викладачів дещо змінилися порівняно з попередніми роками. Сучасний викладач має знати новітні методи викладання своєї дисципліни, обов'язковим є використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій, мультимедійних засобів навчання, комп'ютерних навчальних програм, мережі Інтернет, кейс-методів тощо. Повинна бути безперервна робота викладача над собою. Головне завдання викладача зацікавити студента своїм предметом, розкрити нові обрії та можливості для кращого сприймання навчального матеріалу. Саме від цього залежить, перш за все, контакт між студентом і викладачем, а також швидке досягнення бажаного результату.

До сучасних методичних інновацій можна віднести інтерактивні методи навчання. Слово «інтерактив» прийшло до нас із англійської мови «interact». «Inter» – це «взаємний», «act» – діяти. Інтерактивне навчання – це навчання основане на діалогічному мовленні, в ході якого здійснюється взаємодія викладача і студента, при цьому вони – рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання.

Інтерактивне навчання – це, перш за все, діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія вчителя та учня.

Удосконалення змісту мовної освіти у ВНЗ, складовою частиною якого має стати формування особистості викладача державної/регіональної мови як іноземної, здатного впроваджувати новітні ефективні технології опанування іноземцями мови навчання та соціокультурного спілкування [8].

В ХХІ ст. має відбуватися обов'язкове впровадження інноваційних методів навчання. Його потрібно здійснювати за такими напрямками:

- забезпечення автономії студентів у навчанні, що передбачає самостійну роботу студента;
- використання на заняттях презентацій, рольових ігор, мультимедійних засобів тощо;
- постійне удосконалення системи контролю знань, навичок та вмінь студентів;
- неперервний особистісний і професійний розвиток, підвищення наукової та педагогічної компетентності й кваліфікації педагогічних кадрів.

Також, не забувати про формування у студентів віри у власні можливості та у результат їх професійних досягнень.

Для вищезазначених завдань та для їх успішного виконання сучасний, прогресивний викладач має бути організатором, психологом, висококомпетентним фахівцем у своїй галузі та ерудитом в інших галузях знань.

Від вищої школи вимагається задоволення потреб особистості в таких знаннях і такій інформації, які б дозволяли швидко адаптуватися в сучасній ситуації, яка змінюється з кожним днем, для цього існує потреба в спеціальній підготовці сучасних викладацьких кадрів.

Сучасні підручники пишуть з врахуванням останніх новітніх методик і технологій. На сьогодні застосування мультимедіа, компакт-дисків, Інтернет ресурсів, дистанційного навчання тощо – все це допомагає викладачу і студенту досягти швидше бажаного результату.

Отже, застосування на практиці інноваційних підходів надає можливість викладачам вдосконалювати, підвищувати ефективність навчального процесу й рівень знань іноземних студентів. Завдання сучасного викладача полягає в тому, щоб створити всі умови для практичного опанування мови для кожного іноземного студента та вибрати такі методи навчання, які б дозволили кожному студенту проявити свою активність, свій талант.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богомолов А. Н. Виртуальная среда обучения русскому языку как иностранному: лингвокультурологический аспект: Монография. – М. : МАКС Пресс, 2008 – 320 с.
2. Горошкіна О. М., Попова Л. О. Сучасний урок української мови: від планування до проведення. / О. М. Горошкіна, Л. О. Попова. – Х. : Вид. група «Основа», 2010. – 111 с.
3. Інноваційні методи навчання у сучасній школі <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/innovatssni>
4. Інноваційні методи навчання іноземних мов у вищій <http://.visnyk.vntu.edu.ua/article/viewFile/624/3323>
5. Кобцев Д. А. Интегрированное обучение на уроках украинської мови: англійська мова, російська мова, українська література, зарубіжна література, історія України, етика. / Д. А. Кобцев. – Х. : Вид. група «Основа», 2010. – 299 с.
6. Методика преподавания иностранных языков: общий курс: отв. ред. А. Н. Шапов. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА: Восток – Запад, 2008. – 253 с.
7. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика. / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за загальн. Ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.
8. Проект Концепції мовної освіти іноземців у вищих ...
9. <http://mon.gov.ua/img/zstored/.../2012-conz-zak.doc>
10. Русский язык за рубежом учебно-методический иллюстрированный журнал. Вып. № 1/ 2013 (236). – М. : – 128 с.
11. Підвищення ефективності навчально – виховного процесу з іноземних мов шляхом впровадження інноваційних технологій. http://teacherjournal.com.ua/.../14586_Підвищення%...

Петришин О.Л.

старший викладач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. Івана Франка

Лужецька О.М.

старший викладач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. Івана Франка

ФОНЕТИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КАНАДІ

У статті проаналізовані основні фонетичні особливості канадського варіанту англійської мови як результат довготривалого процесу розвитку і становлення мови, що відбувався під впливом британської англійської. Виявлено спільні та відмінні риси голосних, приголосних та словесного наголосу англійської мови в Канаді, Великій Британії та США.

Ключові слова: вимова, наголос, наголошений склад, дифтонг, канадський варіант.

This article deals with the main phonetic peculiarities of Canadian variant of the English language as the result of a long process of the language development and formation under the influence of British English. The common and distinctive features of vowels, consonants and word stress of the English language in Canada, the UK and the USA are analysed.

Keywords: pronunciation, stress, stressed syllable, diphthong, Canadian variant.

Актуальність. Одним з актуальних питань сучасного мовознавства є формування та розвиток мовної картини світу.

Особливо значущими стають проблема варіативності мов, визначення їх лінгвістичного статусу та факторів, що зумовлюють цю варіативність. Ці аспекти висвітлюються у працях Л. Вербицької [1], Н. Мечковської [6], Г. Орлова [9].” Серед рушіїв мовної варіативності Н. Мечковська провідними визнає суспільний прогрес та розвиток і збагачення функціонально-стильових різновидів мови, наголошуючи водночас, що мовна норма – феномен, психологічно обов’язковий для кожного мовця зокрема і суспільства в цілому [6, 9 – 11].

Т. Орлов обстоює думку, що варіантність – інгерентна властивість кожної мови, яку детермінують: історичні зміни у системі і структурі національних мов, гетерогенний характер їхніх літературних різновидів, процеси старіння мовних норм і з’яви інновацій, вплив територіальних і соціальних діалектів.

Л. Вербицька, відзначивши, що всі одиниці мови варіантні, аналізує причини і факти фонетичної варіативності [1, 87].

Про особливу актуальність проблеми варіативності мови, викликаної соціальними, функціональними і територіальними чинниками, свідчить цілий ряд робіт у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві (В.Г. Гак, Л.А. Гаращук, Ю.А. Жлуктенко, Л.Л. Нелюбін, Г.А. Орлов, В.В. Ощепкова, Л.Г. Попова, М.А. Соколова, Н.Н. Семеник, Г.В. Степанов, Г.Д. Томахин, А.І. Чередніченко, А.Д. Швейцер, В.Н. Ярцева, П.

Траджил, Р. Макдевід). Інтерес до питань варіативності англійської мови пояснюється неоднорідністю і складністю її складу, особливостями її функціонування в різних мовних ситуаціях і територіальних ареалах.

Вітчизняні та зарубіжні лінгвісти, які працюють в сфері англійської варіантології, займаються такими проблемами, як виникнення схожості і відмінностей між територіальними варіантами на різних мовних рівнях, взаємовплив варіантів, особливості лінгвістичної ситуації в англійськомовних країнах. Ряд досліджень було присвячено особливостям окремих територіальних варіантів. Так, в роботах А.Д. Швейцера був виконаний глибокий і усесторонній аналіз фонетичних, лексичних і граматичних рис, специфічних для американського варіанту англійської мови, вироблені понятійний апарат і методика дослідження, які надалі були покладені в основу вивчення особливостей англійської мови в інших ареалах.

Оскільки фонетичні зміни, в порівнянні із лексичними і граматичними, відбуваються набагато швидше, дослідження саме фонетичних особливостей є важливим завданням.

Актуальність проблеми визначається постійним інтересом до вивчення, з одного боку, реального функціонування сучасної англійської мови як мови міжнародного спілкування, як засобу досягнення взаєморозуміння між людьми різних культур, що здійснюють спільну діяльність, з іншого – до її фонетичної варіативності.

Мета нашої статті – дослідження та виявлення основних тенденцій фонетичної варіативності англійської мови в Канаді, спричинених соціально-історичними умовами розвитку суспільства. **Об'єктом** розвідки є фонетична варіативність сучасної англійської мови в Канаді. **Предмет** статті становлять основні фонетичні особливості канадського варіанту сучасної англійської мови.

Невід'ємним атрибутом мови на всіх етапах її розвитку є норма. Мовна норма існує у будь-якому мовному колективі і входить до ряду норм та звичаїв, представлених у суспільстві в різні періоди його розвитку. Кожен член колективу прагне до того, щоб його мовлення не відрізнялося від мовлення інших членів колективу, тобто він підкоряється літературній нормі. Іншими словами, в основі мовної норми лежить колективний узус. Соціальний аспект виявляється не тільки у доборі та фіксації мовних явищ, але й у системі їхніх оцінок (наприклад, “неправильно”, “недоречно”, “некрасиво”) [5, 337].

Мовна норма може бути схарактеризована як сукупність явищ, прийнятих, відібраних та закріплених у мовленні носіїв конкретної мови та обов'язкових для всіх, хто володіє літературною мовою у визначений період часу. Норма є обмеженням варіативності системи [11]. На рівні звукової системи мови норма визначається як відпрацьована вимовна форма єдиної літературної мови, що підкоряється законам та правилам, відтак прийнята у визначеному мовному колективі.

“Мовна норма – це сукупність найбільш стійких традиційних реалізацій мовної системи, відібраних та закріплених у процесі суспільної комунікації. Норма як сукупність стабільних та уніфікованих мовних засобів і правил їхнього вживання, які свідомо фіксуються та культивуються суспільством, є специфічною ознакою літературної мови національного періоду” [5, 337]. У поняття стабільності норми входять такі ознаки, як історична стійкість, традиційність, певне обмеження можливих коливань та варіантів.

Лінгвісти описують норму як соціально схвалюване правило, яке змінюється у процесі історичного розвитку суспільства. Тобто норма, як і сама мова, – явище, що постійно розвивається: історичний розвиток мовної норми є формою її існування. Мовна норма змінюється, тому що функціонує у суспільстві, яке також змінюється, і повинна відповідати потребам громадського життя, підкорятися його умовам. Отож, поняття мовної норми діалектично ґрунтується на ознаках стійкості мовної структури та динаміки мовного розвитку [3]. Все щойно викладене дозволяє віднести динамізм і стійкість норми до основних ознак, які характеризують мовну норму.

Сучасна англійська мова, широко представлена на лінгвістичній карті світу, активно реалізується у різних формах свого існування. Одним із її своєрідних екзистенційних модусів виступає канадський варіант англійської мови (Canadian English) – об'єкт численних розвідок, у ході яких науковці зосереджували свою увагу на певному аспекті його еволюції.

Л. Г. Попова знаходить багато явищ, спільних для канадського та американського варіантів сучасної англійської літературної мови (“загальне ядро”), але в той же час відзначає, що канадський варіант має багато спільного з британським. “На-явність певних диференціальних ознак канадського варіанта англійської мови на лексико-семантичному рівні (до яких належать як самі канадизми, тобто лексичні одиниці, специфічні протиставлення, що включають американізми, бритицизми і загальноанглійські одиниці, а також сам факт співіснування цих одиниць у Канаді), дає певну підставу для того, щоб характеризувати сучасну літературну англійську мову в Канаді (на лексико-семантичному рівні) як дискретну мікросхему або окремий варіант літературної англійської мови, що займає проміжне положення між GA і RP і тяжіє більшою мірою до американського варіанта” [9, 20]. Вчені Г. С. Щур, Т. І. Касаткіна, Н. І. Ильчук, М. М. Дроздова у своїх роботах про англійську мову Канади користуються терміном “варіант”.

Найпершою різницею в мові, яку помітно в іноземців, є вимова. М. Оркін вважає, що на канадську вимову сильно впливає фонетика General American, в самій же Канаді власного вимовного стандарту не існує, і навіть одна і та сама людина вимовляє одні й ті самі звуки по-різному. Найбільш типовим для Канади вважається вимова провінції Онтаріо, досліджена У. Авісом [12, 172]. Він зазначив, що в словах повсякденного вжитку тут переважають американські мовні навички, тоді як у словах літературного стилю, які рідше використовуються в повсякденній мові, – британські.

Відмінності у вимові залежать також від соціального статусу носіїв: верхні суспільні верстви більш схильні до британської вимови, нижні шари – до американської. З цього приводу варто навести вислів Стівена Лікока: «У Канаді нам достатньо підтримувати дві мови без намагань винайти сленг, тому ми просто продовжуємо свою справу і використовуємо англійську для літератури, шотландську для проповідей, і американську для розмов» [14].

Подібно до General American, канадською рисою є відсутність розрізнення довготи і короткості голосного: в канадському варіанті немає постійної залежності між якістю та довготою голосного, що знаходиться під відносно сильним наголосом; вимова традиційно коротких голосних часто подовжується, особливо у зв'язку зі зміною висоти тону, наприклад, падінням і підйомом висоти в кінці висловлювання. Вимова довгих голосних може скорочуватися, від чого втрачається відмінність у ви-

мові таких слів, як *cot – caught, sod – sawed*. При подовженні голосного відзначається тенденція вставляти додатковий голосний, тому створюється враження додаткового складу.

Однією з найбільш помітних особливостей на рівні голосних у сучасній англійській мові Канади є так зване «канадське підняття», яке було зафіксоване ще в 1942 році та притаманне деяким північноамериканським штатам. Так дифтонг [au] перед глухим приголосним у словах типу *house, south, couch, out* вимовляється в Канаді як [Lu], тобто з першим елементом більш високого підняття [15, 491]. Перед дзвінким приголосним і в кінці слова цей дифтонг вимовляється, як і в США, тобто [au]: *down, loud, bows, rouse, cow*.

У словах типу *news, dew, tune, student*, де після альвеолярних приголосних британському [ju:] відповідає американське [u:]. Британська норма користується в Канаді великим престижем, за винятком слова *suit*, в якому 83% інформантів вимовляли [u:]. Вимова цих слів з монофтонгом спостерігалася частіше у людей більш низького культурного рівня, в той час як престижність [ju:] мала наслідком поширення його на вимову навіть таких слів, як *moon, noon, too*. В Онтаріо вимова *duke* [duk], *news* [nuz] багатьма носіями може оцінюватися як «негарна» (*inelegant*) [14].

У односкладових словах типу *tooth, food, root, roof, hoof*, в яких у середньоанглійській період коренева голосна звучала [ə:], канадці переважно вимовляють її як [u:]; в словах *soot, foot, look* коренева голосна звучить коротко [u].

У словах типу *class, dance, bath*, де в американському варіанті вживається голосний [æ], а в британському – [a:], для канадської вимови більш характерною є американська тенденція. Саме це поряд зі специфікою вимови [r], і додає мові канадців типово «американського» забарвлення. Тільки в іменниках *aunt* і *drama* канадцями більш високого освітнього рівня зазвичай вимовляється з [a:].

Значний інтерес для лінгвістів представляють запозичення, в яких домінує вимова голосного переднього ряду [æ], хоча мовці американського стандарту англійської мови схильні вимовляти [a]. У 70% випадків виявлена подібна тенденція щодо голосного [æ] у географічних назвах (*Iran, Nevada, Slovakia*), власних іменах (*Barak, Franco, Modano, Natasha*), назвах страв (*goulash, pasta, nacho*) [2].

Слово *zebra* більше половини канадців вимовляють з [e] в наголошеному складі, тоді як у США тут вимовляється [i:]. Форма *been* в канадській вимові має голошний [i:], в американській [i]; в *again* подібно до британської норми вимовляється під наголосом дифтонг [eɪ], у той час як у США зазвичай [e]. У першому наголошеному складі іменників типу *process, progress* більшість канадців вважає за краще дифтонг [ou], а не [ə], як у США. В аналогічній позиції іменника *produce* більшість канадців теж дотримуються британської вимови з [ə], у той час як у США вимовляють [ou]. Слово *vase*, яке в американському варіанті є [veɪz], у Канаді звучить переважно [va:z]. Також британський тип вимови переважає в канадців в словах типу *docile, senile, virile, missile, projectile, futile*, де в кінці вимовляється [aɪ], тоді як у США тут зазвичай звучить [I] або [ə]. Виключенням є слово *fertile*, яке жителі Онтаріо частіше вимовляли з [I] або [ə] в ненаголошеному кінцевому складі [15].

Префікси *anti-, semi-, multi-*, які в американському варіанті вимовляються з [aɪ], більшість канадців вимовляє по-британськи з [I]. Тому підлітки в прикордонних місцевостях Канади називають своїх американських однолітків «*semis*» [ˈsemaɪz]. Ді-

еслівна форма минулого часу *shone* вимовляється більшістю канадців з [ə:] на противагу американському [ou]. Літера «z» в Канаді називається британською [zed], а не американською [zi:]. Двоїста вимова слів *leisure* як [ˈlezə] або [ˈli:zə] і *neither* з голосним [i:] або [aɪ] практикується і серед канадців, хоча в першому випадку більшість віддає перевагу британській формі з [e], а в іншому – американській з [i:]. Іменник *tomato* вживається з американським наголошенням [eɪ], британський [a:] зустрічається лише зрідка.

Значно менше розбіжностей у галузі приголосних. Типовою рисою канадської вимови є так звані “інтрузивні” [r]. Наприклад, слово *khaki* вимовляється [ˈka:rkɪ] (пор. амер. [ˈka:ki], брит. [ˈh^kɪ]). Цей [r] зазвичай з’являється після довгого голосного перед приголосним у словах, де історично його не повинно бути; *poach* [ˈpouɹtʃ], яке перетворюється на омофон іменника *porch*. Канадці, як і американці, вимовляють [r] у кінці слів та перед приголосними в словах типу *car*, *cart*. Зустрічається також у Канаді така фонетична риса General American як поява [h] перед початковою [w] у словах типу *whether*, *whine*, *whale*, але більше третини жителів не дотримуються цього правила послідовно, а ще близько третини взагалі у подібних випадках [h] не вживає.

Було відмічено, що дзвінка вимова глухого [t] в міжвокальній позиції поширена в Канаді, тому пари *seated – seeded*, *wading – waiting*, *bleating – bleeding*, *butter – budder* можуть бути майже омофонами. Ця ознака є характерною для мовців General American, але близько половини канадців у таких парах розрізняють в таких парах звуки [t – d]. Чіткої преференції щодо наголосу окремих слів у канадській англійській не простежується, окрім наголошення багатоскладових слів, що закінчуються на суфікси *-ary*, *-ory*, *-ery*.

У словах типу *dictionary*, *ordinary*, *obligatory*, *reformatory* в канадському варіанті зазвичай спостерігається третинний наголос на суфікс, що є наслідком американського мовного стандарту (GA), у той час як у британській вимові ці слова мають тільки один наголос на корені слова і склади зливаються, значно спрощуючи структуру слова [10]. Щодо наголосу двоскладових слів, перевага надається американському акцентуальному зразку. Під впливом французької мови, яка є другою державною мовою Канади, наголос отримують слова *valet*, *bouquet* на кінцевому складі.

Беручи до уваги особливості територіального розселення, а також фактори політичного, економічного та соціально-культурного характеру, можна зробити висновок, що у фонетичному аспекті канадський варіант англійської мови займає проміжне становище між британською та американською англійською з домінуючою фонетичною складовою американського стандарту.

Вивчення специфіки фонетичної варіативності сучасної англійської мови в Канаді є надзвичайно важливим, адже територіальна різновидність мовлення – це не лише просторова проекція мови, а також проекція соціальна, політична та культурна.

Отже, канадський варіант англійської мови є результатом довготривалого процесу розвитку і становлення мови, що відбувався під впливом британської англійської. В силу історичних та лінгвістичних причин мовлення канадців у фонетичному аспекті більш наближене до американського варіанту, ніж до британського.

Висновки. Таким чином, у ході дослідження було з’ясовано, що канадський варіант англійської мови, не зважаючи на те, що містить у собі риси як і британсько-

го, так і американського варіантів, володіє певною своєрідністю, притаманною лише йому. Канадському варіанту характерні власні особливості не лише на лексичному рівні, але і на фонетичному. Оскільки, вимова жителів Канади є унікальною, їй притаманні власні правила на фонетичному рівні. Все це дає підстави вважати, що канадська мова є справді одним із самостійних варіантів англійської мови.

Перспективу подальших досліджень у контексті окресленої проблеми вбачаємо у науковій розвідці інтонаційних контурів сучасної англійської мови в Канаді.

Література:

1. Вербицкая Л.А. Система и норма: (фонетический аспект) // Сб. науч. тр. / МГПИИЯ им. М.Тореза. – М., 1982. – Вып. 201. – С. 87 – 96.
2. Гаращук Л. А. Основні фонетичні та акцентуальні особливості канадського варіанта англійської мови на сучасному етапі. – Житомир: ЖДУ, 2010. – С. 88–91.
3. Горбачевич К.С. Вариативность слова и языковая норма. – Л.: Наука, 1978. – 283 с.
4. Жлуктенко Ю. О. Канадський варіант англійської мови та поняття канадизми / Ю. О. Жлуктенко // Питання романогерманської філології та методити викладання іноземних мов. – К. : вво Київського університету, 1975. – С. 94–98.
5. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: “Советская энциклопедия”, 1990. – 683 с.
6. Мечковская Н.Б. Коммуникативная деятельность человека. Функции языка и речи // Социальная лингвистика. – М.: Аспект-пресс, 1996. – С. 7 – 29.
7. Орлов Г.А. Современная английская речь. – М.: Высшая школа, 1990. – 246с.
8. Попова Л. Г. Некоторые лексические особенности канадского варианта современного литературного английского языка / Л. Г. Попова. – М. : Высшая школа, 1974. – 26 с.
9. Попова Л. Г. Лексика английского языка в Канаде / Л. Г. Попова – М.: Высшая школа, 1978. – 246 с.
10. Различительные признаки канадского варианта английского языка. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bankreferatov.ru/db/M/5BE95ED32DBDC5D5C3256FD0006CB5B2>
11. Шахбагова Д.А. Фонетическая система английского литературного языка – целостность, устойчивость, вариативность: Автореф. дис. доктора филол. наук. – М., 1986. – 40 с.
12. Avis W. S. The English language in Canada // Current trends in linguistics / W. S. Avis. Ed. by Th. A. Serbek, Paris: The Hague, 1973. – 148 p.
13. Orkin M. M. Speaking Canadian English. An informal account of the English language in Canada M. M. Orkin – London: Routledge & Kegan Paul Ltd Broadway House, 1971.
14. Canadian Accent. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.youtube.com/watch?v=Oe_f8ccswHw&feature=related
15. Wells, John C. Accents of English. – Cambridge, London, New York: Cambridge University Press, 1982. – Books 1, 2, 3 – 685 p.

ОСОБЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРНОГО СТИЛЮ МАРІ ДЕ СЕВІНЬЄ

Ключові слова: епістолярний текст, культурна спадщина, індивідуальний стиль

Key words: epistolary text, cultural heritage, individual style

Дослідження спрямованості будь-якого тексту, в тому числі й епістолярного пов'язано з вивченням прагматичного аспекту комунікації. Будь-який текст має за мету впливати на адресата. Прагматичні характеристики мовленнєвого спілкування визначатимуться в сфері взаємовідношень комунікантів. Про епістолярний текст йде мова, коли адресант звертається до адресата, а адресат в свою чергу використовує лист, як засіб передачі інформації. Якщо ці риси загальні для всіх, можна відрізнити справжні листи від вигаданих.

Однією з найхарактерніших особливостей писемної різноманітності мови є її функціональна спрямованість. Але писемний текст не завжди розкриває свою ціле-спрямованість, як це можна спостерігати в усному мовленні. Інтонація, міміка, жести, діалог виявляють наміри того, хто говорить, в той час як в писемному мовленні це потрібно розпізнати. Відомо, що діалог є ознакою усного мовлення, а монолог – писемного [2, с.16-17]. Якщо розглядати лист, як монолог, то наявність адресата надає йому діалого-монологічний характер. Однак, слід відмітити, що кореспонденція – це можливий дистантний діалог. Відповідь адресата може прийти з запізненням, або взагалі бути відсутньою. А наявність монолога адресата вже породжує комунікативний акт.

Розгляд функціонування висловлювання в системі комунікації означає, що на рівні цієї одиниці проявляються два з трьох видів інформації і лише один піддається розпізнанню на рівні всього тексту. Під інформацією можна розуміти повідомлення, яке оформлене як словосполучення номінативного характеру, речення, сполука речень і цілий текст. Гальперін І.Р. розподіляє інформацію на змістово-функціональну (ЗФІ), змістовно-концептуальну (ЗПІ), та змістовно-підтекстову (ЗПП). Змістовно-функціональна інформація завжди виражена вербально і містить повідомлення про події, які відбувались, відбуваються і відбуватимуться в світі реальному і нереальному. Змістовно-концептуальна інформація повідомляє читачеві особисте розуміння автора, відносин між явищами, які описані засобами ЗФІ. Змістовно-концептуальна підтекстова інформація-це задум автора та його змістовна інтерпретація. Змістовно-підтекстова інформація виявляє собою приховану інформацію, яка витікає з ЗФІ, завдяки здібності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення [2, с. 28].

Епістолярні тексти функціонують в суспільстві на протязі тисячоліть. Їх форма та сфера функціонування різноманітні. В античні часи листи писались як літературні твори, а структура визначалась риторикою. Природна для листів дидак-

тична тенденція стає основною функцією послання апостолів. Для розуміння епохи характерним є визнання єдності, що охоплює різні сфери людської культури і мистецтва. В 17-18 століттях форма епістолярної літератури використовується як засіб надання безпосередності інтелектуальному спілкуванню на прикладі листів маркізи де Севін'є, Вольтера, англійських державних діячів, лорда Честерфілда, які в свою чергу несли дидактичне послання. Епістолярний текст являє собою повідомлення, що володіє змістом і характеризується своїми дистинктивними ознаками. Якщо розглядати епістолярний текст як монолог, то наявність адресата надає йому діалого-монологічну характеристику, а наявність монолога адресата вже породжує комунікативний акт. В епістолярних текстах виражена комунікативна спрямованість, яка тісно пов'язана з категорією інформативності.

В епістолярному тексті проявляється творча індивідуальність з власною концепцією людини і світу, з філософськими, політичними, етичними, й естетичними ідеалами, інтересом та ерудицією, гумором, індивідуальним стилем та індивідуальним методом. Старі листи можуть слугувати зразком для наслідування та «учбовим посібником» з епістолярного жанру [5, с.9].

Епістолярний текст є дистантним спілкуванням, що націлений на комунікацію. Внаслідок того, що на сьогоднішній день виникає необхідність дослідження текстів всіх типів, епістолярні тексти, які ще маловивчені представляють сьогодні великий інтерес.

Т.С. Каїрова в статті «Прояв індивідуальності адресанта крізь нормативні вимоги епістолярного тексту», проводить дослідження взаємодії категорії загального та індивідуального на матеріалі листів Вольтера і вважає їх специфічними і значною мірою закодованими текстами. Згідно з Т.С. Каїровою, термін «епістолярний стиль» є найзагальнішим і охоплює весь корпус листів, що використовуються як у вигляді літературного прийому, так і у реальному житті й досягають своєї найрозгалуженішої та найскладнішої форми в епістолярному романі [3, с.95].

Епістолярна спадщина видатних особливостей цікава тим, що в ній розкриваються проблеми, типові ситуації, які утворюють той чи інший період історичного часу. В епістолярних текстах письменників теми оригінально подаються в різноманітних варіаціях, що репрезентують одну головну тему з кількома різними. Втративши навички листування, які перенасичені нестатком часу та ледащів, люди багато втратили в своєму спілкуванні [5, с.5-9].

Розвиток французької літератури XVII століття тісно пов'язаний з соціально-історичною ситуацією, яка склалась у Франції після затвердження королівської влади. В цей час відмічається інтенсивний розвиток літературної теорії та критики та видається багато трактатів, літературних памфлетів [3, с.113].

Епістолярне мистецтво Франції XVII століття проходить декілька етапів розвитку. Найбільш показовими фігурами в цей період Бальзак, Вуатюр і де Севін'є. В листуванні Севін'є класична проза стає виключно прозорим засобом вираження думок та почуттів автора [3, с.96].

Епістолярні тексти XVII століття мали певну структуру. Листи мали складатися з обов'язкових елементів: заголовку, зачину, основної частини та кінцівки. Заголовок епістолярного тексту має містити вказівку адресата, час, місце написання листа, окреслюючи його просторові часові межі. Також дуже важливим і належить

до загальних вимог підпис в кінці листа. В основній частині міститься головна концептуальна інформація листа. Кінцівка є виходом з комунікації [3, с.95-96].

Для епістолярної спадщини цього часу властиве не тільки зливання епістолярного стилю з художньою прозою, а також засіб інтелектуального спілкування. В XVII столітті публіка очікує від листа набагато більше, ніж просто звичайної моделі листа. Лист скоріше має бути мистецьким шедевром із сюжетом, образами, анекдотами, настроями та емоціями, як у випадку маркізи де Севін'є.

Марі де Рабютен-Шанталь, (1626—1696), належала до найвищого аристократичного кола свого часу. Листування, яке вона вела, починаючи з 40-х років XVII століття і до кінця свого життя нараховує близько півтори тисячі листів. Центральне місце в листуванні Севін'є займали листи, які вона регулярно протягом багатьох років надсилала своїй дочці. В цих листах мадам де Севін'є не тільки розповідає про себе, не тільки обговорює проблеми, які стосуються сімейного життя її дочки, а ще розповідає про політичне життя Франції, повідомляє новіни з області літератури та мистецтва. Мадам де Севін'є полюбляла життя, гумор, історію [5, с.9].

Письменниця писала листи дочці доволі часто, висловлюючи свою любов і турботу. Листи мадам де Севін'є написані з іронією та щирістю. Повне видання листів з'явилося наприкінці 19 століття. Читаючи листи, можливо поринути в минуле і багато дізнатися про події Франції тих часів [5, с.15]. Листування Севін'є змальовує громадське та духовне життя дворянської Франції другої половини XVII століття. З листів мадам де Севін'є можна зрозуміти, реакцію провінціального дворянства щодо правління Людовіка XIV. Тонке почуття природи, дар, образотворча майстерність відрізняють мадам де Севін'є від її сучасників [5, с.10].

Мадам де Севін'є мала велику зацікавленість в дистантному спілкуванні зі своєю дочкою. В її листах відчувається дидактика, вишуканість та широта формул ввічливості, різноманітні стилістичні засоби, які вона використовує. В листах автора відчувається шанобливий тон та ввічливе ставлення до дочки. Тексти листів складаються з новин, а також порад. Маркіза де Севін'є за допомогою листів намагалась сприяти вихованню своєї дочки. Етикетні елементи у мадам де Севін'є стали індикаторами її делікатності та материнської любові. Всі листи мадам де Севін'є містять заголовок, зачин, основну частину, кінцівку. У листах визначаються різні варіації тем. Кінцівка листів містить висловлювання побажань, вираження любові, пошани дочці та її родині.

Виразність мовлення автора включає такі засоби як інтонація, логічний наголос, емоційно забарвлену лексику. Також виразності мовлення сприяють синтаксичні констукції. Наприклад, використання паралелізму і синтаксичного цілого. В цьому випадку речення поєднується між собою в одне ціле семантико-граматичними відношеннями. Це визначається повторенням певних слів з попереднього речення, використанням особових займенників та присвійних прикметників.

Образність художнього мовлення мадам де Севін'є досягається метафорізацією. Підпис адресанта відсутній і в цьому проявляється індивідуальність мадам де Севін'є. Постійне згадування адресанта та постійні формули ввічливості виконують функцію його належності та скорочення просторової дистанції. Щирість та вишуканість порад – одна з важливих особливостей листування мадам де Севін'є. Для неї також властиве прощання з вираженням найпалкіших почуттів дочці та її родині.

Мадам де Севіньє дуже полюбляє висловлюватись в своїх роздумах та судженнях. В листах яскраво виражене її відношення до фактів, про які вона говорить. Для мадам де Севіньє також властиве використання цитат ризними мовами, що вказує на її інтелектуальний рівень [5, с.13].

В кореспонденції мадам де Севіньє звертається до своєї дочки мадам де Гріньян на «Ви». Саме ця інтенція є однією з найважливіших дистинктивних ознак листування автора. Індивідуальність в листах мадам де Севіньє виражена у особистій вишуканості етикетних елементів ввічливості, унікальному обдаруванні визначати дистанцію і характер стосунків зі своїм кореспондентом, використанні шанобливого тону, а також різних прийомів спілкування, заснованих на знанні психології та педагогіки, використання стилістично-забарвленої лексики, складного синтаксису, граматики, що є відображенням високого інтелекту та широкого світогляду.

Роже Дюшен зазначає, що мадам де Севіньє залишила великий слід в історії літератури Франції. Письменниця здобула відомість завдяки листам до своєї дочки мадам де Гріньян. Епістолярне мистецтво мадам де Севіньє відповідало смаку того часу і складало великий літературний жанр [5, с.16].

Мадам де Севіньє мала великий дидактичний та інтелектуальний вплив на своїх кореспондентів - дітей та читачів минулого і теперішнього, які вивчали літературну спадщину митців, використовуючи їх листи як приклад у виробленні власного епістолярного стилю. Сукупність знань, культурних поглядів, навиків, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком виховання. Проблема виховання існує і сьогодні, а завдяки епістолярному тексту можна вплинути на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи людини. Той, хто цікавиться історією моралі, пошуком елементів загальнолюдської культури в моралі, звичайно задовільнить свою цікавість документальним свідоцтвом епохи, що міститься в епістолярному наслідуванні минулого.

Література:

1. Артамонов С.Д., Самарин Е.М. История зарубежной литературы XVII века.- М.: Изд-во РСФСР, 1958. - 356 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. - 138 с.
3. Каїрова Т.С. Прояв індивідуальності адресанта крізь нормативні вимоги епістолярного тексту / Наукові записки. - К.: Академія, 2000 р. том 18.- с.95-99.
4. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. – М.: Эудиторіал УРСС, 2000. - 350с.
5. Duchêne R. Naissance d'un écrivain: Madame de Sévigné. – P.; 1996. - 335р.

**ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ ОБРАЩЕНИЙ
(НА МАТЕРИАЛЕ МУЛЬТИПЛИКАЦИОННЫХ ФИЛЬМОВ
О ТРЕХ БОГАТЫРЯХ)**

Ключевые слова: речевой этикет, обращение, гендерные стереотипы.

Keywords: speech etiquette, address, gender stereotypes.

Вопросы речевого этикета не являются новыми для лингвистики, однако всегда остаются актуальными. Одним из значимых вопросов для современной лингвистики является вопрос обращения. Несмотря на то, что во многих источниках рассматривается история обращения в русской культуре, анализируются формы обращения в культурах других стран, в России до сих пор нет устоявшейся формы обращения. Особенно острой является проблема обращения к незнакомым людям, что подтверждают слова, приведенные в одном из номеров «Комсомольской правды»: «У нас, наверное, в одной единственной стране мира нет обращения людей друг к другу. Мы не знаем, как обращаться к человеку! Мужчина, женщина, девушка, бабуся, товарищ, гражданин... А может, лицо женского пола, лицо мужского пола! А легче – эй!» [1].

Однако в русской речевой традиции сложились определенные гендерные стереотипы обращения. Так, В.А. Ефремов в своей статье «Трансформации русского речевого этикета: обращения» обращает внимание на сложившиеся стереотипы обращений к знакомым и незнакомым людям. На наш взгляд, стереотипы обращений закладываются в раннем возрасте: дети прислушиваются к стандартным формам обращения, употребляемым их родителями, воспитателями в детском саду, а позднее – учителями в школе. Но этим источники пополнения знаний о формах обращений не ограничиваются. Поскольку дети воспринимают окружающий мир в виде образов, важными трансляторами стереотипных форм речевого поведения являются мультипликационные фильмы.

В своей статье мы обратились к анализу русских мультипликационных фильмов с целью экстрагирования стереотипных форм речевого поведения ярких представителей мужского и женского типов. Для достижения поставленной цели нами была произведена сплошная выборка форм обращения героев мультипликационных фильмов о трех богатырях – «Три богатыря на дальних берегах», «Илья Муромец и Соловей-Разбойник», «Три богатыря и Шамаханская царица» и «Добрыня Никитич и Змей Горыныч».

Необходимо отметить, что работ, которые в той или иной степени исследовали бы мультипликационные фильмы как феномен, репрезентующий нормативные образцы поведения, в том числе речевого, нет. В научной литературе в данном аспекте исследуются сказки (работы В. Проппа, Е. Здравомысловой, Е. Герасимовой, Н. Троян и т.д.).

В сказке условно выделяют «базовый патриархальный» и «традиционный матриархальный» стереотипы поведения героев.

«Первый вид гендерной модели поведения является стандартным стереотипом социального пола, предполагающим доминантную (мужскую) и подчинительную (женскую) схемы демонстрации гендера» [2, 86]. Для представительницы слабого пола в рамках такого стереотипа характерно «терпение, покорность, жалость, сострадание, нежность, мягкость, женственность, стремление к сохранению гармонии» [3, 73]; представитель сильного пола «богатый, кудрявый, молодой, обладающий физической силой и таким качествами, как агрессивность, настойчивость, решительность, твердость, бескомпромиссность» [3, 72].

«Второй вид гендерного стереотипа – “матриархальный” – предполагает сегрегацию мужской и женской сфер жизнедеятельности таким образом, что главенствующая роль практически отводится представительнице женского пола» [2, 87]. «Если в “патриархальных сказках” отчетливо прослеживается осуждение женского доминирования, то, напротив, в сказках с богатыршей главой семьи является положительная героиня, и ее доминирование в семье не осуждается. Мы видим отклонение от патриархального разделения ролей в семье: жена идет на войну, а муж остается хранителем семейного очага» [3, 76].

Рассматривая особенности обращений героев друг к другу, определим, какая же гендерная модель, патриархальная или матриархальная, эксплицирована в мультипликационных фильмах о трех богатырях.

Условно в данных мультфильмах можно выделить 3 группы обращений: *по имени, по чину или роду деятельности, по отношению к другому герою*. Обращения в каждой из групп могут быть нейтральными или эмоционально окрашенными (т.е. выражать положительную или отрицательную эмоциональную окраску). При этом необходимо учесть гендерную направленность обращения: от мужчины к женщине, от женщины к мужчине, от мужчины к мужчине и от женщины к женщине (при этом учитываются и герои-животные, умеющие разговаривать и имеющие гендерную отнесенность, например, конь Юлий, осел Моисей и т.п.).

В группе **обращений к героям по именам** можно выделить две подгруппы: нейтральные обращения, без учета гендерных соотношений: *Колыван* (Баба-Яга к Колывану), *Юлий* (Князь Киевский к коню), *Моисей* (Юлий к ослу), *Алеша* (Шамаханская царица к Алеше Поповичу);

традиционно в русских сказках и былинах к богатырям обращаются не просто по имени, называется либо отчество, либо место, откуда богатырь родом: *Илья Муромец, Добрыня Никитич, Алеша Попович*. Однако в современной мультипликационной интерпретации былинно-сказочных сюжетов наблюдается отступление от данной традиции именования богатырей, например, жены их называют либо просто по именам, либо с уменьшительно-ласкательным суффиксом: *Алеша* или *Алешенька* (Любава к Алеше Поповичу), *Добрыня* или *Добрынюшка* (Настасья Филипповна к Добрыне Никитичу), *Илья* или *Илюшенька* (Аленушка к Илье Муромцу). Сразу отметим, что, несмотря на проявляемую нежность к мужьям, Любава, Настасья Филипповна и Аленушка держат власть над мужьями, что доказывается частотностью императивных конструкций в их речи (например, «*Не пушу!*», «*Вы чего встали? Живо домой!*»), а иногда и угроз (например, «*Я тебя так околдую!*»); да и разрешение ситу-

аций, в которые попадают богатыри вследствие необдуманных решений и действий Киевского князя, происходит благодаря этим же сильным женщинам. Не случайно в мультфильме «Три богатыря и Шамаханская царица» Добрыня Никитич говорит о супруге: «*Жены нынче самостоятельные*», Алеша Попович с ним соглашается: «*Любава за целый день не присядет*».

К своим женам богатыри так же обращаются, употребляя уменьшительно-ласкательные суффиксы: *Настасьюшка, Любавушка, Аленушка*.

Обращения по чину в мультфильмах достаточно многообразны и все они относятся к князю Киевскому. В мультфильмах никто из героев не обращается к князю по имени и даже по имени и отчеству, исключительно по чину: «*Вы, князь...*», «*Доброго здравия тебе, светлый князь Киевский – надежда городов русских*», «*Нет, князь! Не правы мы*», «*Приветствую тебя, князь Киевский*», «*Княже, где же мужья наши*». Иногда его именуя *самодержцем*.

Обращает внимание то, что практически все, независимо мужчина это или женщина, обращаются к князю «*на ты*»: «*Князь, взгляни, как тебе?*» или «*Ты, конечно, можешь попытаться...*» (конь Юлий князю); «*Здравствуй, дядюшка!*» (Забава князю); «*Доброго здравия тебе, светлый князь Киевский – надежда городов русских!*» (Старуха князю) и т.д. Подобное обращение к князю, с одной стороны, внутри княжества свидетельствует о близком знакомстве с ним, с другой стороны, вне государства (т.е. обращение Шамаханской царицы даже при знакомстве) – о попытке властвовать над царем, управлять им: «*Приветствую тебя, князь Киевский!*». Сравним: князь Киевский сначала к царице обращается «*на Вы*», но только после получения от нее платка (якобы в традициях Шамахана мужчина, получивший платок от женщины, может считать себя ее женихом) князь начинает обращаться «*на ты*»: «*О, прекрасная царица, давно хотел тебе сказать...*».

Обращение по отношению к герою. Условно можно выделить позитивное и негативное обращение к другим героям. Условно потому, что мультипликационные персонажи очень часто неискренни по отношению друг к другу: очень часто неискренность связана с непреодолимым желанием получить так называемую «добычу». Так Шамаханская царица, желая получить кувшин, наполненный слезами самых красивых девушек (по преданию он поможет ей омолодиться), не только колдовскими чарами, но и своей лестью обманывает князя Киевского, трех богатырей и даже сотню красавиц Киевской Руси.

Богатыри следуют своей богатырской (и даже джентельменской) сущности во всем, в том числе и в обращении к окружающим (даже незнакомым): обращение всегда вежливое, учтливое: «*Прошу, бабушка!*», «*Спасибо, бабушка!*», «*Ну что вы, мама! Я же не устал!*» (Илья Муромец бабке) и т.п. Лишь к тем, кто представляет угрозу Киеву и Руси, богатыри обращаются не всегда учтливо: «*Ну, погоди, лохматый!*», «*Ну держись, иго черное!*» и т.д.

Негативное обращение в целом наблюдается в речи, направленной врагам. Например, Забава к Колывану: «*Ах ты, мухомор старый, пень трухлявый!*», бабка к Соловью Разбойнику: «*Не свисти, балда ты окаянная!*», Любава к царице Шамаханской: «*Ах, ты, ведьма!*».

Следует заметить, что к одному и тому же герою обращение может быть разным, что обусловлено не только отношением адресанта к адресату речи, но и ситуацией. Например, Колыван обращается к Бабе-Яге:

– Узнала, бабушка?! Зайти пригласишь? Али как?

– Да, матушка!

– Ну что Вы, матушка!

В первом примере Кольван смягченно обращается к Бабе-Яге, пытаюсь найти расположения, а во втором и третьем примерах – как к кормилице (ср. с обращением к матери или со стереотипными выражениями *земля-матушка, Россия-матушка*).

Несмотря на то, что Илья Муромец и Добрыня Никитич обращаются к героине, называя ее той же лексемой с тем же уменьшительно-ласкательным суффиксом, по интонации и общему контексту узнаем, что они не пытаются найти расположения, а лишь указывают на ее преклонный возраст (важную роль здесь играет и обращение на Вы, а не на ты, как у Кольвана):

– Проходите, бабушка!

или

– С радостью, бабуля!

Отметим, что никто из героев не называет ее ни старой, ни ведьмой, ни тем более проклятой, как именуют Бабу-Ягу герои других сказок, подчеркивая ее «злое начало».

Таким образом, как мы видим из проанализированных примеров, патриархальная Киевская Русь в мультипликационных фильмах о трех богатырях показана вполне матриархальной. Это доказывается и поведением героев: победа всегда достигается в большей степени за счет женской смекалки, и обращением героинь к героям. Считаем важным, что мультипликационные фильмы способны научить тому, что добро в итоге побеждает зло, учат правилам обращения друг к другу, благородству и галантности мужчин, а также нежности и в то же время жесткости женщин.

Библиография

1. Цит. по: <http://ido.rudn.ru/ffec/rlang/rl7.html>
2. Дохова, З.Р. Мультфильм как механизм конструирования у детей дошкольного возраста эгалитарных гендерных представлений / З.Р. Дохова, Т.А. Черпакова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2013. – № 160. – С. 85–91.
3. Здравомыслова, Е. Гендерные стереотипы в дошкольной детской литературе: русские сказки / Е. Здравомыслова, Е. Герасимова, Н. Троян // Преображение: Феминистский журнал. – 1998. – № 6. – С. 65-78.
4. Ефремов, В.А. Трансформация русского речевого этикета: обращения / В.А. Ефремов // Universum: Вестник Герценовского университета. – 2010. - № 10. – С. 44-48.

Яковлева Т.Б.

канд.филол.н.,

доцент кафедры РФиМПРЯ

Оренбургского Государственного университета,

Герцев Н.Э.,

10Ж,

Гасанов Э.С.

11Ж(6)ОП

К ВОПРОСУ О СТИЛЕВОЙ СПЕЦИФИКЕ МОЛОДЕЖНЫХ ТЕЛЕСЕРИАЛОВ

Ключевые слова: стилевая специфика / style specifics, молодежный телесериал / youth series, нормативная речь / normative speech.

Наша статья – это часть большого всестороннего исследования стилистических особенностей современных молодежных телесериалов. Эта тема представляет интерес для ученых-филологов, и мы опираемся на известные статьи таких ученых, как М., Кравецкая, К.Кучерова, М.Нокель. Однако следует отметить, что, не смотря на явно выраженный интерес к обозначенной проблеме, все еще нет монографических работ, посвященных рассмотрению особенностей стилистики молодежных телесериалов.

Стилистическая характеристика телесериалов – явление очень сложное и многоплановое. А стилистика, представленная в молодежных телесериалах, – в особенности, т.к. речь молодежи явно отличается большей экспрессивностью и минимумом стандартности. На наш взгляд, это обусловлено тем, что молодежь общается «на своем», особенном языке, отличающемся от идеального литературного нормативного языка, языка взрослых; стремится жить в своем мире, где нет скучных правил «взрослой» жизни, в том числе и речевых. Речь молодежи характеризуется максимальной лаконичностью и динамичностью, своеобразной экспрессией и выразительностью. Особенности речи молодых людей находят отражение на страницах изданий, предназначенных опять же для их круга.

Предметом нашего изучения стали стилевые особенности современных молодежных телесериалов (источники происхождения и пополнения разговорного языка героев) и в целом – художественные функции речи в решении идейного замысла режиссера.

Исследование заявленной проблемы проводилось на языковом материале молодежных телесериалов «Игра престолов», «Теория большого взрыва». Объективность наших заключений и выводов обеспечило использование целого ряда научных методов, среди которых: метод сплошной выборки, лексико-стилистический анализ, статистический метод семантико-стилистический анализ, контекстуальный анализ.

Мы нашли подтверждение своему предположению, что в настоящее время существуют издания, «в языковую политику которых входит использование в публикациях молодежного сленга». (КучероваК.,2003). Основу общемолодежного сленга

составляет лексикон бывшей хипп-системы, которая к концу 1980-х годов уже размылась идеологически, приспособившись к новым общекультурным условиям. На смену хиппи приходит новое поколение молодых людей, более жесткое и прагматичное по своей сути, имеющее четкую установку – любой ценой преуспеть в жизни, заявить о себе. Отсюда – закономерное пополнение молодежного сленга лексикой таких тематических групп, как «Торговля, коммерция», «Теневая экономика», «Рэкет», «Проституция» и т.п. Всегда актуальные для молодежи области жизни – музыка, учеба, секс, алкоголь, наркотики, модная одежда – также достаточно широко представлены в сленговой речи.

Издания, которые пользуются в своих публикациях молодежным сленгом, условно можно разделить на две группы. Первая – «говорящие на сленге». Самыми яркими представителями этой группы являются такие телесериалы, как «Отбросы», «Теория большого взрыва». Эти телесериалы ставят перед собой цель своего рода общения с молодежной аудиторией, имитируя язык, на котором говорят их читатели. В телесериалах такого типа режиссеры склонны к созданию новых единиц сленга, а также к использованию слов, употребляемых в узких кругах тесных дружеских компаний. Например, телесериал «Теория большого взрыва» ввел в активный обиход слова крендель (молодой человек) и мурена (девушка), которые не являются широко распространенными в молодежной среде. Таким путем слова, прочитанные (услышанные) молодыми людьми на страницах изданий (с экранов телевизоров), предназначенных для их круга, переходят в их разговорную речь, так как представители этой возрастной группы легко восприимчивы ко всему новому, необычному. Однако навязывание подобных слов, стоящих за рамками нормативного литературного языка – явление негативное, так как они засоряют речь.

Издания второго типа используют сленг как экспрессивное средство. К таким телесериалам относится значительная часть сегодняшних молодежных телесериалов, просто наводнивших эфирные сетки телеканалов.

В молодежном телесериале «Теория большого взрыва» рассказывается о популярных ученых, их открытиях и исследованиях в области физики, астрофизики и т.д. В то же время здесь широко включаются в обиход явно просторечные и жаргонные слова, употребляемые и в молодежном сленге.

Мы отмечаем, что функционально-стилевая окрашенность слова проявляется в его закреплении за определенным функциональным стилем. Наиболее четко противопоставляются книжные и разговорные слова. Книжную окраску имеет только одна из лексических единиц, относящаяся к официально-деловому стилю, которая встретилась в нашем исследовании: вышеописанный («Вышеописанные яства без особых проблем можно нафигачить суровой ниткой»). Это слово придает данному предложению оттенок ироничности, т.к. слова официально-делового и разговорного стилей, употребленные в одном контексте, придают ему комический эффект. Остальная часть лексики имеет яркую разговорную и просторечную окрашенность и функцию.

В нашем исследовании встретился следующий пример высокой книжной лексики: вознамериться – «возыметь намерение, захотеть». («Если ты вознамерилась пойти на речку, то, наверное, не стоит прихватывать с собой суперский крем для загара...»). Данное высокое книжное слово способствует созданию ироничного оттенка в данном контексте.

Разговорная лексика, имеющая эмоционально-экспрессивную окраску, как показал проведенный нами контент-анализ, также широко представлена в молодежных изданиях (в нашем исследовании – 25 единиц). («Дизайнеры из Омска, которым предстоит приобрести приятный и полезный опыт в Доме моды «Kenzo» поразили зрителей платьями из жестких, похожих на бумагу тканей..., и... головными уборами, весьма смахивающими на больничные чепцы»). В данном контексте лексема смахивать создает выразительность, экспрессивность, в отличие, например, от нейтрального «похожи», которое тоже могло быть употреблено в данном контексте, но несло бы уже совершенно другую смысловую нагрузку. («Если ты любишь такие меткие словечки, как беспредел, расколоться, стоять на стреме, знай, что пришли они к нам из-за колючей проволоки»).

Разговорные слова придают речи непринужденность, простоту, особую экспрессивность, даже некую демократичность, поэтому широко используются на страницах молодежных изданий.

Мы характеризуем в работе функции использования специальной профессиональной лексики, жаргонизмов, группы арго и заимствованных из других языков слов и выражений. Это позволило сделать следующие выводы: стилистика молодежных телесериалов тяготеет более к развлекательности, чем к информативности. Это обусловлено и тематикой статей, и лексическими средствами, которые в них употребляются. Ни одна из стилистических единиц, рассмотренных нами выше, не является средством создания стандартности телесериалов, подавляющее большинство стилистических средств служит для создания экспрессивности. Это обусловлено тем, что редакторы, пишущие сценарии для этих телесериалов, используют в них ту же лексику, которую молодежь использует в своей обыденной речи. Редакторы сами молодые люди, поэтому им близка та лексика, которую использует в своей речи их зрители.

Литература:

1. «Теория большого взрыва». // Чак Лорри, Билл Прэди. 2007
2. Никитина Т.Г. Молодежный сленг: Толковый словарь: – М.: Астрель, 2003.- 912 с.
3. Словарь современного русского города // Под ред. Б.И. Осипова. – М.: ООО «Русские словари»; ООО «Астрель»; ООО «АСТ»; ООО «Транзиткнига», – 2003. – 565 с.
4. Солганик Г.Я. Толковый словарь. Язык газеты, радио, телевидения. – М.: АСТ; Астрель, 2002.- 752 с.
5. Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения. // Под ред. Г.Н. Складневской. – СПб.: Фолио Пресс, 2000. – 701 с.
6. Яковлева Т.Б., Фионова А.А. К проблеме речевых ошибок в современной прессе. – Zbior raportow naukowych. „Badanina naukowe naszych czasow”. – Katowice: Wydawca: Sp.z o.o. „Diamond trading tour”. – 2013.- t. 5/2.
7. Яковлева, Т.Б., Мешкова, А.В. Специфика современного журналистского текста. Язык и культура: сб. материалов V Международной науч.-практ. Конференции / Под общ. ред. С.С. Чернова. – Новосибирск: ООО агентство «СИБПРИНТ». – 199с. ISBN 978-5-94301-421-5.

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ЇЇ КАТЕГОРІЇ

Ключові слова: комунікативна лінгвістика, категорії комунікативної лінгвістика, методи комунікативної лінгвістики.

Keywords: communicative linguistics, category communicative linguistics, method s of communicative linguistics.

Усе життя людини ґрунтується на спілкуванні. Тому сучасні високорозвинуті суспільства все активніше використовують різноманітні комунікативні технології. Сформувалась і активно розвивається нова галузь гуманітарного знання — теорія комунікації, важливою складовою якої є комунікативна лінгвістика, що досліджує загальні закони спілкування людей за допомогою природної мови, організацію засобів мовного коду та інших семіотичних (знакових) систем у процесах комунікативної взаємодії особистостей, вплив на засоби мови психічних, соціальних, когнітивних, культурних та інших чинників, а також різноманітних ситуативних складових комунікації. Свідоме ставлення носіїв мови до своєї комунікативної діяльності, уміння аналізувати причини конфліктів або невдач у спілкуванні дають змогу гармонізувати їхні міжособистісні стосунки.

Комунікативна лінгвістика — напрям сучасного мовознавства, який вивчає мовне спілкування, що складається з таких компонентів, як мовець, адресат, повідомлення, контекст, специфіка контакту та код (засоби) повідомленн. [, стр. 23-26]

Свої дослідження у межах комунікативної лінгвістики проводять багато вітчизняних лінгвістів. Так, в германістиці проводилось вивчення акту взаєморозуміння у висловлюваннях-відмовах, невербальної поведінки у процесі комунікації тощо (див., напр., роботи І. М. Осовської, О.А. Янкової тощо). Різноманітні лінгвістичні інтереси спрямовані на виявлення якомога більш певної інформації, залученої до процесу комунікації.

Умовою успішної комунікації є бажання її учасників спілкуватися (налаштованість на співпрацю); за відсутності такої кооперації виникає конфліктна комунікативна поведінка.

На думку американського логіка *Г. Грайса*, успішна комунікація можлива за умови дотримання чотирьох максимів: інформативності (висловлення повинно бути змістовним), істинності (говорити тільки правду), релевантності (говорити тільки те, що стосується справи), ясності, чіткості (говорити коротко і зрозуміло).

Однією з найпомітніших ознак сучасної проблемної ситуації (класифікаційної одиниці наукового знання) в лінгвістиці можна вважати бурхливий розвиток функціонально-комунікативних досліджень. У межах останніх органічно поєднується вивчення «власне» мовних процесів і різноманітних духовних, психологічних, соціальних та інших виявів людини, яка постійно «живе в мові». [3, стр. 73-96]

Разом з тим ще повною мірою залишаються не окресленими розділи комунікативного напрямку досліджень, його основні категорії, методи аналізу тощо. Зо-

крема, аспекти, пов'язані з мовним кодом процесу комунікації, є одними з найменш вивчених. До цього часу не вирішені проблеми категоріальної організації мовного матеріалу в процесах комунікації, оскільки категорії, опрацьовані з урахуванням соціальної дихотомії Мова і Мовлення, є недостатніми для опису модусу зовсім іншої природи, яким є комунікація.

Комунікативна лінгвістика є новою науковою парадигмою в рамках системно-структурної лінгвістики. Як наука, комунікативна лінгвістика почала формуватися у другій половині ХХ століття. Комунікативна лінгвістика – новий напрям сучасної науки про мову, предметом якого є процеси спілкування людей з використанням живої природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складових комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуативних та ін.) [2, стр. 8].

Найважливіші ідеї комунікативної лінгвістики зародились у межах лінгвістики другої половини ХХ ст. Лінгвісти почали говорити про мову як форму, спосіб життєдіяльності людини, вербалізації людського досвіду і його усвідомлення, вираження особистості й організації міжособистісного спілкування у процесі спільної діяльності людей. На рубежі 60—70-х років ХХ ст. відбувся “прагматичний поворот”, започаткований працями *Дж.Л. Остіна*, *Дж.Л. Серля*, засновниками теорії мовленнєвих актів. Результатом цього наукового пошуку стало вивчення прагматичних (передусім соціально-психологічних та конситуативних) чинників використання мови. Саме лінгвістична прагматика від самого початку керується принципами динамічного підходу до мови, роблячи ідею діяльності своєю методологічною основою. Прагматика розглядає мовні знаки як результат лінгвокреативної діяльності людської свідомості, що спрямована на вираження певного мисленнєвого образу.

Серед основних питань комунікативної лінгвістики необхідно виокремити питання про загальні закони комунікації, специфіку комунікації залежно від різних умов (соціальних, культурних, професійних тощо), структуру мови (мовного коду) у процесах спілкування, закономірності взаємодії мовних (вербальних) і позамовних (невербальних) засобів комунікації, залежність організації мовного коду від позамовних (ситуативних — у широкому сенсі слова) явищ, етапи і закономірності породження і сприйняття мовлення в різних комунікативних умовах, причини комунікативних невдач, особливості мовленнєвих стратегій, а також про методи дослідження мови і засобів інших семіотичних систем у процесах комунікації.

Категорії комунікативної лінгвістики. Комунікативна лінгвістика оперує власним категоріальним апаратом, що ґрунтується на основних категоріях загальної лінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності, та прагматики. До базових понять комунікативної лінгвістики належать: комунікація, спілкування, комунікативний акт, інформація, комунікативний смисл, комунікативна діяльність, мовний код, вербальні й невербальні засоби спілкування, інтеракція, трансакція, комунікативний крок у діалозі та ін.

Отже, осередком комунікативної лінгвістики є категорії, пов'язані з організацією мовного коду в спілкуванні. У цьому виявляється специфіка комунікативної лінгвістики, її відмінність від психолінгвістики, соціолінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності та інших напрямів і галузей сучасної науки про мову. Невід'ємним складо-

вим компонентом будь-якої комунікації завжди є комунікативна мовна особистість, зі своїми визначальними ознаками та характеристиками. Таким чином, комунікативна лінгвістика займається вивченням комунікації, “спілкування особистостей за допомогою мовних і паралінгвальних засобів з метою передавання інформації” [2, С. 329].

Література:

1. Паршин П. Б. Теоретические перевороты и методологический мятеж в лингвистике XX века // Вопр. языкознания. — 1996. — № 2.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики. — Львів, 2003.
3. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. — К., 1999.
4. Радзівєвська Т. В. Текст як засіб комунікації. — К., 1998.

PRAGMATIC TYPES OF CRITICAL REMARKS IN ENGLISH-LANGUAGE
RESEARCH ARTICLES IN LINGUISTICS
AND PSYCHOLOGY: A COMPARATIVE STUDY

The article analyses pragmatic types of critical remarks in English-language research articles in Linguistics and Psychology, a research article being treated as the main genre of English-language scientific discourse.

Key words: English-language scientific discourse, genre, article, critical remark, pragmatic types.

In the last decade scientific discourse has gained immense importance and has attracted much attention from researchers around the world [2; 6]. For this reason a large body of linguistics literature has investigated genres of scientific discourse [3], inter alia, the research article, which is its leading genre [8, 95].

This paper will focus on criticism, which is considered to be an important part of both scientific discourse and research article, and is viewed as a negative evaluation judgement that verbalizes as a critical remark(s) [1].

Several studies have attempted to describe variations of negative evaluation in critical remarks in research articles [4; 5; 7]. However, they are somewhat contradictory and don't reveal all the complexity of the problem.

The objective of this paper is to examine pragmatic types of critical remarks in English-language research articles in Linguistics and Psychology.

This problem has been studied in a corpus of 100 English-language research articles (50 linguistics research articles and 50 psychology research articles), all published in scientific journals of the UK and the USA from 2009 to 2011.

According to variation of their pragmatic meaning, critical remarks (CRs) in research articles (RAs) can be classified into *strong*, *moderate* and *weak* ones [1].

Criteria used to refer a CR to any given pragmatic type of CRs included:

- extendedness / unextendedness of a CR (the more a CR is extended, i. d. the more utterances a CR contain, the stronger the criticism is);
- means of negative evaluation (explicit lexical means of negative evaluation make criticism stronger, while explicit lexico-grammatical means and, most significantly, implicit ones make criticism weaker);
- belonging of a CR to a personal / impersonal type (this depends on the amount of information necessary for identification of scientist(s) whose research element(s) is(are) criticized; the more such information is available in a RA, the stronger the criticism is).

We also took into account such pragmatic characteristics as presence / absence of hedges and boosters.

The pragmatic types of CRs are illustrated and analyzed below.

Weak criticism

(1) *To our knowledge, no other study has examined levels of knowledge and acceptance of biological evolution within a select sample of the community of educational psychologists, educational researchers, and other education professionals.*

This CR is an example of weak criticism, because it is unextended (it contains only one composite sentence), impersonal (the target of criticism is the scientific community as a whole), negative evaluation in it is expressed explicitly with lexico-grammatical means (*no other study has examined*), a hedge is in the form of the expression which conveys authors' personal doubt (*to our knowledge*).

The results show that percentage of weak CRs in linguistics RAs (29.17 % of the total number of CRs in linguistics RAs) somewhat outnumbered the percentage of weak CRs in psychology RAs (24.98 %).

Strong criticism

(2) *There are many limitations in the study. First, a limitation is that the treatment groups were fairly small and also the unequal sizes of the treatment groups. This leads to a restricted power and a risk of type II error, implying a limited ability to detect group differences. This applies to all treatment groups but is especially evident concerning the pharmacological group and any non-differences for this group versus the other treatment groups may be due to the very small sample. Also the analyses regarding CS and RCI are very unsure due to the small sample sizes. Further, no control group was used which means that all positive outcome may be credited to a natural remission of symptoms and cannot with certainty be attributed to the treatments. Threats like maturation or other external influences may be present. <...> Further, the fact that no random assignment of patients to the treatments was made implies that selective referrals cannot be ruled out. <...> The unequal distribution of diagnosis across the treatment groups may nevertheless be a limitation to the generalisability of the study. Also, a limitation may be the impact of the dropout group.*

CR (2) can be characterized as strong criticism, since it is extended (it contains 10 sentences), it is personal (the name and some other personal information about the author towards whom the criticism is directed can be found in the RA title – that is the author of the RA (*Håkan Johansson Ph.D*)), negative evaluation is verbalized explicitly with both lexical means (*limitations, limitation, unequal, error, threat, limited, small, unsure*) and lexico-grammatical ones (*no random assignment of patients to the treatments was made; referrals cannot be ruled out*). Boosters (*evident, very, with certainty*) and hedges (modal verb *may* and verbs in Passive Voice (*be credited, was made, be ruled out*)) are present.

It has been found that the percentage of strong CRs was the smallest in comparison with other pragmatic types of CRs. The number of strong CRs in psychology RAs accounted for 20.37 %. In linguistics RAs we registered 16.86 % of CRs mentioned.

Moderate criticism

(3) *Comrie's (1976) discussion of grammatical aspect mainly focuses on the distinction between perfective and imperfective.*

CR (3) is unextended (consists of a simple sentence), personal (the name of the scientist who is the target of criticism is in the RA text (*Comrie's*)), negative evaluation is implicit (*mainly focused on → isn't studied enough*), a booster is in the form of an adverb *mainly*.

(4) *To date, empirical investigations of how individuals modify their behavior when they know or sense that they are observed by others have neglected moral judgments (e.g. Haley and Fessler, 2005; Kurzban, DeScioli, and O'Brien, 2007; Piazza and Bering, 2008).*

CR (4) is unextended (it consists of a composite sentence), personal (the names of the authors towards whom the criticism is directed can be found in the RA), negative evaluation is explicit (*neglected*), hedges are used (a time deictics *to date* and a verb in Passive Voice (*are observed*)).

The results obtained have indicated that moderate CRs in RAs characterized with the highest percentage distribution. Psychology RAs contained more moderate CRs (54.65 %) than linguistics RAs (53.97 %).

From the research that has been conducted, it is possible to conclude that the percentage distribution of pragmatic types of critical remarks in English-language research articles in Linguistics and Psychology varies insignificantly. Although further study of the issue is required, it is possible to assume that there is no considerable distinctions among research articles in the Humanities and Social sciences as far as the percentage of pragmatic types of critical remarks is concerned.

Future work can involve interlanguage studies on pragmatic types of critical remarks in research articles.

Bibliography

1. Балацька О. Л. Дискурсивні властивості критики в англомовній науковій статті. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2013. – 20 с.
2. Льченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу. К.: Політехніка, 2002. – 288 с.
3. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
4. Giannoni S. Negative Evaluation in Academic Discourse. A Comparison of English and Italian Research Articles // *Linguistica e Filologia*. 2005. – No. 20. P. 71–99.
5. Harwood N. An interview-based study of the functions of citations in academic writing across two disciplines // *Journal of Pragmatics*. 2008. – Vol. 41. P. 497–518.
6. Hyland K. *Academic Discourse: English In A Global Context*. Bloomsbury, 2009. – 256 p.
7. Salager-Meyer F. Rhetorical evolution of oppositional discourse in French academic writing // *Hermes, Journal of Linguistics*. 2000. – No. 25. P. 23–48.
8. Swales J. M. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1990. – 260 p.

КОММУНИКАЦИЯ И КУЛЬТУРА РЕЧИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Ключевые слова/Keywords: коммуникация/communication; культура речи/
culture of speech; образование/ education; сотрудничество/ cooperation.

Изменения в жизни человечества благодаря техническому развитию и появлению новых знаний связаны также с возникновением новых или актуализацией прежних проблем употребления языков [3]. Появилось огромное количество текстов, огромное количество возможностей представлять и передавать информацию, а также возможностей для непосредственной коммуникации людей благодаря развитию средств транспорта [1; 4]. Коммуникация между людьми, находящимися в различных географических точках планеты, способствует расширению возможностей для изучения языков. Здесь роль играют новые методы обучения, а также полиграфические и информационные технологии. Возникает больше возможностей для поездок в различные страны на продолжительное время или на постоянное жительство, что увеличивает количество представителей одинаковых языков на различных территориях Земли, что позволяет в более широких масштабах, чем прежде, получать от таких людей с помощью традиционных писем, телефонной связи и технических средств на основе новейших информационных технологий информацию, не требующую перевода о событиях в различных географических точках. Благодаря расширению информационных возможностей, люди все больше начинают осознавать взаимосвязь самых разных явлений в различных местах нашей планеты. Уже много людей понимает, что для их благополучного существования необходимы мир и согласие, отсутствие конфликтов, расширение возможностей для контактов и совместной творческой деятельности, а не для ссор, войн, бойкотов и т.п., что и в прошлом (в исторической перспективе), и в современных условиях не приносило подавляющему большинству населения Земли благополучия, а только разрушало созданные ценности, останавливало творческую, созидательную деятельность ради бессмысленной и деструктивной, направляло интеллектуальный потенциал человечества для создания средств разрушения.

В настоящее время наблюдается применение современных информационных технологий для манипуляции общественным сознанием. Это осуществляется в интересах отдельных групп для достижения политических и экономических целей, которые могут быть неблагоприятными для остальных людей. Поэтому приобретает большое значение непосредственная коммуникация позитивно мыслящих людей. Им также могут оказать помощь современные информационные технологии. Обмен непосредственной информацией (прямой обмен информацией) между людьми, которые доверяют друг другу, уменьшает негативное воздействие виртуального информационного пространства, создаваемого с целью формирования потребителей, выгодных для

торговцев и производителей товаров, а также с целью создания «управляемого хаоса» в интересах конкретных политических сил, в основе деятельности которых часто лежат расизм, ксенофобия и нетерпимость (к другим мнениям), или же для отвлечения людей от более важных для них проблем [2]. Необходимость взаимопонимания людей и конструктивного сотрудничества требует развития их коммуникативных способностей, совершенствования (развития) знания родного языка и других языков не только в пределах языковой нормы, но и с целью умения создавать высказывания (языковые формы), в наибольшей степени способствующих созданию атмосферы доверия и доброжелательности, распространению позитивных идей.

Для достижения этих целей среди прочего большое значение имеет развитие культуры речи. При этом наблюдается тенденция, когда понятие «культура речи» интерпретируется не только как языковая правильность высказывания и не только как стремление к соблюдению речевых норм, зафиксированных в учебной и справочной литературе, но и способность коротко, доступно, убедительно высказывать свои мысли в письменной и устной форме, находить и применять языковые средства для установления позитивных, взаимовыгодных контактов с другими людьми. Культура речи, таким образом, все больше связывается с общей культурой человека, со стремлением к бесконфликтной, доброжелательной коммуникации, конструктивному решению спорных проблем и с отрицанием насильственных способов достижения личных и общественных целей.

Такая интерпретация «культуры речи» может приниматься во внимание при определении содержания и методов обучения родному и иностранным языкам, поиск и разработка которых может стать одной из задач исследователей и практиков в области обучения и воспитания.

References

1. Education for the twenty-first century: issues and prospects. – Paris: UNESCO Publishing, 1998. – 352 p.
2. Education pack: Ideas, resources, method and activities for informal intercultural education with young people and adults/ European youth campaign against racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance. – Strasb.: European Youth Centre, 1995. – 211 p.
3. Krakowska M. Nowe formy komunikacji społecznej w europejskiej przestrzeni edukacyjnej/ M. Krakowska. – Kraków: Wyd-wo Uniw. Jagiellońskiego, 2008. – 183s.
4. Medium-Term Strategy, 2002-2007: Contributing to peace and human development in an era of globalization through education, the sciences, culture and communication. – Paris: UNESCO, 2002. – 61 p.

Півовар Наталія Володимирівна
учитель української мови й літератури
Конотопської загальноосвітньої
школи I-III ступенів № 11
Сумської області

**ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й ЛІТЕРАТУРИ
З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ**

Ключові слова/Keywords: критичне мислення, комунікативні компетенції

Наш світ стає складнішим і динамічнішим, тому інтеграція в сучасне суспільство й пошук свого місця в житті вимагають від кожної людини дедалі більших зусиль і компетенцій. Державний стандарт базової й повної загальної середньої освіти, Концепція профільного навчання в старшій школі передбачають відновлення змісту навчання з орієнтацією на ключові компетентності, оволодіння якими допоможе учням вирішити проблеми в професійному, соціальному житті.

Формування компетентностей – «володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї й предмета діяльності» – є однією з найбільш актуальних проблем сучасної освіти. «Компетенція – коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання й досвід»

Концепція мовної освіти в Україні орієнтує на виховання національно-мовної особистості, громадянина, людини, яка шанує українську мову як державну, дбає про належний рівень мовної культури.

Це привертає увагу до мовленнєвого розвитку учнів, розвитку комунікативних компетентностей – «здатностей, пов'язаних з ефективним спілкуванням». Тому першочерговим завданням є вдосконалення вмінь учнів, що становлять основу комунікативних компетентностей:

- виправдане використання засобів мови для сприймання й створення висловлювань;
- установлення й підтримання контакту зі співрозмовниками, формулювання запитань і чітка відповідь на них;
- аргументоване доведення власних думок, участь у дискусіях, дебатах.

Метою підготовки комунікативно спроможного випускника школи є формування компетентісно орієнтованої особистості, здатної подолати будь-які деструктивні кризи.

Метою педагогічної діяльності є розвиток критичного мислення – «вмілого відповідального мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження».

Як результат, школярі вміють:

- визначити проблему та наявність підтексту;
- перевіряти використані дані;
- аналізувати твердження, що лежать в основі інформації;
- урахувати альтернативні погляди;
- синтезувати здобуті знання, робити висновки;
- приймати оптимальні рішення;
- складати висловлювання відповідно до ситуації спілкування .

Реалізація технології розвитку критичного мислення на уроках української мови та літератури забезпечує розвиток і саморозвиток особистості, сприяє формуванню комунікативних компетентностей, міцному засвоєнню програмового матеріалу.

Діти, що автоматично сприймають викладений педагогом матеріал, не вміють мислити критично. Тому необхідно планувати на уроках ситуації активної участі школярів: дозволяти вільно розмірковувати, робити припущення, установлювати очевидність або безглуздість сказаного. Коли діти повірять, що їхні думки цінні, кожному можна сказати: «Я не згоден», «Я думаю інакше», вони відповідатимуть за власні переконання.

Уроки за технологією розвитку критичного мислення ґрунтуються на трьох фазах (етапах)

1. Виклик (актуалізація)

На першому етапі реалізуються такі задачі:

- актуалізація наявних знань з теми;
- активізація пізнавальної діяльності – створення «інформаційної пустоти», яку школярам хочеться заповнити;
- самостійне визначення учнями напрямів чи аспектів нової теми, яку хотілося б обговорити.

Найдоцільнішими на цьому етапі уроку такі прийоми :

- структурований огляд;
- гронування;
- припущення на основі запропонованих слів;
- «мозковий штурм»;
- «я досліджую».

2. Фаза реалізації смислу (побудови знань)

Якщо на попередній фазі учень ставив запитання «Що це для мене означає?», «Навіщо це мені потрібно?», то на другому етапі він має знайти

відповіді, виконуючи певні вправи. Тому необхідно навчити дітей реалізувати два основні завдання:

Як організувати активну роботу з новою інформацією?

Як співставити новий матеріал з уже відомим і раніше засвоєним?

На цьому етапі уроку надається перевага таким прийомам:

- діаграма (кола) Вена;
- почергові запитання;
- обмін проблемами;
- спрямоване читання з обдумуванням.

Застосування вищенаведених прийомів викликає інтерес до читання, творчості, дає поштовх до вільного мислення, можливість спокійно, упевнено почувати себе в колективі.

3. Фаза рефлексії (консолідації)

Мета третього етапу – «вбудовування» нового досвіду, здобутих знань у систему особистісних компетенцій. Учні мають змогу обмінятися думками, поставити додаткові запитання, оцінити процес навчання тощо.

Для роботи на завершальному етапі пропонується використовувати такі прийоми:

- незавершені речення;
- твір-п'ятихвилинка;
- сенкан;
- опитування в парі;
- «запитаю й відповім».

Цікавим прийомом, який можна використовувати на будь-якому етапі уроку, є «запитання Сократа». Саме вони визначають глибину розуміння та рівень мислення школярів, оскільки ставити такі запитання вміє тільки той, хто досконало володіє темою, здатний аналізувати, синтезувати, творчо трансформувати інформацію.

Привертають увагу кооперативні форми технології розвитку критичного мислення, які сприяють зацікавленості кожного учня в результатах навчальної діяльності всього класу. Використовуючи їх, доцільно планувати роботу в команді, особливо на уроках розвитку зв'язного мовлення. За таких умов школярі розумітимуть, що від їхніх знань залежить результат групи, відчуватимуть власну відповідальність.

Застосування технології розвитку критичного мислення на уроках української мови та літератури сприяє формуванню навичок мислення й мовлення учнів, розвитку їхніх творчих здібностей, умінь оперувати мовними категоріями. У результаті школярі вміють визначати мету конкретної навчальної діяльності, реалізувати план роботи, оцінювати результати власної діяльності, можуть відокремити головне від другорядного. Вони долають сумніви, ставлять запитання, будують судження на доказах, шукають зв'язок між предметами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дженні Л. Стіл, Куртіс С. Мередит та Чарльз Темп. Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів».
2. Загашев И.О., Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. «Учим детей мыслить критически», Санкт-Петербург. Издательство «Альянс «Дельта», 2003.

3. Кластер Д. Что такое критическое мышление? // Перемена, №4, 2001. – С. 36-40.
4. Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д.; Наук. Ред.. Пометун О.І. Технології розвитку критичного мислення учнів.- К.: Вид-цтво «Плеяди», 2006.
5. Тягло А.В., Воропай Т.С. Критическое мышление: Проблема мирового образования XXI века.- Харьков: Ун-т внутр. дел., 1999

**ИЗОБРАЖЕНИЕ ПРИРОДНЫХ
И КУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ СТРАНЫ В СТРАНОВЕДЕНИИ
(НА ПРИМЕРЕ ТЕКСТОВ Б.А. ПЕЧНИКОВА ОБ АНДОРРЕ)**

Ключевые слова/ Keywords: литература/ literature; страна/ country; природа/ nature; культура/ culture; образ страны/ image of country; язык/ language.

В условиях сближения стран Европы приобретает особое значение формирование представления гражданина о других странах. Это представление складывается из географических знаний, полученных в учебных заведениях, а также с помощью средств массовой информации, из рассказов людей, побывавших за рубежом, из личных впечатлений, полученных в поездках по другим странам, на основе личных и деловых контактов с представителями других стран и т.п. Непосредственные встречи с природой и культурой другой страны рождают, бесспорно, множество впечатлений, влияющих на создание ее образа. Но в то же время значительную роль в познании конкретной страны может играть и знакомство с художественной и научно-популярной литературой об этой стране. Очень большое значение имеет мастерство автора, описывающего страну с помощью разнообразных выразительных средств. Мастерски выполненные тексты такого рода сильно влияют на познание страны читателем – как посетившим страну, так и не посетившим. Особенно яркие впечатления могут производить те особенности страны которые могут быть художественно (и даже поэтически) описаны: природа, местные обычаи, произведения искусства и памятники архитектуры. Как один из интересных образцов подобной литературы можно рассматривать книгу Борислава Алексеевича Печникова «Цифрами на карте обозначены...» о миниатюрных странах Европы [3]. Книга была издана в 1986 году, но и в настоящее время она является ценным источником информации, поскольку обстоятельных публикаций о малых государствах Европы существует немного, особенно в сравнении с публикациями о крупнейших странах [3, с. 3].

Книга ценна еще и тем, что ее создал талантливый автор, лично посетивший описываемые страны, владеющий многими языками, а самое главное – умением увидеть и передать яркими красками художника слова интересное и необычное. И в то же время это не своеобразная поэма о названных странах, а достаточно серьезное исследование, содержащее разнообразную информацию о миниатюрных государствах Европы.

Борислав Алексеевич Печников – выпускник Московского института иностранных языков имени Мориса Тореза, долгое время работавший в газете «Комсомольская правда», журнале «Новое время», а также в Агентстве печати «Новости». Его журналистская деятельность связана преимущественно с западноевропейскими странами [3, с. 3]. В газете «Комсомольская правда» 70-х – 80-х годов XX века неоднократно встречаются его статьи и очерки, переданные из Сан-Марино, Валетты,

Монте-Карло, Андорра-ла-Вьехи. Известна его книга «Европа начала 80-х годов», вышедшая в 1984 году в издательстве «Знание» [2].

Книга Борислава Печникова «Цифрами на карте обозначены...» уже в год издания получила высокую оценку специалистов: «Книга содержит обильный познавательный материал, изложенный во многих случаях живо, непредубежденно, с эффектом личного присутствия, что придает выводам автора о различных сторонах жизни мини-государств дополнительную убедительность. Географические аспекты перемежаются с этническими, историческими, социально-экономическими фактами, даются солидная экономическая фактура, представление об основных политических партиях, государственном устройстве» [3, с. 4].

В настоящей работе мы рассмотрим особенности литературного мастерства Борислава Печникова при описании им природных и культурных особенностей миниатюрного государства Европы Андорра, граничащего с Испанией и Францией [3, 40-81].

Образно и даже несколько сказочно повествует автор о расположении этой страны: «... в восточной части Пиринейских гор, на высоте около 1000 метров уютилась страна-малютка», «затерянная среди снежных пиков и труднопроходимых перевалов», «в котловине, «охраняемая» на западе, севере и востоке 65 «часовыми»-горными вершинами, большую часть года покрытыми снежными шапками» [3, с. 49]. Сразу представляются небольшие размеры страны, ее относительная изолированность, созданная природными условиями, суровость климата, что сразу возбуждает любопытство читателя: как же в таких условиях может успешно существовать государство Европы.

Лаконично и выразительно описывает автор природный мир Андорры, например: «На юге страны растительность в значительной степени напоминает Испанию: по долинам и нижним частям склонов гор преобладают жестколистные дубы – каменный и пробковый», что является в некоторой степени экзотикой для русскоязычного читателя книги, проживающего преимущественно в других природных условиях. «Выше к ним примешиваются бук и каштан ... ягодные кустарники (шиповник, малина, красная смородина и густые цветущие травы ...)» [3, с. 54]. Это уже хорошо знакомые названному читателю растения, вызывающие у него яркие запаховые, вкусовые и зрительные ассоциации и способствующие созданию эффекта личного присутствия. «Выше лесного пояса в Андоррских Пиринеях расположены субальпийские луга с зарослями красиво цветущих кустарников, рододендрона и азалий, стелющейся горной сосны, а также сочные высокотравные луга ...» [3, с.54]. Здесь перечисление экзотических и, в какой-то мере, романтических названий цветов и деревьев – рододендроны, азалии, стелющаяся сосна – соседствует со знакомыми многим русскоязычным читателям «сочными лугами», вызывающими представление о яркой и душистой траве под нежным солнцем (сочные травы не могут расти под палящим солнцем). И в описании животного мира автор наряду со знакомыми читателю книги кабанами, куницами, лисами, белками не забывает украшение Пиринейских гор – пиринейскую серну изард, «название которой происходит от бакского слова «изар», что означает «звезда». Видимо подобное название серна получила из-за небольшой белой отметины на лбу, по форме напоминающей звезду» [3, с.54].

А сами названия городов Андорры – столица Андорра-ла-Вьеха, Энкам, Сан-Джулиа-де-Лориа, Ла-Массану, Канильо, Сольдеу – звучат в контексте книги Б. Печникова еще более мелодично и экзотически. И города Андорры, изображенные Б. Печниковым, представляются полными ярких контрастов, которые в тоже время находятся в удивительной гармонии: «Бок о бок со старинными двух-трех этажными домами из покрытого мхом серого камня можно увидеть самые современные гостиницы и огромные магазины с неоновыми рекламами, призывно горящими над черепичными крышами древнего города. В узких, зажатых между домами улочках, рядом с новейшими марками машин, мирно пасутся овцы» [3, с. 68]. Автор в кратком описании находит наиболее характерное и тем самым создает типичную картину андоррского города с его спокойным образом жизни, стремлением к сохранению памятников старины и, что также важно, к гармоничному сосуществованию старого и нового, не отрицающих друг друга, а создающих особенный колорит, уют и комфорт небольших населенных пунктов страны, находящейся в живописных долинах, «среди снежных пиков и труднопроходимых перевалов» [3, с. 49].

Выводы

Б.А. Печников в своей научно-популярной книге в разделе об Андорре применяет разнообразные художественные средства, иногда в форме художественных вкраплений в текст, для передачи особенностей растительного и животного мира страны, а также ее населенных пунктов. Автор замечает и лаконично описывает характерные элементы природной и культурной среды, используя, в частности, прием контраста: изображение знакомых и незнакомых читателю явлений природы, гармоничное противопоставление старого и нового в городах, суровые и благоприятные природные условия. Такие элементы текста представляют собой своеобразные художественные миниатюры, что позволяет читателю более ярко и наглядно представить себе внешний облик страны, а читателю из других стран увидеть знакомые и незнакомые черты дальних краев.

Такие особенности текста способствуют целостному эстетическому восприятию образа страны, лучше помогают увидеть обычное и необычное, обращают внимание читателя и на необходимость беречь природу своей страны, а также помогают отойти от излишне прагматического взгляда на зарубежные страны преимущественно с точки зрения политики и экономики, торговли и природных ресурсов.

Литература

1. Літературна майстерність письменника / Г.Ф. Семенюк, А.Б. Гуляк, Н.В. Науменко. – Київ: Київський університет, 2012. – 367 с.
2. Печников Б.А. Европа начала 80-х годов/ Б.А. Печников. – М.: Знание, 1984. – 64 с.
3. Печников Б.А. Цифрами на карте обозначены ... – М.: Мысль, 1986. – 253 с.

СЛОВА – РЕДУПЛІКАТИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Ключові слова: Слова-редуплікати, морфема, ідентичні слова, вигуки.

Keywords: Words reduplikaty, morpheme, identical words, interjections.

Створення слів шляхом редуплікації є продуктивним типом словотвору майже всіх мов світу. Словаповтори складають самостійний підтип словотворення і є способом творення слів. Завдяки редуплікації створюються нові лексичні одиниці, граматичні форми та стилістичні варіанти.

У лінгвістичній літературі для позначення даного процесу використовуються різні терміни: подвоєння, повтор, парне сполучення, гемінація, редуплікація, дуплікація. У словниковому складі сучасної німецької мови є близько двох тисяч слів унікальної структури – «редуплікати», тобто слова, які мають здвоєні склади або морфеми, повтор ідентичних основ або складів, наприклад, *eiaroreia*, *der Hokuspokus*, *das Techtelmechtel* та інші.

У генетичному плані редуплікати являють собою слова найрізноманітнішого походження, які частково пов'язані з давнішими епохами, частково – з ідентичними або аналогічними словами в інших мовах.

У своїй більшості редуплікати – це здвоєні вигуки або звуконаслідувальні слова, які належать здебільшого до іменників, рідше до дієслів і прикметників. Головна особливість редуплікатів – їх фонетична структура: у словах є два, рідше три і навіть чотири склади ідентичного звукового складу, нерідко з типовим для німецької мови чергуванням голосного (аблаутом): *der Bimbam*, *der Schnickschnack*, *der Zickzack*.

Принцип редуплікації – об'єднання слів різних типів, різного походження, різної семантики. Основні групи редуплікатів складають: здвоєні вигуки – команди тваринам, «дитячі слова»; звуконаслідувальні вигуки, «магічні» слова і повнозначні іменники та прикметники різної семантики.[1]

Команди тваринам – слова найдавнішого походження. Вони поділяються на два семантичних комплекси – зманити і прогнати. Мовна форма сучасних звертань до тварин певною мірою зберігає ці риси: *tuck-tuck* – приманка курей, *dlidli* – приманка гусей, *ps-ps* та *sch-sch* – звертання до собак, *musch-musch* – до котів. Ці найдавніші слова мало змінилися, більша частина команд має невелику сферу поширення, обмежену місцевими говірками [2].

Дитячі слова – лексика, наближена до мовних можливостей немовлят, точніше, слова, «привіті» дітям дорослими. Дійсний лепіт немовлят містить серед ін-

ших звуків і редуліковані структури. «Дитячі» слова традиційно передаються від покоління до покоління усно, їх репертуар невеликий, але все це лексика, зафіксована словниками:

Baba: говорять про щось брудне, чого не слід чіпати. Порівн.: «Nicht anfassen, das ist baba!»; Wehweh: говорять про те, що болить (подряпина, забиття), winke, winke говорять, коли махають рукою на прощання. Порівн.: «Mach winke winke!».

«Дитячі слова», перенесені в інші комунікативні умови, набувають жартівливо – іронічної тональності. Порівн.: Mit jedem Wehwehchen geht sie gleich zum Arzt. «Ледве щось заболить, вона тут же біжить до лікаря».

Ряд «дитячих слів» побудований на звуконаслідуванні: der Wauwau «собака», der Kikeriki «півень», die Bimbim «трамвай». [3]

Звуконаслідувальні вигуки німецькі діти засвоюють з дитинства. Деякі з цих слів навіть включені до словника, наприклад: Pitsch, patsch -

наслідування звуку плескоту води. Rirarutsch – вираз, яким супроводжується швидкий рух, особливо ковзання.

Вивчаючи мову, дитина дізнається із віршиків або лічилок традиційну ономапоетичну символіку – голоси тварин: Wie die Tiere sprechen: der Hahn kräht «kikeriki», die Meise pfeift «ziwi»...

У ритмічній формі міцно запам'ятовуються редуліковані вигуки, що передають природні шуми, ритмічні рухи. Такі вірші не лише гарно запам'ятовуються, але ще надають дітям радості, естетичної насолоди. Наприклад: Regen tripp, tripp, tripp im Moos. Macht die kleine Pilze groß. Füße, trapp, trapp, trapp im Moos. Was ist heute im Wald los?...

Ритмічні дво-тричастинні слова з одними й тими ж приголосними, римовані рядки дитячих віршів закладають у свідомість носіїв німецької мови уявлення про естетичну цінність алітерації і асонансу.[2]

«**Магічні**» слова відрізняються своєю «таємничістю», це слова незрозумілі, ритмізовані, слова, здатні здійснити диво, відвести «нечисту силу» і т. д. Деякі слова можна зустріти у казках, у лялькових виставах.

Слово das Abrakadabra в минулому, можливо, дійсно було магічним закляттям, berlicke-berlocke – пояснюють пародіювання французького... berlique berlocque, воно використовується як чарівна формула у народному ляльковому театрі «Касперле». Формула hax, rah, mah, deus amidax стала основою іменника der Hockuspokus, вигук simsalabim також бере свій початок від спотвореного латинського similia similibus «подібне лікують подібним».

У далекі часи магічні слова безумовно викликали відповідні враження, сприймалися всерйоз і були табу.[3]

Редуліковані іменники мають більш чи менш тісний зв'язок із словами, що їх мотивують. Так, слово der Krimskrams «всяка всячина» прозоро пов'язане із словом der Kram приблизно такого ж значення, der Krickelkrakel «каракулі», пов'язане з дієсловом krickeln «нашкрябать». Але

не завжди буває легко етимологувати редулікований іменник. Значно менше зрозумілі слова der Heckmeck, das Wischiwaschi, der Muckefuck, rapperlarapp.

Вони потребують пояснень: der Heckmeck – слово, що містить негативну оцінку і позначає непотрібну, зайву біганину, набридливі прискіплювання. Можливо,

що це слово містить пародійований повтор морфеми meck, яка відома як ономато-поетичний вигук meck! – мекання кози. Дієслово mecken позначає не лише «мекання», але і висловлює незадоволення. Також вигук meck! відомий як дитяче слово-дражнилка.

Редуплікат *das Wischiwaschi* зафіксований у німецькій мові давно і пов'язаний, очевидно, зі старим дієсловом *waschen* «базікати». Не дивлячись на це, сучасні джерела вказують на нещодавнє його запозичення з англійської. *Das Wischiwasche* «пуста балаканина» часто зустрічається у молодіжному мовленні.[2]

У побуті відома жартівлива назва ерзац-кави і взагалі рідкої, поганої кави – *der Muckefuck*. Редуплікат *der Kuddelmuddel* означає «безлад, хаос». Вигук *Papperlapapp* відмічено уже у вісімнадцятому столітті і пов'язаний з іменником *der Papp* «густа каша». Редуплікат *der Papp* відноситься до дитячих слів. В цілому *papperlapapp* – походить від фразеологічного *nicht mehr papp sagen können* «наїстися від пуза».

Але серед редуплікатів зустрічаються слова, які не пов'язані із звуконаслідуванням, не пов'язані з іншими словами – етимонами. Такі як *das Piraro*, *das Remmidemmi*. Редуплікат *das Piraro* – стилістично знижене слово, яке приблизно означає «непотрібні дрібниці». Можна помітити, що багато редуплікатів – *das Kenkemenke*, *das Remmidemmi*, *der Krimskrams* і інші означають збірні поняття із незрозумілими, розмитими межами. Наприклад, слово *der Kokolores*, його походження, його внутрішній морфемний склад незрозумілі. Має це слово два значення: «безлад» і «скандал».

Отже, редупліковані слова можна зустріти і в українській мові, вони характерні для всіх вищезгаданих груп лексики. Тільки у деяких випадках можна підібрати еквіваленти мов: *eiaroreia* – «баю-бай», *das Techtelmechtel* – «шурмури». Як правило, слова-редуплікати тим, хто вивчає іноземну мову, невідомі, хоча вони найвищою мірою відтворюють національну специфіку.[1]

Література:

1. Жовторбюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Частина І. – К.: «Вища школа», 1972. – с.402.
2. Немецко – русский словарь. 80000 слов. Под ред. А. А. Лепинга и Н. П. Страховой. Изд. 5-е, стереотип. – М.: «Сов. Энциклопедия», 1968. – с. 991.
3. Розен Є. В. Німецька лексика: історія і сучасність. – М.: «Вища школа», 1991. – с.96.

БЕССОЮЗНЫЕ СЛОЖНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПОБУДИТЕЛЬНОЙ СЕМАНТИКИ В ПОСЛОВИЧНОМ ФОНДЕ РУССКОГО ЯЗЫКА

Ключевые слова: пословица, бессоюзное сложное предложение, побудительная семантика.

Keywords: proverb, asyndetic complex sentence, imperative semantics.

Известно, что отсутствие однозначной связи между семантической и формальной сторонами предложения, которая кроется в асимметрии языкового знака, позволяет делить языковые средства на эксплицитные и имплицитные. Особый интерес в данном случае составляют русские пословицы побудительной семантики, в которых побудительное значение, представляющее собой реализацию в языке и сознании людей директивного речевого акта, характеризуемого целью волеизъявления и программирующее действия адресата, путем вторжения в его эмоционально-волевую сферу, представлено несколькими типами.

Двойное понимание бессоюзного сложного предложения, которое, с одной стороны, не является особым типом сложного предложения, так как может рассматриваться как конструкция с «опущенным» союзом, с другой – образует самостоятельный тип сложного предложения, по форме и семантике противопоставленный ССП и СПП, определяет актуальность рассмотрения типов побудительного значения в русских пословицах-БСП.

В данной статье БСП (бессоюзное сложное предложение) понимается как сложное предложение, отличное от ССП и СПП, предикативные части которого взаимосвязаны по смыслу и строению, а также соединены без помощи союзов или относительных слов ритмомелодическими средствами, порядком следования частей.

Значительное количество примеров пословиц побудительной семантики, представляющих собой по форме БСП, объясняется системными характеристиками русского языка, обладающего внушительным набором разнообразных синтаксических конструкций, вербализующих побудительную семантику. К таковым конструкциям, репрезентирующим в пословичном фонде русского языка семантику побуждения, можно отнести: предложения с формой глагола 2-го лица повелительного наклонения: *Не плачь битый, плачь небитый* [1, т.1, 407]; инфинитивные предложения: *Долго думать – тому же быть* [1, т.2, 242]; предложения с формой глагола 2-го лица изъявительного наклонения: *Тупо сковано – не наточишь; глупо рожено – не научишь* [1, т.2, 236]; безимперативные повествовательные предложения: *Криком изба не рубится, шумом дело не спорится* [1, т. 2, 412]; безглагольные побудительные предложения: *Баба с возу – кобыле легче* [1, т.3, 366].

Частотность БСП в русских пословицах также объясняется сферой бытования БСП преимущественно в разговорной речи, а пословицы, как известно, являются изначально устными образованиями, впоследствии получившими знаковую фиксацию. Кроме того, широкое использование БСП, реализующих семантику побуждения, в пословичном фонде русского языка детерминируется отсутствием симметрии

между формой и содержанием языкового знака: «формальная и смысловая основа знака не всегда симметричны» [2, 121].

Побудительная семантика в русских пословицах, соответствующих по форме БСП, представлена несколькими типами: прямое побуждение, косвенное побуждение, побуждение с обратным смыслом (скрытое), формально выраженное, но «погашенное» побуждение.

Прямое побудительное значение репрезентируется в конструкциях с формой глагола 2-го лица повелительного наклонения: *Живи смиреннее, будет прибыльнее* [1, т.1, 486]; *Закрой чужой грех – Бог два простит* [1, т.1, 444]. Как правило, такие пословицы строятся из не однотипных предикативных единиц, что определяет коммуникативное функционирование пословицы: одной частью выражается побуждение, другой – указание на результат или основания выполнения/ невыполнения действия.

Значение косвенного побуждения репрезентируется в русских пословицах-БСП с инфинитивом: *Кожу сняли, не по шерсти тужить* [1, т. 2, 676] = Ср.: *Не тужи о мелочах при больших потерях*; в конструкциях с формой глагола 2-го лица изъявительного наклонения: *Беда не дуда: поиграв, не кинешь* [1, т.1, 264] = Ср.: *С бедой не шути, с бедой не играй*; в безимперативных повествовательных предложениях: *Криком изба не рубится, шумом дело не спорится* [1, т. 2, 412] = Ср.: *Не кричи, не шуми, когда чем-то занимаешься*, а также безглагольными побудительными предложениями: *Баба с возу – кобыле легче* [1, т.3, 366] = Ср.: *Убери бабу – кобыле легче*.

Пословицы с побудительным значением с обратным смыслом, соответствующие по форме БСП, встречаются в конструкциях с формой глагола 2-го лица повелительного наклонения: *Тише кричи, барин на печи* [1, т. 1, 488] = Ср.: *Не кричи*; в конструкциях с инфинитивом: *Выращивать станешь – бибушкой назовут* [1, т. 1, 464] = Ср.: *Не проси*; в предложениях с формой глагола 2-го лица изъявительного наклонения: *Многому научишь, сам без хлеба будешь* [1, т. 3, 60] = *Не учи многому, сам без хлеба будешь*.

Примеры пословиц с формально выраженным, но «погашенным» побудительным значением, встречаются в конструкциях с глаголом 2-го лица повелительного наклонения: *Убей Бог стыд, все пойдет хорошо* [1, т.1, 603]; *Спроси у ветра совета, не будет ли ответа?* [1, т. 2, 284].

Итак, русские пословицы побудительной семантики, соответствующие по форме БСП, обнаруживают несколько типов побудительного значения: прямое побуждение, косвенное побуждение, побуждение с обратным смыслом (скрытое), формально выраженное, но «погашенное» побуждение.

Распространенность БСП в пословицах русского языка объясняется принадлежностью последних к сфере разговорной речи и активным использованием в ней описываемых структур. Кроме этого, смысловая емкость и яркая стилистическая маркированность бессоюзия лучшим образом согласуются с принципиальными жанровыми установками пословицы, ее ритмикой и музыкальностью, генетически заложенной экспрессивностью.

Литература

1. Даль В.И. Пословицы русского народа в 3-х т. М.: Русская книга, 1993. – 2080с.
2. Скаличка В. Асимметричный дуализм языковых единиц // Пражский лингвистический кружок. М.: Прогресс, 1967. – 559с.

ЛІНГВІСТИЧНІ ПРИЙОМИ ВПЛИВУ РЕКЛАМИ НА АУДИТОРІЮ

Ключові слова/Keywords: Реклама/ advertising, масова свідомість/ mass consciousness, вплив/ influence, імідж/ image, приманка/inducement.

Реклама стрімко входить у наше життя. Невпинною конвеєрною стрічкою біжать рекламні ролики в кіно і на телебаченні, обвивають потенційного покупця рулонами рекламних упаковок і афіш, оточують рекламними щитами на дорогах і стадіонах.

Повсюдне поширення рекламних блоків, звичайно ж, не випадковим:

1) рекламні оголошення забезпечують до 70% бюджету газет, журналів, каналів ТБ, до 100% бюджету місцевих радіостанцій [3, с.110];

2) реклама одна з найбільш дієвих складових індустрії свідомості «сучасної технічної та електронної галузі виробництва ідей, образів, уявлень і орієнтації для масової свідомості [3, с.111].

Породжуючи і збуджуючи у людини цілий спектр потреб (далеко не завжди розумних), реклама прив'язує його до існуючої економічної і політичної системи. Задоволена потреба породжує нову, і людина не може вирватися з цього ланцюжка наступних потреб, які необхідно знову і знову задовольняти.

Реклама як підрозділ індустрії свідомості спрямована на маніпулювання масовою свідомістю і не є творчим процесом. Якщо говорять, що людиною маніпулюють, то мають на увазі, по-перше, що це використовується як засіб реалізації чийось корисливих цілей; по-друге, що його обманюють, не дають повністю зорієнтуватися в ситуації; і, витратах, що дії людини, які зазнають маніпуляції, якщо не повністю, то, принаймні, частково не відповідають його власним корінним інтересам.

Однак між рекламним образом і реальним об'єктом може існувати певний "розрив достовірності" [1, с.164], так як реклама акцентує увагу лише на привабливих для споживача сторонах об'єкта чи явища.

Прийоми маніпулювання свідомістю аудиторії існують вже тисячоліття. Ще античні софісти і риторики розробляли прийоми ораторського мистецтва, які допомагають переконувати слухачів в істинності деяких тверджень, хоча останні можуть бути і хибними. Сучасна індустрія свідомості, використовуючи багатовіковий досвід, розробляє нові способи маніпулювання масовою свідомістю, багато з яких використовуються в рекламі. До числа таких прийомів відносяться підроблення, підміна понять, відволікання, напівправда, підміна стереотипів, поширення чуток [3, с.74], наклеювання ярликів, "блискуча невизначеність", перенос, аргументація до публіки, "підтасовування карт", популізм, "загальна платформа" [2, с.104]. особливого поширення набувають певні "іміджі" і "приманки" маніпуляції.

Іміджі спираються на кращі якості особистості людей, надихають їх на діяльність в ім'я загального і свого власного блага. Цей спосіб маніпуляції використовує споконвічне бажання людей наслідувати краще, слідувати ідеалу.

Імідж являє собою специфічний образ сприйманого предмета, коли ракурс сприйняття навмисне зміщений. Імідж будується на включенні емоційних апеляцій.

Кожна група товарів розрахована на цілком певного споживача. Іміджі покликані привернути увагу передбачуваного покупця за допомогою моделювання принадного образу, викликаючого бажання наблизитися до вигаданого героя.

Іншим широко використовуваним способом маніпуляції свідомістю є приманка високого рівня життя. [4, с.143] «Приманки» зазвичай спрямовані на експлуатацію насутих потреб людей, на їх прагнення поліпшити своє матеріальне становище, підвищити рівень споживання і рівень життя взагалі.

Може бути використана і така «приманка», як перспектива входження в еліту. При рекламуванні престижних товарів явно затверджується чи не явно мається на увазі, що якщо ви будете споживати товари, які споживає еліта, то ви наближаєтеся до неї; соціальна дистанція нібито скорочується через споживання визначеної групи товарів.

Отже, розглянуті способи маніпулювання масовою свідомістю («імідж» і «приманка») широко використовуються в рекламі. Ці прийоми маніпуляції оформляються за допомогою різнорівневих мовних засобів і супроводжуються різними семантичними зрушеннями, в числі яких трансформація сполучуваності лексичних одиниць, розширення і метафоризація значення частотних слів та інші явища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. М., 1988. 432 с.
2. Кохтев Н.Н. Динамический синтаксис в рекламе // Русская речь, 1991. №5. С. 6772.
3. Любимый Я.В. Современное массовое сознание: динамика и тенденции развития. Киев, 1993. 140 с. [29]
4. Шарончиков Л.В. Приемы и методы интерпретации информации в буржуазной пропаганде. М., 1978. 217 с

Сушко Т.Д.

Студентка НТУУ «КПІ», факультету лівістики

Науковий керівник:

Волощук І.П.

Кандидат педагогічних наук, доцент

ПЕРЕКЛАД СТРУКТУРНИХ ЧАСТИН РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

Переклад рекламного тексту, у порівнянні із перекладом художньої літератури, при якому перекладач зобов'язаний передати художньо-естетичні достоїнства оригіналу, трохи відрізняється за формою, мовними засобами, а також яскраво вираженою комунікативною спрямованістю. У процесі перекладу таких текстів перекладачеві доводиться вирішувати як чисто мовні, лінгвістичні проблеми, обумовлені розходженнями в семантичній структурі й особливостях використання двох мов у процесі комунікації, так і проблеми соціолінгвістичної адаптації тексту.

Дослідивши рекламний текст, ми можемо його умовно поділити на 4 основні частини:

- 1) слоган;
- 2) заголовок;
- 3) основний рекламний текст;
- 4) фраза-відлуння.

Присутність у кожному рекламному тексті всіх складових не є обов'язковою. Хоча, присутність рекламного заголовка є майже обов'язковою [2, с.97]. Наявність інших частин визначається видом товару (послуги) й залежить від деяких інших характеристик.

Заголовок – найважливіша вербальна частина реклами. Звичайно, в ньому виражається суть рекламного звертання та основний рекламний аргумент. За даними досліджень, близько 80% читачів, прочитавши заголовок, не читають основний рекламний текст. Відомо, що мета рекламного заголовку полягає в тому, щоб повернути увагу аудиторії і викликати інтерес до рекламованого товару або послуги. Рекламний заголовок повинен містити рекламне звернення і головний рекламний аргумент, що згодом розвивається в основному рекламному тексті. Наприклад: «*BANK OF CALIFORNIA: Come to the bank action. – Прийди в банк діяти.*».

Можна помітити що слоган дещо подібний до рекламного заголовку, але слоган і рекламний заголовок є різними елементами реклами. Мабуть, найголовнішою характеристикою слогана (яка не стосується жодного з інших елементів реклами, за винятком назви торговельної марки) – це те, що він відбиває сутність, філософію фірми, її корпоративну політику в різних областях [1, с.64]. Причина в тім, що фірми або компанії, особливо великі, можуть робити сотні й тисячі різних найменувань товарів. У кожного найменування свій життєвий цикл. Використати слоган у кожній рекламі цих товарів не ефективно, тому що рекламний заголовок відбиває всю специфіку даного товару або послуги в певний момент його життєвого циклу й для його цільової групи. Тобто, навіть для того самого товару не завжди прийнятно використовувати однаковий заголовок. Типовим прикладом є

реклама авіакомпанії KLM (див. Додаток 2). Слоган авіакомпанії: «*KLM. The reliable airline.* – *КЛМ. Надійна авіалінія*».

Рекламний текст намагається передати властивості рекламованого продукту як за допомогою образів, так і за допомогою мови. Наприклад, стиль реклами дорогих парфумів завжди вишуканий і виразний:

*"M' is for moments you'll never forget
For days marvelous with flowers and laughter.
For nights magical with means and old promises.
'M' Fragrances by Henry C. Miner.
It's Magic".*

Для багатьох практиків рекламної діяльності текст іноземної мови служить тільки засобом для розуміння ідеї рекламованого продукту, сам же текст часто пишеться заново мовою країни споживача, враховуючи особливості його національної специфіки. У тих випадках, коли точний переклад є недоречним, перекладач користується приблизними за змістом фразами, які обов'язково повинні враховувати традиційні етнічні, національні й соціальні особливості, стереотипи поведінки конкретної аудиторії, на яку спрямована продукція, позначена в рекламному тексті [3, с.131].

Дослідник творчого процесу перекладу А. Лілова розцінює переклад рекламних текстів, як «творчість на мовному рівні», тоді як переклад художніх текстів - як «творчість, пов'язану з художньо-образним мисленням» [1, с.231].

ЛІТЕРАТУРА

1. Лілова, А. Введение в общую теорию перевода / А. Лілова; под ред. П.М. Топера. – М. : Высшая школа, 1985. – 256 с.
2. Маслова Н.М. Язык и стиль рекламы – Москва, 1997 – 137с.
3. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М., 1974. – 244 с.

Павловская Л.И.
старший преподаватель,
Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт»,
факультет лингвистики

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ АРТИКЛЯ НА РАЗЛИЧНЫХ ЭТАПАХ ОБУЧЕНИЯ НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКУ

Ключевые слова/ Keywords: артикль/ article; немецкий язык/ German; обучение/ education; студенты/ students; этапы/ stages.

Некоторые случаи употребления артикля относят к очень трудным вопросам изучения грамматики немецкого языка. При этом отмечают, что даже достаточно хорошо владеющие этим языком люди могут делать ошибки в употреблении артикля [1, с. 3].

Артикль как дифференцирующее служебное слово, сопровождающее существительное, является в немецком языке показателем грамматической категории определенности – неопределенности, рода, числа, падежа, а также некоторых других значений (например, стилистический аспект).

В учебной литературе по немецкому языку чаще всего приводятся сведения об употреблении артикля в форме правил, что имеет значение для определения рода, числа и падежа существительных. В то же время сведения, необходимые для обучения употреблению артикля как показателя грамматической категории определенности – неопределенности, что имеет, в частности, значение для развития стилистически правильной речи, приводятся недостаточно, на что обращают внимание некоторые исследователи [1, с. 3; 2, с. 147-148]. В научных грамматиках из-за недостатка места также может быть описано не все, связанное с этим вопросом [1, с. 3]. Кроме того, если правила употребления артикля для определения или обозначения рода, числа и падежа являются преимущественно учебным материалом начального этапа обучения немецкому языку, то сведения об артикле как показателе категории определенности – неопределенности (за исключением некоторых элементарных правил) требуют для их понимания уже достаточно глубоких знаний немецкого языка и даже некоторого чувства языка, поскольку здесь необходим уже анализ контекста или речевой ситуации [2, с. 148].

В специальной литературе об артикле приводятся обоснованные мнения, что общепризнанной теории артикля в современном немецком языке, объясняющей все случаи употребления артикля, которую можно применять для организации практической речевой деятельности, нет [4, с. 3]. Указывается также на противоречивость или даже на ошибочность некоторых положений существующих теорий артикля [4, с. 4-24]. Например, В.И. Тур отмечает, что «имеющиеся отдельные указания на зависимость артикля определяемого от некоторых определений не выдерживают проверки их правильности фактами» [4, с. 4].

Существуют также практические проблемы, связанные с употреблением артикля, например, сочетание артиклей в некоторых вариантах распространенных определений, что затрудняет их узнавание и понимание [3, с. 109]. Например, «Er ist

mit den den Studenten gehaltenen Vorlesungen zufrieden». Изучению артикля также не всегда уделяется достаточное внимание из-за ограниченности учебного времени, а у студентов, изучающих немецкий язык на основе языков, где артикль отсутствует (например, украинский или русский языки), может в некоторых случаях складываться представление, что для решения большинства коммуникативных задач достаточно только найти соответствующий эквивалент существительного и употребить с ним артикль в необходимом роде, числе и падеже. При этом употребление определенного или неопределенного (нулевого) артикля может не приниматься во внимание, или же при употреблении этих артиклей пользуются формальными правилами без учета особенностей контекста или речевой ситуации, например: при первом упоминании слова в тексте употребляют вместе с этим словом неопределенный артикль, при следующем упоминании – определенный артикль.

Как уже говорилось, для формирования умений правильно применять определенный или неопределенный артикль требуются уже достаточно глубокие знания лексики и грамматики немецкого языка, поскольку некоторые из случаев употребления этих артиклей (особенно соотнесение артикля и ситуации) нельзя описать в форме достаточно четких и точных правил, подобно правилам образования грамматических форм, порядка слов и т.п. [2, с. 147]. Поэтому здесь требуется активная познавательная деятельность студентов, предполагающая эвристический подход, развитие чувства правильности речи, анализ фраз и текстов с различных точек зрения, для чего необходимы расширенные знания лексики и грамматики [2, с. 147-148]. От студента требуется уже умение не только анализировать отдельные словосочетания или предложения, но и следить за контекстом или за экстралингвистической (речевой) ситуацией, что также предполагает высокий уровень владения языком. Кроме того, следует принимать во внимание и мотивацию студентов. Кто-то считает, что ему достаточно владеть немецким языком без соблюдения стилистических тонкостей, только для прагматического решения коммуникативных задач, кто-то желает уделять больше внимания другим аспектам языка, например, более глубоко изучить терминологию соответствующих специальностей, а кто-то действительно желает познать язык в совершенстве, со всеми тонкостями понимать высказывания и уметь точно, стилистически и ситуационно верно передавать свои мысли.

Выводы

При изучении особенностей употребления артикля как показателя грамматической категории определенности-неопределенности, а также стилистических особенностей его употребления, следует принимать во внимание уровень общего владения немецким языком, который должен быть достаточным для анализа контекста и речевой ситуации, а для организации такого обучения также принимать во внимание мотивацию студентов, что может предполагать различные формы обучения (обязательные и дополнительные занятия, индивидуальную и самостоятельную работу студентов и т.п.), в зависимости от количества учебного времени и возможностей учебного заведения.

Литература

1. Артикль в немецком языке / К.А. Левковская, В.М. Пророкова, Л.В. Сергиенко. – М.: Просвещение, 1973. – 224 с.

2. Ейгер Г.В. Механизмы контроля языковой правильности высказывания/ Г.В. Ейгер. – Харьков: «Основа», 1990. – 184 с.
3. Косилова М.Ф. Путеводитель по немецкому предложению/ М.Ф. Косилова. – М.: Изд-во Московск. ун-та, 1971. – 196 с.
4. Тур В.И. Артикль как показатель функций обозначения существительным/ В.И.Тур. – Минск: Высшая школа, 1957. – 192 с.

**УПОТРЕБЛЕНИЕ АРТИКЛЯ
С АБСТРАКТНЫМИ ИМЕНАМИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМИ
КАК СТИЛИСТИЧЕСКИЙ ПРИЕМ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ**

Ключевые слова/ Keywords: артикль/ article; немецкий язык/ German; стилистический прием/ stylistic device; художественная литература/ belles-lettres; абстрактные существительные/ abstract substantives.

Артикль в немецком языке рассматривается как служебное слово, являющееся показателем грамматической категории определенности-неопределенности, а также рода, числа, падежа имен существительных и некоторых других значений [3, с. 109]. Имеются различные толкования артикля и его функций, определяемые задачами соответствующих областей знания и исследований. В области обучения языку артикль стремятся рассматривать более широко, его роль в речи близка, по мнению многих исследователей, к роли местоимения, что во многом облегчает его понимание для изучающих язык [1, с. 4-5]. В области теории языка существует противоположная тенденция – стремление сузить функции артикля, рассматривать его как чисто служебную часть речи, что может объясняться желанием изолировать это явление языка, исследовать его свойства именно как служебного слова, выявить, чем артикль отличается от других частей речи [4, с. 184]. Сложным и не всегда точно объяснимым явлением можно назвать некоторые случаи употребления артикля в текстах художественной литературы и публицистики. Особенно это заметно на примере употребления артикля с абстрактными именами существительными в художественных текстах [1, с. 111]. В этом случае в предлагаемых правилах и комментариях употребления артикля с существительным особенности его применения могут характеризоваться следующими словосочетаниями или фразами, например, «существительные просто называются в предложении», «не получают более развернутой характеристики», «прилагательное, определяющее абстрактное существительное, несет большую семантическую нагрузку», «автор произведения (либо говорящий) хочет подчеркнуть степень какого-либо чувства, особенность какого-либо состояния», «абстрактное существительное находится под сильным эмоциональным ударением», «эмоциональная насыщенность предложения», «эмоциональная окраска», «какое-либо действие, переживание, чувство, состояние и т.д. мыслятся в полном своем объеме, целиком..., без ограничений», «какое-либо понятие мыслится как определенное социальное явление, в любых своих проявлениях» [1, с. 111-117]. Например, в пособии приводится характерный пример такого истолкования с помощью фрагмента немецкого художественного текста: «Er war angefeindet und ausgelacht worden: er hatte den Erfolg, den Ruhm und auch den Reichtum kennengelernt» [Mann K. Mephisto. – Berlin: Aufbau-

Verlag, 1956] [1]. К этому предложению авторы книги дают следующий комментарий: «Говоря «он познал успех, славу, а также богатство», автор хотел показать, что его герой познакомился с этими явлениями в самой их сути, он узнал, что такое успех, слава и богатство, что они собой представляют. Эти явления мыслятся без ограничений, в своем полном объеме, что и требует употребления определенного артикля» [1, с.116]. На основании вышесказанного можно допустить, что в некоторых случаях в художественной речи употребление артикля осуществляется с целью усиления экспрессивности (выразительности) высказывания, для реализации эстетической функции языка («эмоциональная окраска»), организованности и выразительно-смысловой значимости элементов речи, выражения отношения говорящего (пишущего) к предмету речи, для уточнения и истолкования сообщения. Употребление артикля с такими целями является в большей степени уже задачей не столько практической грамматики, сколько стилистики художественной речи. С практической точки зрения употребление артикля в таких случаях может рассматриваться как отдельный литературный (стилистический) прием (или элемент приема) для достижения наряду с другими средствами четкости, выразительности, эмоциональности и других эстетических качеств художественного или публицистического текста, что с учебной точки зрения уже стоит ближе не к практической грамматике, а к области совершенствования литературного мастерства автора художественных произведений, что требует соответствующих способов и форм обучения [2]. Таким образом, некоторые случаи употребления артикля с абстрактными именами существительными можно рассматривать как своеобразный литературный (стилистический) прием в литературе, требующий высокого литературного мастерства автора.

Перспективным для дальнейших исследований в этой области мог бы быть поиск и рассмотрение других художественных средств, позволяющих достигать в художественном тексте результатов, подобных результатам, достигаемым употреблением артикля с абстрактными существительными. Это могло бы дополнительно объяснить и сделать более наглядными особенности употребления артикля для совершенствования эстетических качеств художественного текста.

Литература

1. Артикль в немецком языке / К.А. Левковская, В.М. Пророкова, Л.В. Сергиенко. – М.: Просвещение, 1973. – 224 с.
2. Літературна майстерність письменника/ Г.Ф. Семенюк, А.Б. Гуляк, Н.В. Науменко. – Київ: Київський університет, 2012. – 367 с.
3. Смеречанський Р.І. Довідник з граматики німецької мови/ Р.І. Смеречанський. – Київ: Рад. шк., 1989. – 304 с.
4. Тур В.И. Артикль как показатель функций обозначения существительным (на материале современного немецкого языка)/ В.И. Тур. – Минск: Издательство «Высшая школа», 1975. – 192 с.